

В. Базилевич

Д. Баластрик

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

В. Базилевич, Л. Баластрик

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Навчальний посібник

**Видання друге,
доповнене і перероблене**

*За загальною редакцією Базилевича В. Д. —
доктора економічних наук, професора,
завідувача кафедри економічної теорії,
декана економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

НБ ПНУС

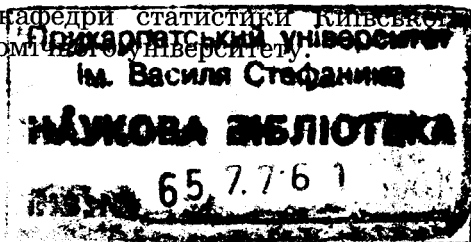
657761

Київ • Атіка • 2004

Рецензенти:

В. Б. Захожай – доктор економічних наук, професор, директор Інституту економіки та інформаційних технологій імені Л. М. Кравчука, завідувач кафедри фінансів;

А. В. Головач – доктор економічних наук, професор кафедри статистики Київського національного економічного університету.

В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик
Б17 Державні фінанси. Навчальний посібник.
Вид. 2-ге, доп. і перероб. / За заг. ред. Базилевича В. Д. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.

ISBN 966-326-000-9

Автори:

В. Д. Базилевич – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, декан економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (розділи: 1, 2, 3, 5, 10);

Л. О. Баластрик – кандидат економічних наук, професор кафедри економіки Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу (розділи: 4, 6, 7, 8, 9).

ББК 67.9(4УКР)26я73

© В. Д. Базилевич,
Л. О. Баластрик, 2003
© Видавництво «Атіка», 2004

ISBN 966-326-000-9

Передмова

Розв'язання складних економічних, науково-технічних та соціальних проблем розвитку ринкової економіки обумовлює необхідність ґрунтовного теоретичного аналізу фундаментальних економічних категорій кредитно-фінансових відносин та послідовного провадження ефективного механізму акумуляції та перерозподілу коштів.

Аналіз результатів економічної діяльності суб'єктів ринкового господарювання протягом останніх років засвідчує, що без стабільної економіко-правової бази, виваженої державної політики у бюджетній сфері неможливо належними темпами здійснювати реструктуризацію економіки, домагатись якісних трансформаційних перетворень, забезпечувати реальну конкурентоспроможність національного товаровиробника в умовах глобалізації світогосподарських економічних відносин.

Теоретичне дослідження закономірностей формування Державного бюджету дозволяє ефективно впроваджувати економічні важелі урівноваження доходів та видатків, визначати об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення та зростання державного боргу, свідомо передбачити його можливі економічні та соціальні наслідки. Важливо зазначити, що формування та реалізація певної моделі бюджетотворення, визначення взаємозв'язків Державного та місцевих бюджетів має значний мультиплікаційний ефект і тому дуже важливо проводити виважену економічну політику, послідовно та системно запроваджувати нововведення, маючи на увазі довготермінові наслідки порушення складних взаємозв'язків між суб'єктами бюджетного процесу.

У навчальному посібнику розкривається економічна природа державних фінансів, логічно вибудовується система формування доходів та видатків Державного бюджету, аналізуються причини бюджетного дефіциту, визначаються принципи

побудови оптимальної податкової системи, що особливо актуально в умовах трансформаційних перетворень економіки України.

У роботі оригінально розв'язуються питання управління державними фінансами та контролю за їх використанням. Матеріал подано з урахуванням діючих нормативних документів та Бюджетного кодексу, також вводиться новітній категоріальний апарат кредитно-фінансових відносин. Навчальний посібник є органічною складовою системи підготовки економістів (як практиків, так і теоретиків), буде важливим джерелом знань для всіх, хто прагне мати системні, ґрунтовні знання у фінансовій сфері України, намагається самостійно розібратися у складних проблемах сучасного бюджетотворення.

Автори з вдячністю приймуть усі критичні зауваження та конструктивні пропозиції щодо покращення структури та змісту навчального посібника.

Р о з д і л 1

СИСТЕМА

ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

УКРАЇНИ

Програмна анотація

- 1. Державні фінанси: сутність, методи дослідження та характерні риси.*
- 2. Структура державних фінансів України.*
- 3. Розподіл та перерозподіл централізованих фінансових ресурсів держави.*
- 4. Зведений фінансовий баланс держави.*
- 5. Фінансовий механізм: сутність та структура.*
- 6. Правові та організаційні засади державних фінансів.*

<h3>ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ: СУТНІСТЬ, МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ</h3>

Курс «Державні фінанси» як складова частина дисципліни «Фінанси» досліджує економічні відносини, в які вступає держава з іншими суб'єктами в процесі розподілу, перерозподілу та використання валового внутрішнього продукту (ВВП).

При дослідженні фінансових відносин використовуються діалектичний метод (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстракція та інші), статистичні методи та економіко-математичне моделювання.

Діалектичний метод

➤ аналіз і синтез як структурні елементи діалектичного методу застосовуються в єдності. При аналізі об'єкт дослідження розкладається на складові частини, кожна з яких вивчається окремо. При синтезі – відбувається поєднання різних елементів, сторін об'єкта в єдине ціле з урахуванням взаємозв'язків між ними;

➤ індукція – рух думки від одиничного до загального, від знання нижчого ступеня до знання вищого ступеня;

➤ дедукція – рух думки від загального до одиничного;

➤ абстракція – це метод поглибленого пізнання реальних економічних процесів шляхом відзначення основних найсуттєвіших сторін певного явища і очищення (абстрагування) від усього випадкового, неістотного;

➤ аналогія – перенесення властивості (сукупності властивостей) з одного явища на інше.

Статистичні методи

➤ балансовий: збалансування джерел фінансових ресурсів з матеріально-уречевленими та трудовими ресурсами;

➤ нормативний: встановлення прогресивних норм і нормативів формування і використання фінансових ресурсів із врахуванням особливостей різних галузей;

➤ метод коефіцієнтів: здійснення фінансових розрахунків на основі встановлення відповідних коефіцієнтів (наприклад: індексація заробітної плати визначається на основі коефіцієнта індексації підвищення цін).

Економічне моделювання – це визначення в формалізованій формі (в абстрактному і спрощеному вигляді) основних функціональних взаємозв'язків між економічними показниками, які відображають реальні економічні процеси.

Створення фінансової моделі економіки полягає у визначенні способу розподілу та перерозподілу ВВП, опосередкованого рухом фінансових ресурсів держави.

Фінансова модель адміністративної економіки характерна тим, що спочатку більша частина виробленого валового внутрішнього продукту (ВВП) централізувалася в бюджеті на цілі суспільного споживання (до 90% усіх видатків)¹ і незначна частина ВВП перерозподілялася між виробниками. За цих умов індивідуальні доходи були низькі і мали підпорядкований характер, що зводило до мінімуму індивідуальне споживання. Така фінансова модель через низьку стимулюючу роль заробітної плати мала низьку ефективність.

Фінансова модель ринкової економіки базується на первинному розподілі ВВП між власниками факторів виробництва. В ній основне значення надається доходам домашніх господарств і підприємницького сектору, а не доходам держави. Усупільнення ВВП відбувається через механізм прямого та непрямого оподаткування. На відміну від фінансової моделі адміністративної економіки, дана модель створює стимули для продуктивної діяльності, оскільки саме вона може сприяти формуванню доходів фізичних та юридичних осіб.

Фінанси

Термін «фінанси» походить від латинського *finantia*, що означає *обов'язкову сплату грошей*. У цьому розумінні він почав застосовуватися ще наприкінці XIII ст. в Італії.

¹ О. Д. Василик. Державні фінанси України: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1997. – С. 30.

У сучасному трактуванні **фінанси** – це система економічних відносин, які склалися в суспільстві між економічними суб'єктами з приводу створення, формування та використання фондів грошових коштів на основі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП).

Характерні риси сучасних фінансів:

➤ *грошова форма*, на відміну від натуральних (бартерних) відносин;

➤ *розподільчий характер, розподіл ВВП через реальні грошові фонди*, на відміну від цінового розподілу (тобто відсутній еквівалентний обмін).

Фінанси за походженням – це грошові відносини. Але не всі грошові відносини стають фінансовими. Це відбувається тоді, коли в процесі виробництва і реалізації товарів формуються і використовуються грошові доходи учасників процесу відтворення, тобто коли рух грошей набуває певної самостійності.

Фінансові відносини за суттю (природою) є розподільчими, причому цей розподіл вартості відбувається насамперед між економічними суб'єктами.

Економічні суб'єкти власне формують грошові фонди цільового призначення залежно від того, яку роль вони виконують у суспільному відтворенні загалом: чи є вони безпосередньо учасниками виробництва, чи лише здійснюють регулювання процесу виробництва.

Якщо за основу об'єктивного критерію класифікації фінансових відносин прийняти роль суб'єкта в суспільному відтворенні, то відповідно до цього в загальній сукупності фінансових відносин можуть бути виділені три сфери: фінанси підприємств, установ і організацій; фінанси населення; державні фінанси.

Названі сфери фінансових відносин взаємопов'язані, утворюючи в сукупності єдину фінансову систему (*Рис. 1.1*).

СТРУКТУРА ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Державні фінанси

Це система грошових ресурсів, які зосереджені в руках держави і призначені для виконання притаманних державі економічних, соціальних і політичних функцій, та сукупність форм та методів, за допомогою яких ці фонди формуються.

Держава через систему державних фінансів:

- Державний бюджет;
- місцеві фінанси;
- державний кредит;
- державне страхування;
- фінанси державних підприємств, організацій;
- централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення перерозподіляє частину НД.

Фінанси підприємств, установ і організацій

Це грошові ресурси, що забезпечують процес виробництва та відтворення в межах даного виробництва (фірми), а також сукупність форм і методів їх витрачання.

Об'єднують фінанси:

- всіх суб'єктів господарської діяльності та індивідуальних власників;
- кооперативних підприємств;
- підприємств партнерства;
- акціонерних компаній;
- приватних фірм, підприємств.

Фінанси населення

Це грошові фонди, що формуються з доходів, отриманих громадянами шляхом трудової, господарської та іншої діяльності або спадщини.

Рис. 1.1. Структура фінансової системи

Мета функціонування фінансової системи:

а) регулювати економічні процеси розвитку виробництва;

б) розв'язувати соціальні проблеми;

в) розв'язувати проблеми окремих регіонів;

г) розвивати зовнішньоекономічні відносини.

Основне завдання фінансової системи в ринковій економіці:

1) створювати умови для функціонування ринкового механізму;

2) виправляти недоліки цього механізму через систему розподілу ресурсів та перерозподілу доходів.

Державні фінанси – це:

➤ центральна підсистема фінансової системи країни, через яку здійснюється вплив держави на економічний та соціальний розвиток країни;

➤ сукупність економічних відносин, пов'язаних з первинним та вторинним розподілом ВВП з метою утворення грошових фондів, необхідних для виконання державою, властивих їй функцій;

➤ сукупність фінансових інститутів, за допомогою яких держава здійснює свою фінансову діяльність.

Таким чином, **державні фінанси** – це система грошових фондів, зосереджених у руках держави і призначених для виконання властивих їй функцій, а також сукупність форм і методів, за допомогою яких ці функції реалізуються.

Фінансова діяльність держави базується на законодавчо визначених формах мобілізації доходів і витрат з метою досягнення економічного і соціального прогресу в державі.

СТРУКТУРА ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

- Зведений бюджет України;
- Фінанси державного сектору економіки;
- Державні централізовані і децентралізовані фонди цільового призначення;
- Державний кредит;
- Резервні та страхові фонди держави.

Зведений бюджет України

Зведений бюджет є сукупність показників бюджетів, що використовуються для аналізу і прогнозування економічного і соціального розвитку держави і включає:

- Державний бюджет України;
- Зведений бюджет Автономної Республіки Крим;
- Зведені бюджети областей та міст Києва і Севастополя.

Структура основних показників Зведеного бюджету України на 2001–2005 рр. подана у Додатку 1.

Фінанси державного сектору економіки

- Фінанси державних підприємств та організацій;
- Фінанси підприємств комунальної власності.

Фінанси державних підприємств характеризують систему економічних відносин щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на підприємствах з державним капіталом для забезпечення ефективного розвитку їх на всіх стадіях життєвого циклу.¹

¹ Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – С. 27.

В умовах становлення ринкової економіки частка державного сектору економіки, яка на сьогодні складає 40% ВВП, буде зменшуватися, але ще довгий час він відіграватиме значну роль у процесах розподілу і перерозподілу.

Державні централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення

Державні цільові фонди – це сукупність фондів грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні центральних і місцевих органів влади і використовуються на певні цілі, що мають першорядне значення для країни.

До державних цільових фондів належать:

- Пенсійний фонд;
- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- Фонд для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення;
- Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття;
- Валютний фонд;
- Державний фонд охорони навколишнього природного середовища;
- Державний дорожній фонд та інші.

Перелічені фонди мають виключно цільове призначення і на інші цілі не використовуються.

Державний кредит

Державний кредит – це сукупність кредитних відносин, в яких позичальником виступає держава (в особі Міністерства фінансів, республікан-

ських і місцевих органів влади), а кредиторами – юридичні або фізичні особи.

Державний кредит здійснюється з метою мобілізації додаткових грошових ресурсів для покриття бюджетного дефіциту без проведення грошової емісії.

Резервні та страхові фонди держави

Загальнодержавні фінансові резерви – грошові ресурси, що резервуються державою для забезпечення непередбачених витрат і спеціальних потреб (Рис. 1.2).

Рис. 1.2. Загальнодержавні фінансові резерви

До загальнодержавних фінансових резервів належать:

- резервний фонд Кабінету Міністрів України;
- фонди непередбачених витрат у бюджеті Автономної Республіки Крим, обласних бюджетах та бюджетах міст республіканського підпорядкування;
- Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- Державний матеріальний резерв.

Резервний фонд Кабінету Міністрів України утворено для фінансування невідкладних витрат у народному господарстві, соціально-культурних та інших заходів, не передбачених і які не могли бути передбачені під час затвердження Державного бюджету України.

Обсяг цього фонду залежить від обсягу видатків Державного бюджету України та розміру відрахувань від нього.

Фінансування видатків з резервного фонду здійснюється за постановою Кабінету Міністрів України на основі подання міністерств та відомств, інших органів державної виконавчої влади та висновку Міністерства фінансів України і Міністерства економіки щодо економічної доцільності та ефективності фінансування видатків за рахунок цього фонду.

Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України складається з:

- Державного запасу дорогоцінних металів;
- Державного запасу дорогоцінного каміння;
- Оперативного запасу золота;
- Історичного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.

Для зберігання зазначених цінностей у системі Міністерства фінансів України функціонує Державне сховище дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.

Для забезпечення потреб України в особливий період, надання державної підтримки окремим галузям народного господарства, стабілізації економіки у разі тимчасових порушень термінів постачання важливих видів сировини і паливно-енергетичних ресурсів, продовольства, виникнення диспропорцій між попитом і пропозицією на внутрішньому ринку, надання гуманітарної допомоги, забезпечення першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій держава утворює відповідний державний матеріальний резерв переважно за рахунок коштів Державного бюджету України.

До складу державного резерву входять:

➤ мобілізаційний резерв – запаси матеріально-технічних та сировинних ресурсів, призначених для забезпечення розгортання виробництва військової та іншої промислової продукції;

➤ запаси сировини, матеріально-технічних і продовольчих ресурсів для забезпечення стратегічних потреб держави;

➤ запаси матеріально-технічних ресурсів для виконання інших заходів, передбачених законодавством.

Контрольні функції щодо створення, відпуску та використання державного резерву Кабінетом Міністрів України виконує Верховна Рада України.

Державне особисте і майнове страхування є одним з методів створення страхових фондів для відшкодування збитків громадянам і господарським структурам у разі настання страхового випадку.

Страхові фонди в своїй доходній частині становлять страхові платежі (внески та страхові премії), які незалежно від добровільної чи обов'язкової форми страхування страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно із договором страхування.

Держава виступає страховиком і розпорядником державних страхових фондів.

РОЗПОДІЛ ТА ПЕРЕРОЗПОДІЛ ЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

Фінансові ресурси

Фінансові ресурси – це грошові фонди, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу і використання валового внутрішнього продукту за певний період.

Держава розпоряджається не всіма фінансовими ресурсами, створеними в країні за певний період часу. У розпорядженні держави знаходяться **централізовані фінансові ресурси:**

- бюджетної системи;
- державних фінансових інститутів (Центрального банку, державних фінансових органів, державних кредитних установ);
- централізованих і децентралізованих фондів цільового призначення.

Зведений баланс фінансових ресурсів України за 2000–2002 рр. подано у Додатку 2.

Джерелом фінансових ресурсів виступає валовий внутрішній продукт (ВВП).

Таблиця 1.1. Структура джерел фінансових ресурсів

Джерело	Фінансові ресурси держави
Чистий національний продукт (ЧНП)	Непрямі податки на підприємців
Національний дохід (НД)	Податок на прибуток; внески на соцстрах; внески до Пенсійного фонду; внески до Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття; доходи від зовнішньоекономічної діяльності держави та інше.
Особистий дохід	Податки на особистий дохід: прибутковий податок з громадян; податок на майно; Непрямі податки: • податок на додану вартість; • акцизний збір; • місцеві податки та збори.
Відрахування, що включаються в собівартість продукції	• амортизаційні відрахування державних підприємств; • відрахування на геологорозвідку; • плата за воду, за землю тощо.

Напрями використання фінансових ресурсів держави:

➤ Поповнення основного і оборотного капіталу державного сектору економіки:

- капітальний ремонт;
- дотації планово-збитковим державним підприємницьким структурам;
- поповнення нестачі оборотних коштів.

➤ Формування фонду споживання:

- виплати з фонду соціального захисту населення;
- видатки на соціально-культурні заходи;
- задоволення соціальних потреб працівників виробничої та невиробничої сфери;
- соціальна підтримка окремих верств населення;
- видатки на оборону і управління.

➤ Формування фонду нагромадження державного сектору економіки:

- капітальні вкладення;
- придбання обладнання та інвентарю в бюджетних установах;
- приріст нормативу власних оборотних коштів;
- витрати по зовнішньоекономічних зв'язках;
- створення резервних фондів.

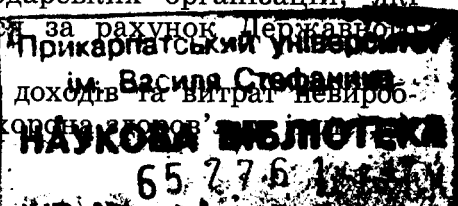
ЗВЕДЕНИЙ ФІНАНСОВИЙ БАЛАНС ДЕРЖАВИ

Зведений фінансовий баланс держави – це система фінансових планів, яка включає:

➤ фінансові плани підприємств (баланс доходів та видатків) усіх форм власності;

➤ кошториси господарських організацій, які повністю фінансуються за рахунок державного бюджету;

➤ єдиний кошторис доходів та витрат невиробничої сфери (освіта, охорона здоров'я, культура, спорт, наука, соціальне забезпечення).

➤ фінансові плани організацій, які займаються страхуванням;

➤ Державний і місцеві бюджети.

Структура зведеного фінансового балансу:

➤ фінансові ресурси всіх секторів економіки не залежно від форм власності;

➤ обов'язкові та добровільні платежі населення;

➤ довгострокові кредити банків;

➤ доходи від зовнішньоекономічної діяльності.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ: СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА

Фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави в процесі створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення.

Фінансові показники – це абсолютні величини, які характеризують формування чи використання фінансових ресурсів держави, результати господарської діяльності підприєм-

ницьких структур, рівень доходів населення, рух ВВП, опосередкований фінансовими відносинами.

Таблиця 1.2. Система фінансових показників

Зведені фінансові показники	Індивідуальні фінансові показники
<p><i>характеризують процеси на макрорівні, визначають загальноекономічні пропорції, дають фінансову оцінку ефективності суспільного виробництва.</i></p> <p>До них належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> • загальнодержавні; • галузеві; • територіальні показники. <p>Наприклад:</p> <p>загальний обсяг фінансових ресурсів; доходи та видатки бюджету; грошові нагромадження; фонд споживання; фонд нагромадження тощо.</p>	<p><i>характеризують економічні процеси на мікрорівні.</i></p> <p>До них належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> • прибуток; • різні податки та відрахування; • платежі населення; • соціальні гарантії; • витрати на одну особу на освіту, соціальний захист, підготовку кадрів; • витрати на соціально-культурні потреби тощо.

Фінансові методи: фінансове планування; оперативне управління; фінансовий контроль; фінансове забезпечення; фінансове регулювання.

Фінансове планування – це діяльність по визначенню обсягів та джерел формування та напрямів використання цільових централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів суспільства.

Оперативне управління – діяльність, пов'язана з необхідністю втручання в розподільчі процеси з метою досягнення запланованих результатів, своєчасного перерозподілу коштів та усунення диспропорцій.

Оперативне управління фінансами здійснюється через фінансовий апарат, склад і структура якого визначається відповідно до державного устрою країни.

Фінансовий контроль – діяльність, спрямована на перевірку правильності вартісного розподілу та перерозподілу ВВП і НД через відповідні фонди грошових коштів та їх використання відповідно до цільового призначення.

До методів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання відносяться:

➤ *бюджетне фінансування* – надання коштів з бюджетів усіх рівнів економічним суб'єктам на безповоротній основі;

➤ *бюджетне кредитування* – надання коштів на принципах платності, строковості, поворотності та забезпеченості;

➤ *самофінансування* – процес відшкодування витрат суб'єктів господарювання, а також їх розвиток за рахунок власних джерел фінансових ресурсів;

➤ *оренда* – строковий договір про надання майна у тимчасове користування за певну плату;

➤ *інвестування* – процес вкладення грошей в об'єкти підприємницької діяльності з метою збільшення їхньої вартості, а також отримання прибутку.

➤ *Фінансове регулювання* – це законодавчо визначена система впливу держави на фінансові процеси в суспільстві.

Фінансові важелі, стимули та санкції

Фінансові важелі – це конкретні форми здійснення процесів розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу, а саме:

- податки;
- збори;
- обов'язкові платежі;
- проценти за кредит;
- дотації, субсидії, субвенції;
- штрафи тощо.

Фінансові стимули – це фінансові важелі, за допомогою яких можна впливати на інтереси суб'єктів господарювання з метою підвищення

заінтересованості в досягненні певних результатів. До них належать:

➤ фонди стимулювання, які утворюються з прибутку;

➤ бюджетне фінансування певних об'єктів народного господарства або напрямків розвитку (дотації, субсидії);

➤ фінансові пільги (податкові пільги, прискорена амортизація тощо).

Фінансові санкції – форма організації фінансових відносин покликана посилити матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання за виконання взятих зобов'язань (штрафи, пеня).

Штраф – фіксована грошова сума, яка накладається на порушника угоди, законодавства або чинних правил.

Пеня – сума грошей, яку сплачує порушник грошових зобов'язань в розмірі певного проценту від суми простроченого платежу за кожен день прострочення.

Нормативно-правове забезпечення фінансової системи: Конституція України; Закони України; Постанови ВРУ; декрети КМУ; укази Президента України; нормативні акти міністерств та інших органів; нормативні акти місцевих Рад.

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

Фінансове право

Усі дії держави в фінансовій сфері мають ґрунтуватися на правових актах, які повинні виконувати такі основні функції:

1) визначати коло юридичних та фізичних осіб, на яких поширюється дія правових норм;

2) визначати права та обов'язки юридичних та фізичних осіб, щодо мобілізації та використання фондів фінансових ресурсів;

3) визначати відповідні дії по виконанню правових норм.

Фінансове право – це система фінансових правових норм та законів, що регламентують відносини щодо мобілізації, розподілу і використання коштів, зосереджених у суб'єктів господарювання з метою забезпечення виконання функцій держави, які визначаються Конституцією України.

Фінансовим правом регулюються:

➤ організаційно-майнові відносини, що виникають із владно-організаційної діяльності держави у процесі утворення і використання нею фондів коштів;

➤ відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності держави (регулювання бюджетного процесу, системи державних доходів тощо);

➤ відносини, що виникають у процесі контролю щодо забезпеченості законності та дотримання фінансової дисципліни при мобілізації, розподілі і використанні коштів.

На основі Конституції приймається низка законів, які регулюють фінансові відносини:

Бюджетний Кодекс.

Закон «Про систему оподаткування».

Закон «Про місцеве самоврядування».

Закон «Про Державний бюджет України» на відповідний рік та інші.

Організаційну роботу по використанню чинного законодавства у сфері фінансів здійснюють фінансові органи, які очолює Міністерство фінансів.

Міністерство фінансів несе відповідальність за розробку і реалізацію фінансової політики держави.

Оперативне управління фінансами здійснюється через фінансовий апарат, склад і структура якого визначається відповідно до державного устрою країни.

Для оперативного керівництва створюється фінансова колегія.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте систему Державних фінансів України.
2. Яку роль виконують Державні фінанси у суспільному виробництві?
3. Чи існує взаємозв'язок між фінансовими і грошовими відносинами?
4. Охарактеризуйте структуру фінансових ресурсів.
5. Дослідіть взаємозв'язок між рухом ВВП та рухом фінансових ресурсів держави.
6. Визначте основні напрямки використання фінансових ресурсів.
7. Дайте означення фінансового механізму та охарактеризуйте його основні елементи.
8. Охарактеризуйте систему фінансових показників.
9. Визначте правові та організаційні засади державних фінансів.

Завдання

1. За даними Додатку 1 визначте:
 - а) Структуру та динаміку доходів Зведеного бюджету України у 2001–2005 роках.
 - б) Структуру та динаміку видатків Зведеного бюджету України у 2001–2005 роках.
 - в) Побудуйте діаграми за отриманими результатами.
2. За даними Додатку 2 визначте:
 - а) Структуру та динаміку фінансових ресурсів держави у 2000–2002 роках.
 - б) Структуру та динаміку видатків Зведеного балансу фінансових ресурсів України у 2000–2002 роках.
 - в) Побудуйте діаграми за отриманими результатами.

Основні поняття

- Бюджет
- Державний кредит
- Державні фінанси
- Джерела фінансових ресурсів
- Зведений бюджет

- Зведений фінансовий баланс держави
- Оперативне управління фінансами
- Резервні та страхові фонди
- Фінанси
- Фінансова модель ринкової економіки
- Фінансова система
- Фінансове планування
- Фінансове право
- Фінансовий контроль
- Фінансовий механізм
- Фінансові методи (важелі, стимули, санкції)
- Фінансові показники
- Фінансові резерви
- Фінансові ресурси
- Централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення

Р о з д і л 2

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА І БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Програмна анотація

1. *Бюджетна система України: становлення і розвиток.*
2. *Структура бюджетної системи в Україні.*
3. *Принципи побудови бюджетної системи.*
4. *Бюджетний процес.*
5. *Бюджетна класифікація.*
6. *Бюджетне регулювання.*
7. *Сучасні проблеми бюджетного процесу.*

БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Етапи становлення бюджетної системи України:¹

I. Загальновійськова казна запорізького козацтва, до якої надходили доходи від промислів, скотарства, рибальства, полювання. Видатки здійснювалися на військове спорядження, будівництво монастирів та інше.

II. Після об'єднання України з Росією майже 50 років Україна зберігала атрибути державності, у тому числі і самостійність фінансів.

¹ *Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України: Підручник.*— К.: НІОС.— 2002.— С. 29–30.

III. 1918–1922 рр. Українська Центральна Рада протягом 14 місяців, а потім більшовицький уряд намагалися оволодіти бюджетним процесом, але спроби виявилися марними.

IV. 1922–1992 рр. Україна виконувала у бюджетному процесі підпорядковану роль. (У ці роки приблизно 25% НД, створеного в Україні, перерозподілялося через бюджет України, а понад 40% НД – через союзний бюджет¹).

V. 1992 р. Україна вперше склала Державний бюджет як незалежна держава. (Через нього розподілялося більше ніж 60% НД і 70% фінансових ресурсів Української держави. Дефіцит бюджету становив приблизно 3%).

У 1990 р. було прийнято Закон «Про бюджетну систему Української РСР» (від 05.12.1990 р.), згідно з яким Державний бюджет складається з двох самостійних ланок – загальнодержавного бюджету і місцевих бюджетів.

У 1995 р. Верховна Рада України прийняла нову редакцію Закону «Про бюджетну систему України» (29.06.1995 р.).

1996 р. Конституцією України було закріплено основні принципи побудови бюджетної системи України, визначені нові принципи побудови міжбюджетних відносин, встановлено право територіальних громад самостійно затверджувати бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролювати їхнє виконання, встановлювати місцеві податки та збори відповідно до законодавства.

У 1997 р. прийнято Закон «Про місцеве самоврядування» (від 27.05.1997), який розширив основні положення Конституції щодо організації бюджетної системи та міжбюджетних взаємовідносин в Україні.

2001 р. ознаменувався прийняттям Бюджетного кодексу України (21.06.2001).

¹ *Василик О. Д.* Державні фінанси України: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1997. – С. 30.

Бюджетна система

Бюджетна система – це сукупність бюджетів усіх рівнів, які врегульовані правовими нормами, і формуються на єдиних принципах під впливом державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни.

Правові засади бюджетної системи

Нормативно-правовими актами, що регулюють бюджетні відносини в Україні, є:

- Конституція України;
- Бюджетний кодекс;
- Закон про Державний бюджет України на відповідний рік;
- інші закони, що регулюють бюджетні правовідносини;
- нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, прийняті на підставі і на виконання Бюджетного кодексу;
- Рішення органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, прийняті відповідно до Бюджетного кодексу.

СТРУКТУРА БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Бюджетна система України складається з:

- Державного бюджету України;
- місцевих бюджетів (11 785 самостійних місцевих бюджетів).

Місцевими бюджетами визнаються: бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування.

До бюджетів місцевого самоврядування відносяться бюджети територіальних громад, сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Зведений бюджет України – це сукупність показників усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України та використовуються для аналізу і прогнозування соціально-економічного розвитку держави (Рис. 2.1).

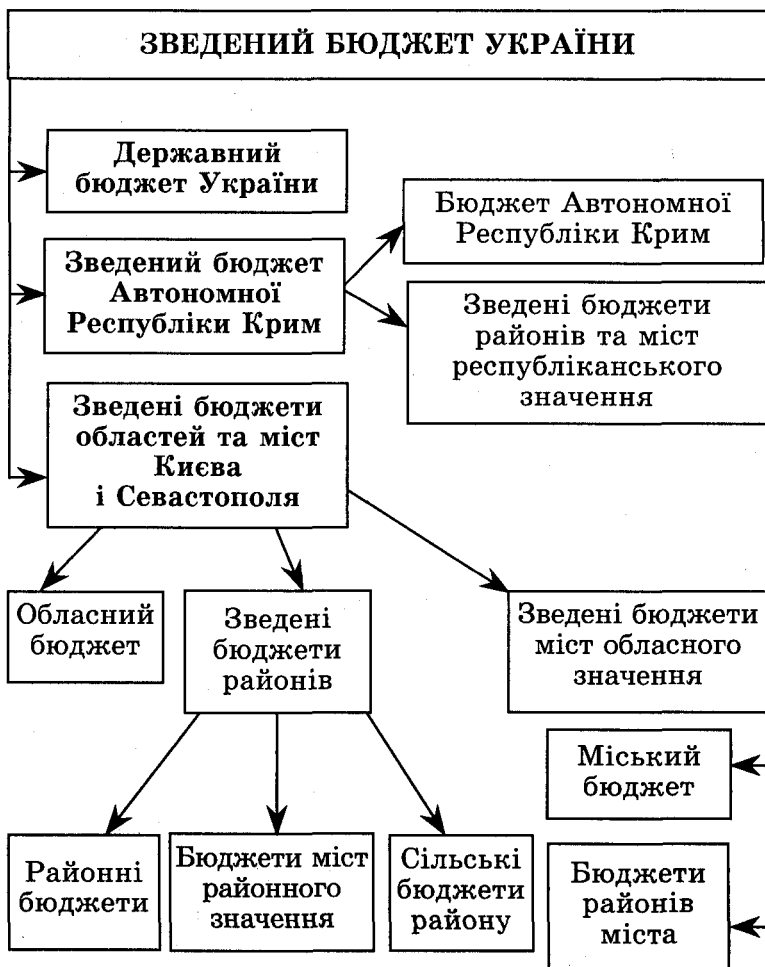

Рис. 2.1. Структура зведеного бюджету України

Державному бюджету України належить провідне місце в бюджетній системі. Через нього здійснюється:

➤ фінансування витрат на:

- соціальну сферу;
- економіку;
- оборону;
- науку;
- управління та виконання інших функцій держави;

➤ перерозподіл частини фінансових ресурсів між Автономною Республікою Крим, областями і містами республіканського підпорядкування.

Зведений бюджет Автономної Республіки Крим об'єднує республіканський бюджет та бюджети районів і міст *республіканського підпорядкування* Автономної Республіки Крим.

До місцевих бюджетів належать:

- обласні бюджети;
- районні бюджети в містах;
- селищні бюджети;
- сільські бюджети.

Зведений бюджет області об'єднує:

- обласний бюджет;
- зведені бюджети районів і міст обласного підпорядкування.

Зведений бюджет району містить:

- районні бюджети;
- бюджети міст районного підпорядкування;
- селищні і сільські бюджети.

Усі бюджети зведеного бюджету України мають самостійний характер.

Самостійність бюджетів усіх рівнів забезпечується наявністю власних джерел доходів і правом визначення напрямів використання коштів відповідно до чинного законодавства.

Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

ПРИНЦИПИ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ¹

➤ **принцип єдності** означає існування єдиного розрахунку доходів і видатків кожної ланки бюджетної системи. Він забезпечується єдиною правовою базою, бюджетною класифікацією, формами бюджетної документації, погодженими принципами бюджетного процесу, грошовою системою, соціально-економічною політикою;

➤ **принцип збалансованості** – це повноваження на здійснення витрат бюджету, які повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період;

➤ **принцип самостійності** – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами Державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи влади місцевого самоврядування коштами відповідних бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів та правом відповідних органів державної (місцевої) влади визначати напрями використання коштів відповідно до законів України, а також самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні бюджети;

¹ Ст. 7 Бюджетного кодексу України // Український інвестиційний журнал. – 2001. № 4. – С. 6.

➤ **принцип повноти** полягає у відображенні в бюджеті усіх надходжень та витрат бюджету, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади та місцевих органів;

➤ **принцип обґрунтованості** – формування бюджету на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку держави на основі розрахунків надходжень та витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

➤ **принцип ефективності** – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягти запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та отримати максимальний результат при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

➤ **принцип субсидіарності** – розподіл видатків між бюджетами різних рівнів, повинен ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача;

➤ **принцип цільового використання бюджетних коштів** – кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями;

➤ **принцип справедливості і неупередженості** – бюджетна система України будується на засадах справедливості і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

➤ **принцип публічності та прозорості** – Державний бюджет України та місцеві бюджети затверджуються, а рішення щодо звіту про їх виконання приймаються відповідно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та відповідними радами;

➤ **принцип відповідальності учасників бюджетного процесу** – кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

Бюджетний процес – це регламентований законодавством порядок:

- складання, розгляду та затвердження бюджетів усіх рівнів;
- виконання та контроль за виконанням бюджетів;
- затвердження звітів про виконання бюджетів.

Етапи бюджетного процесу:

- складання проектів бюджетів;
- розгляд та прийняття закону про Державний бюджет України, рішення про місцеві бюджети;
- виконання бюджету;
- складання, розгляд та затвердження звіту про виконання бюджету.

Порядок затвердження Державного бюджету встановлений Бюджетним кодексом України.

Організаційні засади складання проекту Державного бюджету України¹

I. Кабінет Міністрів України розробляє проект закону про Державний бюджет України.

II. Міністр фінансів відповідає за складання проекту закону про Державний бюджет, визначає основні організаційно-методичні засади бюджетного планування, які використовуються для підготовки бюджетних запитів і розробки пропозицій проекту Державного бюджету України.

¹ Бюджетний кодекс України. Глава 6 Складання проекту Державного бюджету України // Український інвестиційний журнал. – 2001. № 4. – С. 12–14.

32

III. Міністр фінансів на основі прогнозованих макропоказників економічного та соціального розвитку на наступний бюджетний рік визначає загальний рівень доходів та видатків бюджету для складання пропозицій проекту Державного бюджету України.

IV. Не пізніше 1 червня у Верховній Раді України відбувається слухання з питань бюджетної політики на наступний бюджетний період. З доповіддю про Основні напрями бюджетної політики виступає Прем'єр-міністр або за його дорученням Міністр фінансів України.

Проект Основних напрямів бюджетної політики містить пропозиції Кабінету Міністрів щодо:

➤ граничного розміру дефіциту (профіциту) Державного бюджету у відсотках до ВВП;

➤ частки прогнозованого обсягу ВВП, що перерозподіляється через зведений бюджет України;

➤ граничного розміру державного боргу і його структури;

➤ питомої ваги міжбюджетних трансфертів у видатках Державного бюджету і коефіцієнта вирівнювання для місцевих бюджетів;

➤ питомої ваги у видатках та напрямів використання капітальних вкладень;

➤ перелік головних розпорядників коштів;

➤ захищених статей видатків бюджету;

➤ обґрунтування поділу бюджету на загальний та спеціальний фонди.

V. За результатами парламентських слухань Верховна Рада приймає постанову про схвалення або взяття до відома Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Для пропозиції проекту Державного бюджету України Міністерство фінансів розробляє і доводить до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції щодо підготовки бюджетних запитів.

Бюджетний запит – це документ, підготовлений розпорядником бюджетних коштів. Він містить пропозиції з відповідними обґрунтуваннями щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для діяльності розпорядників на наступний бюджетний період.

Розпорядники бюджетних коштів – це бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету.

За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників та розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня.

Кошти бюджету, які отримують фізичні і юридичні особи, що не мають статусу бюджетної установи (одержувачі бюджетних коштів) надаються їм лише через розпорядника бюджетних коштів.

Бюджетна установа – орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа чи організація, створена у встановленому порядку органами державної або місцевої влади, яка повністю утримується за рахунок відповідно державного або місцевих бюджетів. Бюджетні установи є неприбутковими.

Бюджетна установа не має права здійснювати запозичення у будь-якій формі або надавати за рахунок бюджетних коштів позички юридичним або фізичним особам, крім випадків, передбачених законом про Державний бюджет України.

На основі аналізу бюджетних запитів, що подаються головними розпорядниками бюджетних коштів, Міністерство фінансів України готує проект закону про Державний бюджет України, який подається в Кабінет Міністрів для розгляду.

Кабінет Міністрів України приймає постанову щодо схвалення проекту закону про Державний бюджет України та подає його не пізніше 15 ве-

ресня року, що передує плановому, до Верховної Ради України.

Після прийняття до розгляду проекту закону про Державний бюджет не пізніше 1 жовтня, він розглядається народними депутатами України, а також у комітетах, депутатських фракціях та групах Верховної Ради України.

Комітети Верховної Ради України формують свої пропозиції до проекту закону про Державний бюджет і передають їх до Комітету Верховної Ради України з питань бюджету та призначають представників для участі у роботі цього комітету. Після 1 жовтня прийняття пропозицій Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету припиняється.

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України може пройти три читання.

Верховна Рада України приймає проект закону про Державний бюджет України у першому читанні не пізніше 20 жовтня року, що передує плановому.

Після цього Кабінет Міністрів України у двотижневий термін готує і не пізніше 3 листопада подає доопрацьований відповідно до Бюджетних висновків Верховної Ради проект бюджету України і порівняльну таблицю щодо їх врахування з вмотивованими поясненнями неврахованих позицій.

Комітет Верховної Ради України з питань бюджету протягом трьох днів після внесення доопрацьованого проекту закону про Державний бюджет, підготовленого Кабінетом Міністрів України до другого читання, готує висновки щодо його розгляду у другому читанні.

При розгляді проекту закону про Державний бюджет України у другому читанні пропозиції народних депутатів, комітетів Верховної Ради України, депутатських груп та фракцій щодо його змін не розглядаються, крім висновків Комітету Верховної Ради України з питань бюджету щодо

врахування Кабінетом Міністрів України Бюджетних висновків Верховної Ради при підготовці проекту закону про Державний бюджет до другого читання. Друге читання проекту закону про Державний бюджет України передбачає в першу чергу затвердження загального обсягу дефіциту (профіциту), доходів і видатків Державного бюджету з подальшим постатейним голосуванням проекту закону про Державний бюджет України.

Друге читання проекту закону про Державний бюджет України завершується не пізніше 20 листопада року, що передує плановому. При цьому загальний обсяг дефіциту (профіциту), доходів та видатків Державного бюджету на наступний бюджетний період, обсяг міжурядових трансфертів та інші положення, необхідні для формування місцевих бюджетів, повинні бути прийняті у другому читанні в обов'язковому порядку і не підлягають розгляду у третьому читанні.

У тижневий термін після ухвалення закону про Державний бюджет України в другому читанні Кабінет Міністрів України доводить Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевим державним адміністраціям та виконавчим органам відповідних рад положення та показники міжбюджетних відносин (обсяги міжбюджетних трансфертів для відповідних бюджетів і текстові статті, що визначають особливості міжбюджетних відносин на наступний бюджетний період), які були проголосовані Верховною Радою України при прийнятті проекту закону про Державний бюджет України в другому читанні.

Статті проекту закону про Державний бюджет, не прийняті у другому читанні, переносяться на розгляд у третьому читанні, яке повинно відбутися не пізніше 25 листопада року, що передує плановому. У третьому читанні Верховна Рада України проводить голосування по пропозиціях Комітету Верховної Ради України з питань бюджету щодо статей проекту закону про Державний

бюджет України, які не були прийняті у другому читанні та по проекту закону в цілому.

Закон про Державний бюджет України приймається Верховною Радою України до **1 грудня** року, що передує плановому.

Якщо до початку нового бюджетного періоду не набрав чинності закон про Державний бюджет України, Кабінет Міністрів має право здійснювати витрати Державного бюджету з такими обмеженнями:

1) витрати можуть здійснюватися лише на цілі, визначені у законі про Державний бюджет на попередній бюджетний період і одночасно передбачені у проекті закону про Державний бюджет України на наступний період;

2) щомісячні видатки не можуть перевищувати $1/12$ обсягу видатків попереднього Державного бюджету;

3) капітальні видатки здійснювати забороняється, крім випадків, пов'язаних із введенням воєнного чи надзвичайного стану, оголошенням окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

4) запозичення можуть здійснюватися лише з метою погашення основної суми державного боргу. До прийняття закону про Державний бюджет України на поточний бюджетний період податки, збори (обов'язкові платежі) та інші надходження справляються відповідно до закону про Державний бюджет України на попередній бюджетний період та інших нормативно-правових актів.

Державний бюджет повинен сприяти забезпеченню необхідними фінансовими ресурсами заходів економічного розвитку країни.

Державний бюджет України приймається Верховною Радою України.

Республіканський бюджет Автономної Республіки Крим затверджується рішенням її Верховної Ради.

Місцеві бюджети затверджуються відповідно обласною, міською, районною, районною в місті, селищною, сільською радами.

БЮДЖЕТНА КЛАСИФІКАЦІЯ

Бюджетна класифікація – групування доходів та видатків бюджету за відповідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних даних.

Структура бюджетної класифікації розробляється Кабінетом Міністрів України, а нова її структура затверджена Постановою Верховної Ради України від 12 липня 1996 р.

Бюджетна класифікація України складається з чотирьох розділів:

Розділ 1. Доходи бюджету.

Розділ 2. Видатки бюджету.

Розділ 3. Фінансування бюджету.

Розділ 4. Державний борг.

Доходи (за предметною класифікацією) за основу взятий вид платежу	Видатки (за відомчо-галузевими ознаками)
<p>1. Розділи. Вид платежу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • податкові надходження; • податок на додану вартість; <li style="padding-left: 20px;">платежі з прибутку; <li style="padding-left: 20px;">платежі населення; • неподаткові доходи; • доходи від операцій з капіталом; • офіційні трансферти; • державні цільові фонди. 	<p>1. Розділи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • народне господарство; • соціально-культурні заходи; • управління, • оборона і т. ін.
<p>2. Глави: міністерства, відомства</p>	<p>2. Глави: міністерства, відомства</p>
<p>3. Параграфи: галузі народного господарства</p>	<p>3. Параграфи: галузі народного господарства; заходи</p>
<p>4. Статті: статті в доходах майже не використовуються</p>	<p>4. Статті: заробітна плата; стипендії; канцелярські витрати</p>

Розділ I – «Доходи бюджету» – визначає структуру доходів бюджету:

- Податкові надходження;
- Неподаткові надходження;
- Доходи від операцій з капіталом;
- Офіційні трансферти;
- Державні цільові фонди.

Розділ II – «Класифікація видатків бюджетів» – складається з функціональної, відомчої та економічної структури видатків.

Функціональна структура видатків (всього 24 розділи) відповідає основним напрямкам державної діяльності.

Економічна структура видатків характеризує видатки Державного і місцевих бюджетів за їх економічним змістом:

- Поточні видатки;
- Капітальні видатки.

Розділ III – «Фінансування бюджету» – визначає обсяги внутрішнього і зовнішнього фінансування бюджету.

У розділі IV – «Державний борг» – наведено структуру внутрішнього і зовнішнього боргу.

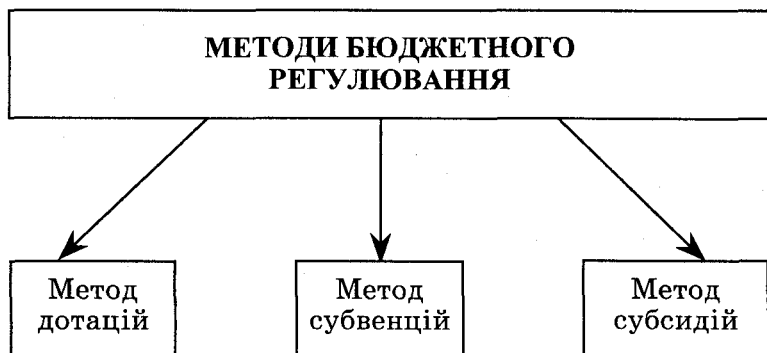
БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Розмежування доходів кожної з ланок бюджетної системи здійснюється на основі статей 63–68 Бюджетного кодексу України, який регламентує здійснення бюджетного регулювання.

[**Бюджетне регулювання** – це щорічний перерозподіл загальнодержавних централізованих фінансових ресурсів між різними ланками бюджетної системи з метою збалансування бюджетів на рівні, необхідному для виконання місцевими органами їх функцій.

Бюджетне регулювання здійснюється відповідно кожним представницьким органом щодо бюджетів нижчого рівня.

Розмежування та перерозподіл доходів у процесі бюджетного регулювання здійснюється з урахуванням економічного, соціального, демографічного, екологічного, природного стану відповідних адміністративних територій з метою подолання нерівностей між ними.

Дотація (*dotatio* – (лат.) – дар) – це певна сума грошових коштів, яка виділяється на безповоротній основі з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня з метою покриття бюджетного дефіциту.

Субвенція – це сума грошових коштів, яка виділяється з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня і має цільове призначення для здійснення сумісного фінансування певного заходу і підлягає поверненню у випадку порушення її цільового призначення.

Субсидія (*subsidium* (лат.) – допомога, підтримка) – сума грошей, яка виділяється з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня, має цільове призначення, підлягає поверненню у випадку порушення цільового призначення.

Відмінність між субвенцією і субсидією полягає в тому, що субвенція передбачає неодмінне виділення коштів у бюджеті нижчого рівня поряд з сумою субвенції.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

Дослідники бюджетних проблем виділяють сьогодні два головні завдання при аналізі бюджетного процесу:

- 1) збільшення сум бюджетних надходжень;
- 2) ефективно використання коштів.

Розв'язання другого завдання вважається важчим через відсутність загальноприйнятих вартісних показників оцінки ефективності державних витрат.

Обрані офіційні особи при здійсненні бюджетного процесу повинні визначити такі напрямки використання бюджетних коштів, які найкраще відповідали б державним цілям, з максимальною віддачею використовували обмежені державні фінансові ресурси. Тобто, розробники процедури і методів складання бюджетів різних рівнів повинні нести відповідальність за їх ефективне виконання.

Одним із головних недоліків роботи урядових інститутів, які беруть участь у бюджетному процесі, є відсутність системи оцінки прийнятих рішень.

Типи бюджетів

1) Лінійно-об'єктний (постатейний) бюджет: орієнтація на контроль.

Лінійно-об'єктний або постатейно-витратний підхід є одним з найперших підходів до складання бюджету і користується популярністю у місцевих органів самоврядування через простоту звітності і контролю.

Як інструмент управління цей тип бюджету має певні межі щодо застосування.

В лінійно-об'єктному бюджеті кошти розподіляють за визначеними статтями або об'єктами витрат.

Лінійно-об'єктний підхід був уведений на початку ХІХ ст. для упорядкування неконтрольованих витрат місцевих органів.

Він застосовується з метою посилення відповідальності урядових установ за здійснені ними витрати шляхом установлення послідовного постатейного переліку.

Цей метод дозволяє посилити контроль за діяльністю установ, що фінансують витрати.

Недоліки методу полягають у тому, що:

а) неможливо порівнювати напрями витрат бюджету з цілями суспільства;

б) не передбачають порівняння затрат і результатів;

в) неможливі альтернативи у політиці, яку проводить уряд;

г) базується на плануванні від досягнутого.

2) Виконавчий бюджет: управлінський підхід (започаткований у 30-х роках ХХ ст. в Америці в рамках програми «Нового курсу» адміністрації президента Ф. Рузвельта).

Причини створення:

1. Зростання ділової активності і витрат держави зробили агреговану інформацію про види діяльності, які вона виконує, більш важливою, ніж перелік окремих статей витрат.

2. У відповідності з положеннями теорії Кейнса суттєво зростали суспільні витрати держави, і, відповідно, необхідно було їх вимірювати по кожному напрямку використання коштів.

3. Необхідно було зорієнтувати структуру витрат бюджету на виконання функцій держави, а також на здійснення державних проєктів (Рекомендації Гуверівської комісії (США) в 1949 р.).

Ідея виконавчого бюджету (управлінський під-

хід) базується на принципі порівняння витрат з виконанням функцій держави. Розподіл коштів відбувається за видами діяльності, а не за статтями витрат.

При складанні бюджету за цією концепцією почав активно використовуватися операційний аналіз – метод, який дозволяє порівнювати витрати з результатами в одиницях виміру діяльності.

Переваги управлінського підходу перед поста-тейно-витратним:

1. Зорієнтований на конкретні напрямки та завдання управління.

2. Дозволяє адміністрації оцінювати ефективність роботи організацій (на рівні місцевих органів і бюджетів).

3. Зростає ефективність використання коштів на основі визначення вартості робіт.

Недоліки застосування виконавчого бюджету на місцевому (федеральному) рівні:

1. Неможливо виявити переваги одного варіанта витрат порівняно з іншим.

2. Неможливо визначити якість роботи державних інститутів з розробки і реалізації бюджету.

3. Система виконавчих бюджетів не спрямована на розв'язання довгострокових програм.

Оцінюючи управлінський підхід до складання бюджету, необхідно зазначити, що він є еволюційним кроком у напрямку використання бюджету як способу порівняння кількісних результатів використання коштів з оцінкою всієї бюджетної програми.

3) Програмний бюджет

Програмний бюджет зорієнтовано на планування бюджетних витрат за програмами або функціональними напрямками з метою досягнення загальних цілей.

Порівняння витрат і результатів відбувається за методом аналізу «витрати-результати», що дозволяє ефективно розподіляти ресурси.

Ключовими елементами цього методу є довгострокове планування, визначення мети, розробка програми, кількісний аналіз та аналіз діяльності.

Розробка програмного бюджету складається з чотирьох етапів:

- Визначення цілей.
- Визначення методів, етапів і строків досягнення цілей.
- Визначення витрат на кожному етапі.
- Визначення для кожної програми методів оцінки того, наскільки успішно досягнуто поставленої мети.

Переваги програмного бюджету:

Програмний бюджет спрямовано на виконання поставлених цілей і досягнення кінцевих результатів, що створює основу для перспективної оцінки бюджетних витрат. Він вимагає аналізу наслідків реалізації програм і посилює роль планування при прийнятті бюджетних рішень.

Недоліки програмного бюджету:

1. Реальні події в економічній, соціальній і політичній сферах можуть суттєво відрізнятись від передбачуваних, що знижує надійність планових розрахунків при складанні довгострокового бюджету.

2. Порівняльний аналіз витрат і результатів не завжди може враховувати непрямі наслідки або негативні ефекти передбачуваних дій.

3. Не завжди можна здійснити кількісний аналіз результатів.

4. Програмний бюджет вимагає централізованої координації через залучення різних виконавців для здійснення програми.

4) Система планування, програмування і бюджетування (ППБС)

ППБС – це система розподілу державних ресурсів.

В її основі лежить:

1. Економічний аналіз як на макро-, так і на

мікрорівнях, який займає все більш суттєве місце в процесі розробки фінансової і бюджетної політики.

2. Розвиток інформаційних технологій, що суттєво розширює сферу застосування аналізу цілей при прийнятті політичних рішень.

3. Планування і бюджетний процес поступово конвергуються.

Розвиток методів системного аналізу і застосування технічних засобів у бюджетному процесі стимулювали створення ППБС.

ППБС – це раціональний спосіб інтеграції процесів планування та розробки програм при складанні бюджету.

Планування в ППБС базується на визначенні найважливіших цілей організації та виборі програм, які за розрахунками найкращим чином забезпечують їх досягнення.

Розробка програми означає складання графіка робіт щодо виконання окремих проектів, необхідних для реалізації цієї програми.

Складання бюджету – це процес подання цілей, програм і проектів у вигляді грошових коштів, необхідних для їх реалізації, з метою розгляду відповідними адміністративними та законодавчими органами.

Головна перевага ППБС – орієнтація на раціональне прийняття рішень.

Переваги ППБС

1. Формулює цілі і завдання у перспективі.

2. Дозволяє визначати альтернативи у досягненні мети.

3. Можна передбачати наслідки кожної альтернативи та вибрати найкращий варіант.

4. Розробляється повна програма робіт, необхідних для досягнення цілей.

Недоліки ППБС

1. Висока централізація процесу прийняття рішень.

2. Обмежується ініціатива та інноваційна

активність з точки зору розробки альтернативних програм, ініційованих місцевими органами.

3. Орієнтація на аналіз альтернатив призводить до стану невизначеності усіх учасників системи. Невизначеність приходить на зміну стабільності попередніх бюджетних систем.

4. Визначення цілей є трудомістким процесом через складність проблем, а також різноманітність їх трактування різними учасниками процесу визначення цілей.

5. Недосконалість та недостатність розробки методу «витрати-результати».

6. Іноді політичні аргументи у виборі цілей можуть призвести до ігнорування економічних і раціональних аргументів.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність та охарактеризуйте структуру бюджетної системи України.

2. Чим визначається структура бюджетної системи України?

3. Що таке «бюджетний устрій»?

4. Чим відрізняються поняття «бюджетна система» і «бюджетний устрій»?

5. Дайте визначення поняття «бюджетна класифікація».

6. Хто здійснює бюджетне регулювання?

7. Охарактеризуйте методи бюджетного регулювання.

Тести

1. Структура бюджетної системи України визначається:

① Адміністративно-територіальним устроєм.

② Сукупністю державних фінансових інститутів.

③ Системою органів влади в Україні.

④ Адміністративно-територіальним устроєм і побудовою системи органів влади в Україні.

2. Бюджетний устрій – це:

- ① Сукупність бюджетів різних рівнів.
- ② Організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.
- ③ Взаємопов'язана система фінансових інститутів, визначена адміністративно-територіальним устроєм.
- ④ Взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

3. Структура бюджетної класифікації розробляється:

- ① Кабінетом Міністрів України.
- ② Верховною Радою.
- ③ Міністерством фінансів.
- ④ Рахунковою палатою.

4. Бюджетне регулювання – це:

- ① Регулювання доходів та видатків Державного бюджету.
- ② Перерозподіл грошових коштів між різними ланками бюджетної системи.
- ③ Перерозподіл грошових коштів між різними адміністративно-територіальними районами.
- ④ Усі відповіді правильні.

5. Методи бюджетного регулювання:

- ① Моделювання.
- ② Міжбюджетних трансфертів.
- ③ Балансовий.
- ④ Усі відповіді правильні.

6. Хто здійснює бюджетне регулювання:

- ① Верховна Рада.
- ② Міністерство фінансів.
- ③ Кабінет Міністрів України.
- ④ Кожний представницький орган щодо бюджетів нижчого рівня.

Основні поняття

- Бюджетна класифікація
- Бюджетна система
- Бюджетна установа

- Бюджетне регулювання
- Бюджетний запит
- Бюджетний процес
- Бюджетний устрій
- Дотації
- Доходи бюджету
- Економічна структура видатків
- Зведений бюджет
- Лінійно-об'єктний бюджет
- Принципи бюджетної системи
- Програмний бюджет
- Розпорядники бюджетних коштів
- Субвенції
- Субсидії
- Функціональна структура видатків

Р о з д і л 3

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ: ДОХОДИ ТА ВИДАТКИ. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ

Програмна анотація

1. Державний бюджет як економічна категорія.
2. Класифікація доходів Державного бюджету.
3. Фактори, що впливають на формування доходів Державного бюджету України в сучасних умовах.
4. Видатки Державного бюджету.
5. Особливості формування видатків бюджету в сучасних умовах.
6. Бюджетний дефіцит: причини та види.

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Державний бюджет як економічна категорія відображає реальні економічні відносини між державою та іншими економічними суб'єктами з приводу утворення та використання централізованого фонду грошових ресурсів країни, призначених для виконання функцій держави шляхом розподілу та перерозподілу ВВП.

Специфічними ознаками бюджетних відносин є:

- 1) перерозподільчий характер – бюджет вико-

нує функції перерозподілу ВВП між галузями, регіонами, соціальними верствами населення, а також перерозподіл грошових коштів у часі через використання державних позик;

2) **всеохоплюючий характер** – у ці відносини вступають усі юридичні та фізичні особи;

3) **законодавче регулювання**, яке здійснюється:

- Бюджетним кодексом;
- Податковим Законодавством;
- іншими законами, що регламентують надходження доходів і фінансування видатків;
- прийняттям Закону про бюджет на відповідний бюджетний рік.

Основна частина бюджетних відносин виникає у процесі розподілу та перерозподілу вартості НД.

На стадії **первинного розподілу НД** у Державному бюджеті концентруються грошові ресурси у вигляді:

- частини податку на додану вартість;
- відрахувань на соціальне страхування.

На стадії **вторинного перерозподілу НД** частина доходів підприємств і населення концентруються у Державному бюджеті для подальшого перерозподілу з метою задоволення суспільних потреб.

Форми прояву бюджетних перерозподільчих відносин:

- різні види платежів;
- податки;
- внески.

Історично склалися три моделі централізації фінансових ресурсів країни у бюджеті: американська (25–30% ВВП), західноєвропейська (35–45% ВВП) та скандинавська (50–60% ВВП).

Через бюджет органи державної влади і управління здійснюють:

- контроль за станом виробництва;
- вплив на фінансову діяльність місцевих органів влади і управління (шляхом надання дотацій та субвенцій);
- контроль за діяльністю виконавчо-розпорядчих органів, що складають і виконують бюджет.

Бюджет як фінансовий план

Бюджет як річний фінансовий план являє собою кошторис (розпис) доходів та видатків держави, затверджений органами законодавчої і представницької влади у вигляді закону.

Бюджет – це грошове вираження збалансованого кошторису доходів та видатків за певний період.

Фактичний бюджет відображає реальні видатки, доходи та дефіцит за певний період.

Структурний бюджет відображає, якими мають бути видатки, доходи і дефіцит, якщо економіка функціонує за потенційного обсягу виробництва (визначається дією дискреційних програм, що запроваджені законодавчо).

Циклічний бюджет показує вплив ділового циклу на бюджет та визначає зміни видатків, доходів і дефіциту, які виникають унаслідок того, що економіка працює не за потенційного обсягу виробництва, а перебуває у стані кризи або зростання (визначається дією автоматичних стабілізаторів).

Циклічний бюджет є різницею між фактичним і структурним бюджетами.

Видатки бюджету визначаються соціально-економічною та фінансовою моделями держави.

Доходи бюджету характеризуються податковою політикою держави.

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Державні доходи

Державні доходи – це грошові відносини, які складаються між державою, юридичними і фізичними особами в процесі вилучення і акумуляції частини вартості ВВП у загальнодержавному фонді

з метою їх подальшого використання, тобто для здійснення державою своїх функцій.

Об'єктом цих відносин є валовий внутрішній продукт.

Склад доходів Державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та законом про Державний бюджет на відповідний рік. Починаючи з 2000 року Державний бюджет поділено на дві складові частини: загальний фонд і спеціальний фонд.

До доходів загального фонду Державного бюджету належать ті, що призначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків і не спрямовуються на конкретну мету.

Доходи спеціального фонду Державного бюджету призначені лише для фінансування конкретних заходів (цілей).

У Додатку № 5 наведені дані про загальний і спеціальний фонди доходної частини зведеного, Державного та місцевих бюджетів на 2002 р.

Державні доходи класифікуються за такими ознаками (схема 3.1):

Схема 3.1. Класифікаційні ознаки доходів Державного бюджету

1. *За джерелами утворення:*

1) доходи, отримані від розподілу новоствореної вартості (НД);

2) доходи, що входять до складу фонду відшкодування (частина амортизаційних відрахувань);

3) доходи від реалізації національного багатства.

2. *За соціально-економічними ознаками* доходи поділяються на:

1) доходи від господарської діяльності;

2) доходи від використання природних ресурсів;

3) доходи від зовнішньоекономічної діяльності;

4) доходи від банківської діяльності;

5) доходи від реалізації дорогоцінних металів з Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;

6) державне мито;

7) митні платежі;

8) збори та інші неподаткові доходи;

9) доходи від приватизації;

10) доходи від громадян тощо.

З урахуванням юридичного та економічного аспектів розподілу доходів між ланками бюджетної системи всі вони поділяються на закріплені і регулюючі.

Закріплені доходи — це ті, які за постійно діючими нормативними актами віднесені до бюджетів певного рівня на невизначений у часі строк, у розмірі територіального надходження повністю або у твердо фіксованому розмірі (нормативі).

Закріплені доходи створюють основу доходної бази кожного бюджету.

Регулюючі доходи — це доходи, передбачені в Законі про Державний бюджет на поточний рік, які перерозподіляються між різними ланками бюджетної системи.

3. За методом залучення коштів:

1) податкові надходження:

- а) податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості;
- б) збори за використання природних ресурсів;
- в) внутрішні податки на товари та послуги;
- г) податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції;
- д) інші податки;

2) неподаткові надходження:

- а) доходи від власності і підприємницької діяльності;
- б) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу;
- в) надходження від штрафів та фінансових санкцій;
- г) інші неподаткові надходження;

3) державні цільові Фонди:¹

- а) збір на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття до Фонду загальнообов'язкового державного страхування України на випадок безробіття;
- б) платежі до Фонду соціального захисту інвалідів;
- в) збір за забруднення навколишнього природного середовища;
- г) надходження відрахувань та збори на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування;
- д) інші фонди;

4) доходи від операцій з капіталом:

Ця група доходів охоплює:

- надходження від продажу основного капіталу (споруди, обладнання, кораблі, літаки, безгосподарне майно, скарби, дорогоцінні метали і каміння);

¹ Склад державних цільових фондів у Державному бюджеті є змінним і визначається бюджетом на відповідний рік.

➤ надходження від продажу з державних запасів товарів (стратегічні матеріали, зерно, надзвичайні і стратегічні запаси);

➤ надходження від продажу землі і нематеріальних активів;

➤ податки на фінансові операції та операції з капіталом;

5) офіційні трансферти:

Ця група доходів включає в себе безоплатні, безповоротні платежі, отримані від інших органів державного управління, недержавних джерел або міжнародних організацій, а саме: дотації (поточні платежі), субвенції (капітальні платежі), надходження.

Враховуючи постійні зміни законодавчої бази можливі зміни і уточнення в класифікації доходів¹ і видатків Державного бюджету, тому потрібно постійно слідкувати за цим.

4. *За умовами формування* державні доходи можуть бути:

1) **безповоротні** – це власні доходи держави і доходи, які надходять від інших суб'єктів бюджетних відносин;

2) **поворотні** – це державні позики, за користування якими треба платити і вони повинні бути повернені у визначені строки.

5. *За рівнем централізації* державні доходи діляться на:

1) **централізовані** – які концентруються в Державному бюджеті та інших цільових фондах грошових коштів держави;

2) **децентралізовані** – які використовуються за місцем їх утворення на державних підприємствах і в бюджетних організаціях (прибуток, амортизаційні відрахування).

¹ Структуру доходів Державного бюджету на 2002 р. див. у Додатку 1.

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

До основних факторів, що впливають на формування доходів Державного бюджету України належать:

- 1) стан економічної кон'юнктури;
- 2) недосконалість Податкового законодавства;
- 3) інституціоналізація тіньової економіки;
- 4) низька фінансова дисципліна усіх суб'єктів господарювання;
- 5) віртуальний перерозподіл власності;
- 6) наявність значних пільг в оподаткуванні;
- 7) криміналізація економічної діяльності;
- 8) низька конкурентоспроможність продукції;
- 9) нестабільність національної валюти;
- 10) інфляційні процеси та інше.

ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Державні видатки як економічна категорія – це грошові відносини з приводу розподілу і використання централізованих та децентралізованих фондів грошових ресурсів держави з метою фінансування загальнодержавних потреб соціально-економічного розвитку.

Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. (№ 2542-III) у ст. 2 «Визначення основних термінів» дає розмежування понять «видатки бюджету» і «витрати бюджету».

Видатки бюджету – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Витрати бюджету – видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу.

Державні видатки визначаються соціально-економічною моделлю, функціями та економічним станом держави.

Видаткову частину Державного бюджету теж поділено на дві складові: видатки загального фонду та видатки спеціального фонду.

Видатки спеціального фонду фінансуються за рахунок цільових доходів, визначених під конкретну мету (наприклад, цільові фонди включені у бюджет на відповідний рік).

Видатки загального фонду фінансуються за рахунок доходів загального фонду бюджету і не мають конкретних (закріплених) джерел фінансування. Структуру видатків загального фонду Державного бюджету України за 2001–2002 роки подано у Додатку 3.

Фінансування державних видатків – це плановий, цільовий, безповоротний і безоплатний відпуск грошових коштів для забезпечення виконання загальнодержавних функцій (управління, оборона, безпека тощо), утримання соціально-культурної сфери, забезпечення соціальних гарантій та зобов'язань держави, який здійснюється на основі режиму економії при постійному контролі.

Основними суб'єктами фінансування є державні органи, підприємства, установи та організації державної та комунальної форм власності.

За новою бюджетною класифікацією видаткова частина бюджету має:

- функціональну класифікацію видатків;
- економічну класифікацію видатків;
- відомчу класифікацію видатків;
- програмну класифікацію видатків.

Розмежування видатків за економічними ознаками, з точки зору впливу державних видатків на рух сукупного продукту і процес розширеного відтворення, базується на визначенні поточних видатків і капітальних видатків та кредитування за вирахуванням погашення, склад яких визначається Міністерством фінансів України.

Поточні видатки – це видатки бюджету на фінансування підприємств, установ, організацій і органів, визначені на початок бюджетного року, а також на фінансування заходів щодо соціального захисту населення.

Вони включають:

- видатки на товари та послуги;
- оплату праці працівників бюджетних установ;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання предметів постачання і матеріалів;
- витрати на відрядження;
- оплату послуг бюджетних установ;
- оплату комунальних послуг та енергоносіїв;
- виплату процентів;
- трансфертні платежі органам державного управління.

Капітальні видатки (видатки розвитку) – це видатки бюджету на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності держави, а саме:

- 1) капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення;
- 2) фінансування структурної перебудови народного господарства;
- 3) субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

За бюджетною класифікацією до капітальних видатків відносяться:

- придбання основного капіталу;
- придбання обладнання і предметів довгострокового користування;
- капітальне будівництво;
- капітальний ремонт;
- створення державних запасів і резервів;

- придбання землі і нематеріальних активів;
- капітальні трансферти;
- нерозподілені витрати.

В умовах економічної кризи поточні видатки є першочерговими.

Функціональна структура видатків будується відповідно до основних функцій держави. Функції, що виконуються державою, можна розділити на чотири групи.

До першої групи видатків відносять державні видатки на послуги загального призначення (розділи 1–6 бюджетної класифікації):

- державне управління;
- судова влада;
- міжнародна діяльність;
- фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу;
- національна оборона;
- правоохоронна діяльність та забезпечення безпеки держави.

До другої групи видатків можна віднести видатки на суспільні і соціальні послуги (розділи 7–13), що надаються суспільству і безпосередньо громадянам:

- освіта;
- охорона здоров'я;
- соціальний захист та соціальне забезпечення;
- житлово-комунальне господарство;
- культура та мистецтво;
- засоби масової інформації;
- фізична культура і спорт.

До третьої групи видатків відносяться видатки, спрямовані на державні послуги, пов'язані з економічною діяльністю, а також видатки на регулювання і підвищення ефективності господарської діяльності (розділи 14–22). У цих розділах відображені завдання держави, пов'язані з економічним розвитком, створенням нових робочих місць, організацією роботи транспорту, охороною навколишнього середовища.

До останньої, четвертої групи видатків, відносяться державні видатки на обслуговування внутрішнього та зовнішнього державного боргу, видатки з цільових фондів, які включені до Державного бюджету відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік, видатки з Резервних фондів, видатки на проведення виборів та референдумів (розділи 23–25 бюджетної класифікації).

Прогноз розподілу видатків зведеного бюджету України на 2002 р. за функціональною структурою подано у Додатку 4.

Відомча класифікація видатків бюджету визначає перелік головних розпорядників бюджетних коштів. На її основі Державне казначейство України та місцеві фінансові органи ведуть реєстр усіх розпорядників бюджетних коштів.

Програмна класифікація видатків бюджету застосовується при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом (*див. Розділ 2*).

В умовах економічної кризи доходна частина Державного бюджету може бути не виконана, що призводить до скорочення видаткової частини. На випадок такої ситуації у Законі про Державний бюджет на відповідний рік передбачаються захищені статті, виплати по яких не скорочуються і здійснюються в першочерговому порядку та пропорційно по розпорядниках коштів Державного бюджету.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

На формування видатків бюджету в Україні в сучасних умовах впливають:

1. Економічна криза, яка спричиняє:

➤ зростання видатків на соціальний захист населення;

➤ зростання видатків на фінансову підтримку підприємств державного сектору від банкрутств, а не на інноваційну діяльність;

➤ зростання видатків на підтримку соціальної сфери.

2. Зростання монетизованого державного боргу, який зумовлює:

➤ зростання видатків на покриття державного боргу;

➤ витіснення інвестицій із сфери виробництва (ефект «витіснення»).

3. Зростання немонетизованого державного боргу спричиняє виділення коштів на покриття заборгованостей, що виникли у попередні роки по заробітній платі працівників бюджетних установ, стипендіях та інших соціальних виплатах.

4. Дефіцит бюджетів усіх рівнів, який передбачає жорсткий режим економії коштів, скорочення видатків по всіх статтях кошторисів на утримання апарату управління.

5. Залучення зовнішніх ресурсів для покриття бюджетного дефіциту призводить до зростання платежів по відсотках.

БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ: ПРИЧИНИ ТА ВИДИ

Держбюджет як фінансовий план може характеризуватися трьома станами:

➤ збалансований бюджет;

➤ дефіцитний бюджет;

➤ профіцитний бюджет.

При збалансованому бюджеті видатки бюджету дорівнюють доходам.

При дефіцитному бюджеті видатки перевищують постійні доходи бюджету, тобто податки і податкові надходження.

При профіцитному бюджеті доходи переви-

щують нормативні видатки бюджету. Профіцит бюджету затверджується виключно з метою погашення основної суми боргу.¹

Як правило, дефіцит бюджету не повинен перевищувати видатків розвитку. В разі наявності дефіциту бюджету фінансуються передусім **поточні видатки**.

Дефіцит бюджету в Україні має свої особливості, зумовлені трансформацією економічної системи і економічною кризою.

Причини дефіциту Державного бюджету в Україні

- надмірний розмір державного сектору;
- домінуюча політика державного патерналізму;
- неефективна структура народного господарства;
- непослідовність реформ фінансової системи;
- падіння доходів в умовах кризового стану економіки;
- зменшення приросту національного доходу;
- надмірно збільшена видаткова частина бюджету за рахунок дотацій, які надає держава певним галузям (енергетика, вугільна промисловість та інші);
- непослідовна фінансова політика;
- інфляція;
- зростання внутрішнього і зовнішнього боргу тощо.

Заходи щодо подолання бюджетного дефіциту

- перехід від всеохоплюючого фінансування економіки до кредитування;
- ліквідація дотацій збитковим підприємствам;
- скорочення витрат на управління;

¹ Бюджетний кодекс України. Ст. 14 // Український інвестиційний журнал. – 2001. – № 4. – С. 8.

- реформування системи оподаткування, з метою зниження податкового тиску на фізичних і юридичних осіб;
- підвищення ролі місцевих бюджетів тощо.

Види бюджетного дефіциту

За формою прояву бюджетний дефіцит поділяється на *відкритий* і *прихований*.

Відкритий бюджетний дефіцит – це офіційно визнаний дефіцит у законі про бюджет на відповідний рік.

Прихований бюджетний дефіцит виникає в результаті завищення обсягів планових доходів та включення у склад доходів джерел покриття бюджетного дефіциту.

За причинами виникнення бюджетний дефіцит буває *вимушеним* і *свідомим*.

Вимушений бюджетний дефіцит є наслідком скорочення обсягів ВВП і відповідно обмеженості фінансових ресурсів країни. Прикладом вимушеного бюджетного дефіциту є *циклічний бюджетний дефіцит*.

Циклічний дефіцит бюджету є результатом циклічного падіння виробництва (скорочення національного доходу та обсягу виробництва) внаслідок кон'юнктурних коливань, що призводить до дії автоматичні фіскальні стабілізатори (скорочуються податкові надходження через зменшення ставок оподаткування при прогресивній системі оподаткування та збільшуються соціальні трансферти через зниження життєвого рівня населення).

Свідомий бюджетний дефіцит виникає внаслідок дискреційної фіскальної політики, яка передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних витрат, податків і сальдо Державного бюджету.

Свідомий бюджетний дефіцит виникає за умов, коли для стимулювання сукупного попиту в період економічного спаду уряд цілеспрямовано знижує ставки оподаткування і збільшує

державні витрати. Відповідно, в період підйому цілеспрямовано створюється бюджетний надлишок.

За напрямом дефіцитного фінансування розрізняють *активний* і *пасивний* бюджетні дефіцити.

Активний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на інвестування економіки, що сприяє зростанню ВВП.

Пасивний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на покриття поточних видатків (соціальні трансферти, виплата зарплати у бюджетній сфері та інші).

Джерелами фінансування дефіциту бюджету можуть виступати:

- позики держави (неінфляційний шлях покриття бюджетного дефіциту);
- грошово-кредитна емісія (інфляційний шлях покриття бюджетного дефіциту).¹

Державні позики використовуються за умов:

- наявності тимчасово вільних коштів у кредиторів;
- довіри кредиторів до держави;
- заінтересованості кредиторів (за рахунок процентної політики і високих гарантій повернення боргу).

Грошово-кредитна емісія може застосовуватися лише за умов жорсткого контролю за використанням грошей. Вона виправдана в разі спрямування коштів у інвестиції, що сприяє зростанню ВВП і викликає невисокі темпи інфляції. Використання емісійних коштів на поточні витрати (зарплата, соціальні трансферти та інше) призводить до прискорення інфляції.

У статті 15 Бюджетного кодексу України дже-

¹ За ст. 6 Бюджетного кодексу України емісійні кошти Національного банку не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України. Див.: Бюджетний кодекс України // Український інвестиційний журнал. – 2001. – № 4. – С. 8.

рела фінансування дефіциту бюджету визначені таким чином:

Ст. 15-1. Джерелами фінансування дефіциту бюджетів є державні внутрішні та зовнішні запозичення.

Ст. 15-2. Запозичення не використовуються для забезпечення фінансовими ресурсами поточних видатків, за винятком випадків, коли це необхідно для збереження загальної економічної рівноваги.

Контрольні запитання

1. Розкрийте економічну сутність Державного бюджету.
2. Охарактеризуйте економічний зміст та класифікацію доходів Державного бюджету.
3. Визначте і проаналізуйте фактори, які впливають на формування доходів Державного бюджету України в сучасних умовах.
4. Охарактеризуйте економічний зміст та класифікацію доходів Державного бюджету.
5. Визначте особливості формування видатків бюджету в трансформаційних економіках.
6. Розкрийте економічну природу дефіциту бюджету.
7. Які причини викликають дефіцит Державного бюджету в Україні в сучасних умовах?

Тести

1. Дефіцит Державного бюджету утворюється, коли:

- ① сума податкових надходжень скорочується;
- ② витрати держави зменшуються;
- ③ сума активів держави перевищує розміри її зобов'язань;
- ④ сума витрат перевищує суму доходів Державного бюджету.

2. Державний бюджет, збалансований на циклічній основі, базується на:

- ① зростанні державних витрат та зниженні податків у період економічного підйому;
- ② скороченні державних витрат та збільшенні податків у період економічного спаду;
- ③ скороченні державних витрат та зниженні податків у період економічного спаду;
- ④ зростанні державних витрат і зниженні податків у період економічного спаду.

3. Активний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на:

- ① покриття поточних видатків;
- ② покриття боргових зобов'язань;
- ③ інвестування економіки;
- ④ соціальні трансферти.

4. Пасивний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на:

- ① покриття поточних видатків;
- ② покриття касових розривів;
- ③ інвестування економіки;
- ④ покриття капітальних видатків.

5. Свідомий бюджетний дефіцит виникає внаслідок:

- ① кон'юнктурних коливань економіки;
- ② дискреційної фіскальної політики;
- ③ автоматичного зростання державних витрат;
- ④ від'ємного сальдо платіжного балансу.

ЗАВДАННЯ

1. В умовах економічної кризи, як правило, існує бюджетний дефіцит:

а) чи можна сказати, що існування бюджетного дефіциту завжди носить негативний характер?

б) який вид бюджетного дефіциту напряму залежить від дій уряду: структурний чи циклічний?

в) який спосіб фінансування бюджетного дефіциту буде більш інфляційним: створення нових грошей чи позики у населення? Чому? Обґрунтуйте свою відповідь.

2. Дайте відповідь (правильно / неправильно) на такі висловлювання:

а) національна економіка відчуває стимулюючий вплив державних закупок тільки за умов збалансованості Державного бюджету;

б) щорічно збалансований бюджет дозволяє проводити антициклічну політику;

в) бюджет, збалансований на циклічній основі, може викликати скорочення державних витрат і збільшення податкових надходжень у період кризи;

г) фінансуючи зростаючі витрати за рахунок збільшення індивідуальних податків, держава перекладає тягар боргу на майбутні покоління.

Обґрунтуйте свої відповіді.

3. За таблицями Додатків 4 та 5:

а) Визначте структуру доходів та видатків Зведеного бюджету України на 2002 р.

б) Побудуйте діаграми за отриманими результатами.

в) Зробіть ґрунтовний аналіз доходної та видаткової частини Зведеного бюджету України на 2002 р.

Основні поняття

- Активний бюджетний дефіцит
- Бюджет
- Бюджетний дефіцит
- Видатки Державного бюджету
- Вимушений бюджетний дефіцит
- Витрати бюджету
- Відкритий бюджетний дефіцит
- Державні цільові фонди
- Децентралізовані доходи
- Доходи від операцій з капіталом
- Доходи Державного бюджету
- Закріплені доходи
- Капітальні видатки
- Методи регулювання доходів та видатків бюджету

- Неподаткові надходження
- Офіційні трансферти
- Пасивний бюджетний дефіцит
- Податкові надходження
- Поточні видатки
- Прихований бюджетний дефіцит
- Регулюючі доходи
- Свідомий бюджетний дефіцит
- Структурний бюджет
- Структурний дефіцит
- Фактичний бюджет
- Фінансування державних витрат
- Централізовані доходи
- Циклічний бюджет
- Циклічний дефіцит

Р о з д і л 4

ОПТИМАЛЬНЕ ОПОДАТКУВАННЯ

Програмна анотація

1. Соціально-економічна сутність податків.
2. Податкова політика.
3. Принципи побудови оптимальної податкової системи.
4. Розподіл податкового тиску на конкурентних ринках.
5. Ефект заміщення, ефект доходу та надлишковий податковий тиск.
6. Вплив оподаткування доходу на заощадження та інвестиції.
7. Надлишкове оподаткування капіталу.
8. Оптимізація оподаткування.
9. Розподіл податкового тиску в умовах монополії.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОДАТКІВ

У системі формування доходів зведеного бюджету держави в ринковій економіці провідною і основною є податкова форма взаємовідносин держави та економічних суб'єктів (майже 80% від загального обсягу доходів зведеного бюджету України є податкові надходження). (Див.: Додаток 6).

Основним джерелом доходів держави в цивілізованому суспільстві є податки.

Податки за економічним змістом – це фінансові відносини між державою та платником податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

Функції податків

- Розподільча:
перерозподіл вартості створеного ВВП між державою і юридичними та фізичними особами.
- Фіскальна:
централізація частини ВВП у бюджеті на загальносуспільні потреби.
- Регулююча:
вплив податків на різні сторони діяльності їхніх платників.

Принципи побудови податкової системи

- Загальність
охоплення податками всіх економічних суб'єктів, які отримують доходи незалежно від організаційно-правової форми.
- Стабільність
високий рівень гарантій того, що передбачені Законом про Державний бюджет доходи будуть отримані у повному обсязі.
- Обов'язковість
примусовість податку, неминучість його сплати, самотійність суб'єкта в його обчисленні та сплаті.
- Соціальна справедливість
встановлення податкових ставок і податкових пільг, які ставлять всіх суб'єктів у приблизно рівні умови і які пом'якшують податковий тягар на низькодохідні підприємства та групи населення.

Необхідно розрізняти джерело і об'єкт оподаткування.

Джерело незалежно від об'єкта оподаткування – чистий дохід суспільства.

Об'єкт – це кількісно визначений економічний феномен, який служить базою для нарахування податків.

Об'єктами оподаткування є:

- дохід (підприємств або населення);
- майно (нерухоме і рухоме).

За механізмами формування податки поділяють на дві основні групи: *прямі* і *непрямі*.

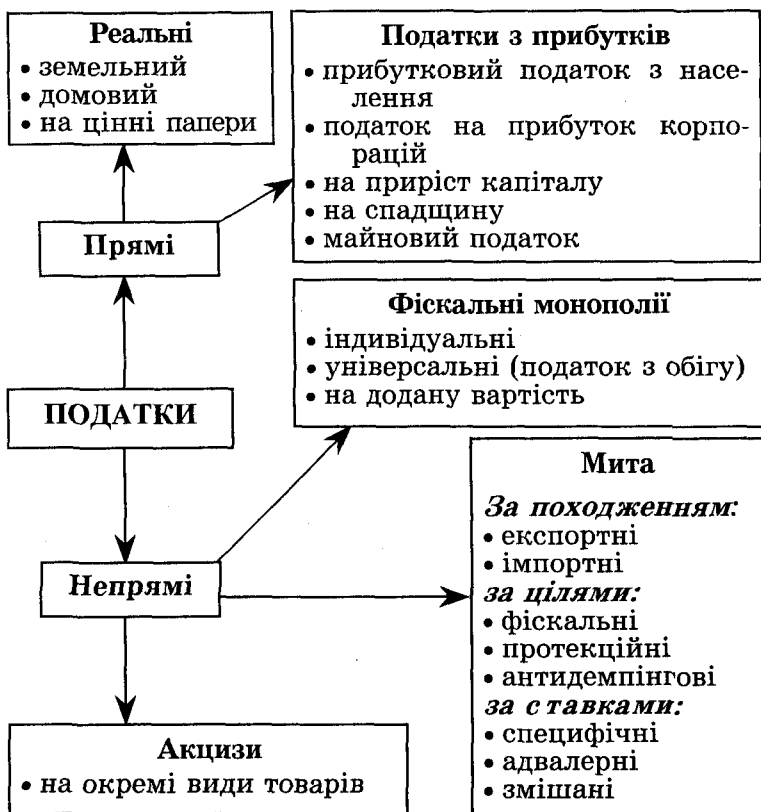
Прямі податки вилучаються безпосередньо з власників майна, одержувачів доходів.

Непрямі податки вилучаються у сфері реалізації або споживання товарів та послуг, тобто перекладаються на споживача.

Прямі податки через зростання цін можуть перекладатися на споживача.

Чим розвинутіша країна, тим більша частка надходжень припадає на прямі податки.

Класифікація податків відповідно до об'єктів оподаткування

Чим бідніша країна, тим більше вона покладається на непрямі податки, особливо на податки від зовнішньої торгівлі.

Поряд з об'єктами в системі оподаткування не меншу роль відіграють податкові ставки і податкові пільги.

Податкова ставка

Податкова ставка — це законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

➤ **Гранична податкова ставка** — це відношення приросту виплачуваних податків до приросту доходу.

➤ **Середня податкова ставка** — це відношення обсягу податків до величини доходу, який оподатковується.

➤ **Пільгова ставка.**

Податкові пільги — зменшення податкових ставок або повне звільнення від податків окремих підприємств або виробництв залежно від їхнього профілю, характеру виробленої продукції і виконаних робіт, використаної робочої сили, зони розміщення.

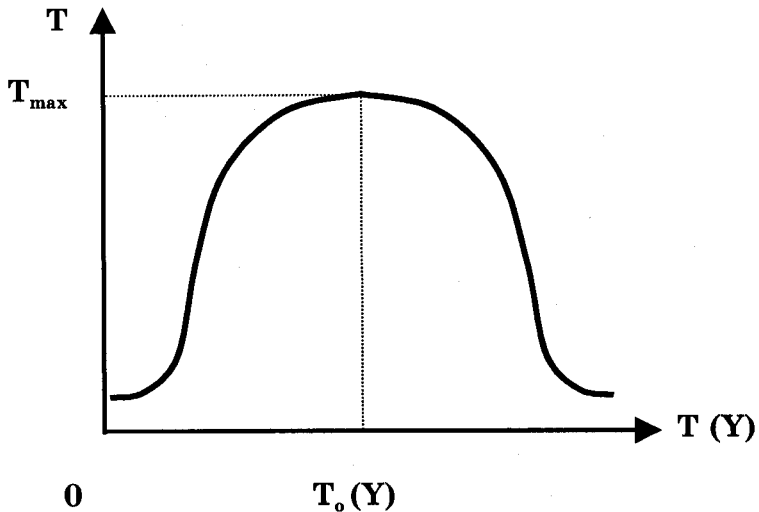
Пільги в силу їхнього різноманітного характеру здатні охоплювати значну кількість платників податків, що призводить до дуже відчутного зниження реальної ставки оподаткування порівняно з номінальною.

<p style="text-align: center;">Класифікація податків за ознакою співвідношення між ставкою податку і доходом</p>

<p>ПРОГРЕСИВНЕ оподаткування</p>	<p>РЕГРЕСИВНЕ оподаткування</p>	<p>ПРОПОРЦІЙНЕ оподаткування</p>
<p>середня ставка підвищується із зростанням доходу</p>	<p>середня ставка знижується по мірі зрос- тання доходу</p>	<p>середня ставка залишається не- змінною неза- лежно від роз- мірів доходу</p>

Крива Лафера

Крива Лафера показує зв'язок між податковими ставками та обсягом податкових надходжень і виявляє таку податкову ставку (від нульової до 100%), при якій податкові надходження досягають максимуму (графік 4.1).

Графік 4.1. Крива Лафера

T – податкові надходження;

$T(Y)$ – податкова ставка;

$T_0(Y)$ – податкова ставка, при якій податкові надходження максимальні.

Крива Лафера дає відповідь на запитання, при якій ставці податків податкові надходження у бюджет максимальні. При подальшому підвищенні ставки мотивація підприємницької діяль-

ності послаблюється, падають обсяги виробництва, зростає тіньовий сектор і, відповідно, зменшуються податкові відрахування. Реальна ставка податків неоднакова для різних країн і далеко не завжди є оптимальною.

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

Податкова політика – це діяльність держави у сферах запровадження правової регламентації та організації справляння податків і податкових платежів до централізованих фондів держави.

Зміна форм оподаткування та податкових ставок впливає на стан господарської кон'юнктури. Під час економічної кризи держава свідомо з метою зменшення податкового тиску може йти на зменшення ставок оподаткування, і навпаки, підвищувати їх під час економічного піднесення, з метою стримання темпів економічного зростання і підтримки пропорційності в розвитку продуктивних сил.

Проявом податкової політики, яка проводиться в державі та формується державними структурами, є податкова система.

За економічним змістом податкова система – це сукупність податків та обов'язкових платежів, установлених в країні з метою поповнення доходної частини бюджетів різних рівнів.

Реформування існуючої податкової системи є найгострішою проблемою для економіки України. Вітчизняна податкова система на сьогодні не відповідає потребам ринкової економіки.

Надлишковий податковий тиск призводить до згортання виробництва і, відповідно, до зменшення доходів бюджетів усіх рівнів.

Головними недоліками податкової політики в Україні, що зашкоджують ефективній роботі вітчизняних підприємств, є:

- 1) неоптимальна податкова структура;
- 2) надмірний податковий тиск на вітчизняного товаровиробника;
- 3) антистимулююча дія системи надання податкових пільг;
- 4) нестабільність податкового законодавства;
- 5) переважання питомої ваги непрямих податків над прямими, що гальмує стимули до розвитку виробництва;
- 6) велика питома вага стягнень із собівартості продукції (приблизно до 20–30% структури собівартості);
- 7) складність процедури оподаткування.

Для реформування податкової системи необхідно:

- провести реструктуризацію податкової системи в напрямку збільшення питомої ваги прямих податків;
- знизити податковий тиск на юридичних і фізичних осіб з метою активізації підприємницької діяльності;
- удосконалити механізм нарахування і сплати ПДВ;
- зменшити коло і поступово відмінити пільги в оподаткуванні;
- підвищити штрафні санкції до суб'єктів, які мають податкову заборгованість перед державою;
- максимально спростити процедуру оподаткування;
- інше.

Результатом реформи податкової системи України повинна стати побудова оптимальної податкової системи.

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ОПТИМАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

Рис. 7.1. Принципи побудови оптимальної податкової системи

Побудова оптимальної податкової системи повинна базуватися на таких принципах¹:

1. Економічна ефективність: податкова система не повинна перешкоджати ефективному розподілу ресурсів.

Основні характеристики податкової системи за принципом економічної ефективності.

Податкова система:

а) не повинна обмежувати можливостей заощаджень і стимулів до праці;

б) не повинна впливати на поведінку індивіда (не повинна спрямовувати зусилля індивіда на зменшення своїх податкових зобов'язань, а повинна стимулювати збільшення продуктивності праці і відповідно поліпшення умов існування);

в) має бути неспотворюючою, тобто не повинна надавати можливостей індивіду змінити свої податкові зобов'язання або перекласти їх на інших.

¹ Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору. Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – С. 470.

Неспотворюючі податки називаються паушальними податками.

Паушальний податок — це такий, що залежить від незмінних характеристик (наприклад: стать).

Будь-який податок на товари є спотворюючим: індивід може змінити свої податкові зобов'язання, зменшуючи споживання оподатковуваних товарів.

Податок на дохід теж є спотворюючим, бо індивід може змінити податкові зобов'язання, зменшуючи свою участь у процесі виробництва, або зменшуючи свої заощадження.

Спотворюючі податки є неефективними.

Якби уряд зміг замінити спотворюючі податки на паушальні, то надходження в бюджет зросли б при незмінному впливі на добробут платників податків, або доходи бюджету були б незмінними при зростаючому добробуті населення.

г) оподаткування в деяких випадках може виправляти ринкові невдачі — *коригуюче оподаткування* (наприклад: виправляти наслідки екстерналій — податок на хімічну промисловість), або податки на обмежені ресурси з метою їх невинновданого надмірного споживання (є пропозиції в США запровадити податки на енергоносії);

д) введення нових податків не повинно порушувати загальної рівноваги в економіці (*ефект загальної рівноваги*). Наприклад: податок на капітал може, з одного боку, призвести до зменшення пропозиції капіталу, а з іншого, впливати на підвищення віддачі від нього;

е) ефект оголошення «старий податок — добрий податок». Коли робиться оголошення про майбутнє оподаткування нового активу — це спричиняє негайний вплив на вартість активу в бік її зменшення.

2. Адміністративна простота (адміністративні витрати): податкова система повинна бути простою та відносно недорогою.

Управління податковою системою пов'язане із значними коштами – **прямі витрати на управління** податковою системою, які визначені видатками бюджету на ці цілі.

Непрямі витрати на управління податковою системою пов'язані з:

а) втратами часу на заповнення різної податкової документації, декларацій;

б) вартістю обліку;

в) оплатою праці бухгалтерів та податкових інспекторів (непрямі витрати можуть у декілька разів перевищувати прямі витрати).

Вартість адміністративних витрат на податкову систему залежить від:

1) ведення звітності для оподаткування доходу;

2) складності податкової системи – наявності особливих статей оподаткування (наприклад, відрахування з певних категорій витрат – медицина, благодійність вимагає ведення додаткової звітної документації);

3) диференціації норм податку між різними індивідами та між категоріями доходу (пільгове оподаткування).

Адміністративні витрати на певні категорії доходу можуть бути вищими за інші. Наприклад, адміністративні витрати на оподаткування капіталу більші ніж на оподаткування праці.

3. Гнучкість: податкова система повинна бути здатною швидко (в окремих випадках автоматично) відповідати на зміни економічних обставин:

а) автоматична зміна ставок оподаткування при прогресивній податковій системі під час економічної кризи (за умови стабільності цін);

б) скорочення часу на запровадження змін податкового законодавства в економічне життя.

4. Політична відповідальність: податкова система повинна бути спроектована так, щоб індиві-

ди були переконані у доцільності своїх податкових виплат:

а) необхідно надавати перевагу податкам, платники яких відомі (прибутковий податок з громадян), а не податкам, які надходять не від конкретних платників (наприклад: податок з корпорацій (не відомо хто сплачує цей податок – акціонери, споживачі товарів чи власники капіталу));

б) зміни в оподаткуванні повинні бути результатом законодавчих змін.

5. Справедливість: податкова система повинна бути справедливою до всіх індивідів. Існують два підходи до визначення справедливості податкової системи:

а) **горизонтальна рівність** – ставлення до однакових в усіх відношеннях індивідів повинно бути однаковим (немає диференціації в оподаткуванні за ознаками раси, статі, переконань). Але ж не існує двох ідентичних осіб – різні уподобання призводять до різного податкового тиску на них;

б) **вертикальна рівність** – деякі індивіди можуть і, відповідно, повинні сплачувати вищі податки, ніж інші. Але існує проблема визначення критеріїв оподаткування:

- платоспроможність;
- добробут;
- більша вигода від державних витрат.

в) **парето-ефективне оподаткування** – це таке оподаткування за якого неможливо досягти вищого суспільного добробуту не знизивши добробуту іншого індивіда.

Утилітаристський підхід до визначення суспільного добробуту – суспільний добробут дорівнює сумі корисностей індивідів (пропорційне оподаткування).

Роулсіанський підхід – суспільний добробут дорівнює корисності найменш забезпеченого індивіда (прогресивне оподаткування).

Сфери дії податків

Розподіл податкового тиску між платниками податку викликає інтерес не тільки з точки зору справедливості, але й із позицій перерозподілу ресурсів.

Податкові зобов'язання фізичних та юридичних осіб визначаються на основі норм, установлених законодавством. Але платники податків намагаються поводитися так, щоб у кінцевому результаті зменшити ту частину податкового тиску, яка на них припадає.

У зв'язку з цим необхідно розглянути питання переміщення податку і визначити сферу дії кожного з них.

1. Платники податку реагують на підвищення податку двома способами:

➤ 1 спосіб – мінімізують свої податкові зобов'язання шляхом зміни структури й інтенсивності своєї економічної діяльності. (Це можливо зробити шляхом обмеження діяльності, яка оподатковується, і розширення тих видів діяльності, які мають пільги в оподаткуванні обсягу продажу і виробництва);

➤ 2 спосіб – намагаються перемістити податковий тиск на контрагентів.

Перший спосіб базується на заміщенні оподатковуваних видів діяльності (продуктів, ресурсів) такими, які мають менший податковий тиск і визначає взаємовідносини між державою і платниками податків.

Другий спосіб визначає взаємовідносини трьох сторін: держави, платника податку та його ринкових контрагентів.

На практиці часто платник податку здатен, не зменшуючи формально зобов'язань перед державою, повністю або частково компенсувати виплати за рахунок своїх контрагентів.

Якщо покупець переміщує податковий тиск на продавців – це прийнято називати *переміщенням податкового тиску назад*.

Якщо продавці переміщують податковий тиск на покупців – цей процес називають *переміщенням податкового тиску вперед*. Така схема діє тоді, коли виробники намагаються компенсувати податки включенням їх у ціну.

РОЗПОДІЛ ПОДАТКОВОГО ТИСКУ НА КОНКУРЕНТНИХ РИНКАХ

Здатність платників податків переміщувати податки на своїх контрагентів залежить від ринків, на яких вони взаємодіють.

Якщо ринок конкурентний, тобто ні продавець, ні покупець не у змозі впливати на ціну, можливість переміщення податкового тиску залежить від еластичності попиту та пропозиції.

На конкурентному ринку окремого товару чи послуги (в тому числі і на ринку праці) перемістити податковий тиск на контрагентів має можливість той, у кого є перевага *в еластичності обсягу угод по ціні*.

При високій еластичності попиту покупці скорочують купівлю оподаткованого товару і, таким чином, переміщують податковий тягар на продавців.

При високій еластичності пропозиції виробники, при підвищенні оподаткування, зменшують випуск даного продукту, переходячи на випуск іншого товару і, таким чином, переміщують податковий тиск на споживача.

У цьому полягає деформуючий вплив податків. Отже, за можливість перекласти податковий тиск на контрагентів доводиться платити зміною структури споживання або виробництва, яка була найбільш привабливою за умов відсутності податку.

Для ілюстрації деформуючої дії непрямого податку використаємо модель AD-AS за умови абсолютно еластичної пропозиції. Введення нового непрямого податку привело до переміщення лінії сукупної пропозиції AS_0 в положення AS_1 .

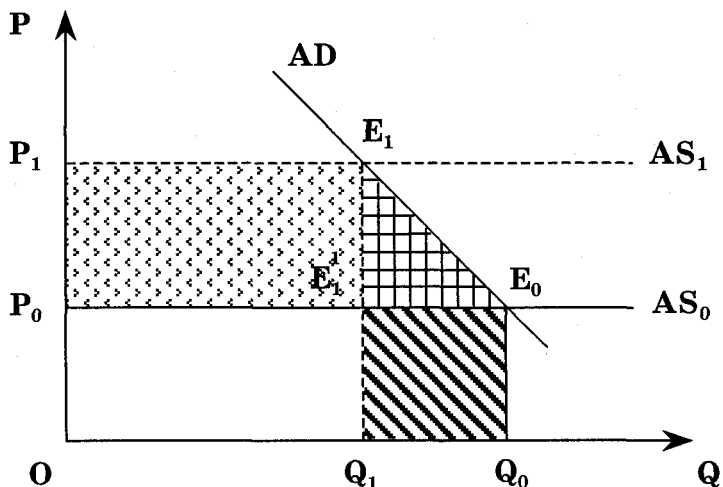

Рис. 7.2

$\triangle E_1 E_1 E_0$ – визначає втрати надлишку споживача від деформуючої дії податків.

$\square Q_1 E_1 E_0 Q_0$ – показує втрати надлишку виробника від деформуючої дії податків.

Надлишковий податковий тиск характеризує втрати ефективності і може служити мірою деформуючої дії податку.

При інших сталих умовах, чим менше споживач скорочує обсяг купівель під дією непрямого податку, тим більше коштів отримує держава і тим менша частка споживацького надлишку втрачається у формі надлишкового податкового тиску.

Держава збирає податок в розмірі $Q_1 \times U_1$ ($U_1 = P_1 - P_0$), який відповідає площі прямокутника $P_0 P_1 E_1 E_1$. Якщо всі кошти, зібрані державою,

повертаються через споживання суспільних благ, тоді платники податку втрачають тільки ту частину споживацького надлишку, яка зображена $\Delta E_1 E_1 E_0$.

На практиці втрати бувають більшими, в залежності від раціональності використання податкових надходжень. Зокрема від того:

1) яку частку податків поглинають адміністративні витрати;

2) наскільки суспільні блага відповідають перевагам споживачів.

Але навіть ідеальне оподаткування має чисті втрати споживацького надлишку.

Висновки:

При абсолютно еластичній пропозиції надлишок виробника відсутній, тому що ціна ринкової рівноваги при будь-якому значенні Q залишається незмінною (такою, за якою продається перша одиниця товару).

Податки здатні спонукати не тільки споживачів, але й виробників заміщувати одні товари і види діяльності іншими.

Завдання оподаткування полягає у мінімізації надлишкового податкового тиску при заданій і сталій частині податкових надходжень.

Чим менша відносна величина надлишкового податкового тиску, тим ефективніша система оподаткування.

ЕФЕКТ ЗАМІЩЕННЯ, ЕФЕКТ ДОХОДУ ТА НАДЛИШКОВИЙ ПОДАТКОВИЙ ТИСК

Оподаткування впливає не лише на кількість товарів, які споживаються, але й на доходи платників податку (тобто на дохід кінцевого використання), що відображається у зміні споживацьких переваг.

Тепер на той же самий номінальний дохід споживач може придбати інший споживацький набір, який за корисністю менший, ніж до введення оподаткування (перехід від кошика середньої якості до товарів та послуг першої необхідності). Значний за сферою дії і розміром податок викликає зміни в поведінці споживача двох видів:

1) відбувається повне або часткове заміщення оподаткованого товару іншим на основі порівняння цін.

2) обсяг і структура споживання пристосовується до нового реального рівня доходу, що пов'язується з грошовим еквівалентом корисності товарів та послуг.

Таким чином, при прогнозуванні й аналізі результатів оподаткування необхідно враховувати як *ефект заміщення*, так і *ефект доходу*.

Надлишковий податковий тиск являє собою зміни значення функції корисності, зрушення у добробуті.

Розмір податку і величина надлишкового податкового тиску

Скорочення виробництва і споживання будь-якого товару під дією податку викликає зростання виробництва і споживання його субститутів (замінників) і зменшує виробництво і споживання взаємодоповнюючих товарів по відношенню до даного товару (додатковий податок на персональні комп'ютери зменшує обсяг продажу дискет, що призводить до зміни надлишкового податкового тиску на дискети).

При інших сталих умовах надлишковий податковий тиск зростає швидше, ніж розміри податкових надходжень або ставки податку.

ВПЛИВ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДУ НА ЗАОЩАДЖЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

На практиці основна частина податкових надходжень припадає на оподаткування доходу, прибутку, доданої вартості.

Оподаткування доходу

Надлишкове оподаткування доходу призводить до того, що люди надають перевагу зменшенню тривалості та інтенсивності праці і збільшенню вільного часу, тобто відбувається заміщення праці дозвіллям (тому, що дозвілля не оподатковується).

Дозвілля є одним із компонентів добробуту і тому його можна порівняти із споживчими благами.

Якщо всі компоненти, крім одного, оподатковуються, то чим вищий податок, тим більше споживацький вибір зміщується на користь того компоненту, який не оподатковується.

Величина надлишкового податкового тиску на доходи визначається як розмірами оподаткування, так і еластичністю функції компенсуючої пропозиції праці.

Ця функція відображає вибір, який за даного рівня доходу роблять індивіди між приростом споживання товарів та послуг – з одного боку, і збільшенням дозвілля – з іншого.

Компенсуюча пропозиція праці завжди підвищується із зростанням ставки заробітної плати, якщо і дозвілля, і гроші представляють однакову цінність для індивіда.

Підвищення ціни праці при стабільному рівні добробуту веде до того, що відносна привабли-

вість доходу і дозвілля змінюється на користь доходу, а зниження ціни праці передбачає зміни на користь дозвілля.

Однак, зменшення доходу може привести до ситуації, коли люди починають вище цінити кожен зароблену копійку і тому збільшують своє трудове навантаження.

Якщо б за рахунок якогось зовнішнього джерела, безпосередньо не пов'язаного з трудовими зусиллями платників податку, їх добробут підтримувався на фіксованому рівні, то реакція на зміну ставки оподаткування заробітної плати звелася б до ефекту заміщення, а саме до скорочення пропозиції праці.

Таким чином, при зниженні ціни праці ефект заміщення веде до відносного зменшення пропозиції праці, а ефект доходу – до її зростання.

Величина надлишкового тиску оподаткування доходів залежить від податкової ставки і від схильності платників податків робити додаткові зусилля ради збільшення заробітної плати.

НАДЛИШКОВЕ ОПОДАТКУВАННЯ КАПІТАЛУ

Часто податки беруться безпосередньо з нагромадженого майна.

У цьому випадку надлишковий податковий тиск пов'язаний з ефектом заміщення.

Альтернативою нагромадження (S) виступає поточне споживання (C).

Дохід, який індивід отримує за свої трудові зусилля, може або повністю витратитися на поточне споживання:

$$Y = C,$$

або його частина може заощаджуватися з метою збільшення споживання в майбутньому:

$$Y = C + S.$$

Оподаткування заощаджень (S) або доходів від інвестицій спонукає, при інших сталих умовах, збільшувати частку поточного споживання (C) та зменшувати інвестиції (I).

На практиці доходи від капіталу, як правило, оподатковуються не відокремлено, а в складі інших доходів і навіть по єдиній шкалі, що може виключити (або зменшити) викривлений ефект, який виражається у заміщенні потенційно бажаних заощаджень поточним споживанням.

ОПТИМІЗАЦІЯ ОПОДАТКУВАННЯ

Правило Рамсея

Оптимізація оподаткування полягає в мінімізації надлишкового податкового тиску, встановлених державою податків при заданій величині податкових надходжень і певних обмеженнях розподілу доходів.

При оптимальному оподаткуванні зростання податкового тиску призводить до того, що фізичний обсяг виробництва (продаж) кожного з товарів скорочується в однаковій пропорції (за умови, що до оподаткування мала місце конкурентна рівновага).

Правило Корлетта-Хейга

Наслідки деформацій оподаткування можуть бути зменшені, якщо при рівних умовах товари та послуги, які є взаємозамінними по відношенню до дозвілля, будуть обкладатися меншими податками, ніж товари та послуги, взаємодоповнювані з дозвіллям.

РОЗПОДІЛ ПОДАТКОВОГО ТИСКУ В УМОВАХ МОНОПОЛІЇ

В умовах монополії розподіл податкового тиску залежить від еластичності пропозиції при зміні ринкових умов.

Якщо продавець-монополіст нездатен змінювати обсяг пропозиції, то збільшення податкового тиску повністю покривається за його рахунок, тому, що можливості підвищення ціни вичерпані в «доподатковій» рівновазі.

Якщо монополіст здатен змінювати пропозицію, то навіть при високій ступені її еластичності, він не в змозі повністю перекласти податковий тиск на покупців, бо податкові зобов'язання впливають на монопольну ренту. Реалізувавши свої переваги в «доподатковій» рівновазі, монополіст, після введення податку, постає перед необхідністю поділитися з державою доходом, отриманим за рахунок переваг. Можливості зміни пропозиції визначаються також характером функції попиту.

В умовах конкурентного ринку наслідки розміщення фіксованого за абсолютною величиною податку не залежать від того, чи є він специфічним або вартісним.

В умовах монополії специфічний податок, при інших сталих умовах, викликає більші скорочення пропозиції, ніж вартісний, бо при вартісному податку граничний дохід скорочується на меншу величину, ніж розмір податку, яким у середньому обкладається одиниця товару.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення податкової системи.
2. Назвіть основні принципи оптимальної податкової системи.

3. Охарактеризуйте податкову систему України.
4. Назвіть види і форми податків.
5. Визначте основні напрямки реформування податкової системи України. Обґрунтуйте свою відповідь.
6. Розкрийте, які фінансово-економічні закономірності відображає крива Лафера.
7. Які основні принципи оптимальної податкової системи?
8. Проаналізуйте розподіл податкового тиску на конкурентному ринку.
9. Охарактеризуйте вплив надлишкового оподаткування на доходи фізичних осіб. Дайте визначення понять: ефект доходу, ефект заміщення та проаналізуйте їхній взаємозв'язок.
10. Проаналізуйте вплив оподаткування доходів фізичних і юридичних осіб на заощадження і інвестиції.
11. Сформулюйте правило оптимізації оподаткування (правило Рамсея).
12. Поясніть правило Корлетта-Хейга.
13. Як відбувається розподіл податкового тиску в умовах монополії?
14. Проаналізуйте структуру податкових надходжень Державного бюджету України за поточний рік?

Тести

1. Прямі податки стягуються:

- ① з фізичних осіб;
- ② з юридичних осіб;
- ③ з власників майна;
- ④ з одержувачів доходів;
- ⑤ правильні відповіді ③ та ④.

2. Непрямі податки вилучаються:

- ① у сфері реалізації або споживання товарів та послуг;
- ② у сфері виробництва товарів та послуг;
- ③ правильні відповіді ① і ②;
- ④ немає правильних відповідей.

3. Джерелом оподаткування виступає:

- ① ВВП;
- ② чистий дохід суспільства;

- ③ підприємницька діяльність;
- ④ усі відповіді правильні;
- ⑤ немає правильних відповідей.

4. Крива Лафера показує:

- ① зв'язок між суб'єктами оподаткування;
- ② зв'язок між податковими ставками та обсягом податкових надходжень;
- ③ співвідношення між прямими і непрямими податками;
- ④ розподіл податкового тиску в умовах монополії;
- ⑤ розподіл податкового тиску на конкурентному ринку.

5. Яким чином платники податку в Україні реагують на підвищення податкового тиску:

- ① мінімізують свої податкові зобов'язання шляхом зміни структури і інтенсивності економічної діяльності;
- ② намагаються перенести податковий тиск на своїх контрагентів;
- ③ виводять свою підприємницьку діяльність у тіньовий сектор;
- ④ усі відповіді правильні.

6. На конкурентному ринку розподіл податкового тиску залежить від:

- ① еластичності попиту;
- ② еластичності пропозиції;
- ③ величини податкової ставки;
- ④ об'єкта оподаткування;
- ⑤ правильні відповіді ① і ②.

Завдання

1. Одним із джерел доходів у Державний дорожній фонд є надходження від акцизного збору та ввізного мита з імпортованих транспортних засобів. Вважається, що ці податкові надходження є «справедливими», оскільки вони спонукають платити за будівництво і

ремонт доріг тих, хто ними користується. Хто, на вашу думку, несе тягар таких податків?

2. Чи вважаєте ви, що пропорційний податок на споживання є «справедливим податком»? Визначте способи накладання такого податку. Які відмінності в адміністративних витратах існують при справлянні цього податку різними способами?

3. Вважається, що податок на тютюнові вироби є регресивним, оскільки бідні люди витрачають велику частку свого доходу на цей товар. Чи зміниться ступінь регресивності, якщо цей товар виробляється:

а) в конкурентній галузі з нееластичною кривою пропозиції;

б) в монополізованій галузі з еластичною кривою попиту.

4. У малій країні з високомобільним капіталом (тобто відбувається вільний перелив капіталу туди, де вища віддача капіталовкладень) підвищилася ставка оподаткування капіталізованого доходу. Як це вплине на віддачу від капіталовкладень?

Основні поняття

- Деформуючі податки
- Ефект доходу
- Ефект заміщення
- Крива Лафера
- Непрямі податки
- Об'єкт оподаткування
- Оптимізація оподаткування
- Парето-ефективне оподаткування
- Паушальні податки
- Податки
- Податкова політика
- Податкова система
- Податкова ставка
- Податкові пільги
- Прямі податки

Р о з д і л 5

ФОРМУВАННЯ

І ВИКОРИСТАННЯ

МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Програмна анотація

1. Система місцевих бюджетів.
2. Доходи місцевих бюджетів.
3. Структура видатків місцевих бюджетів.
4. Бюджетне регулювання.
5. Фінанси комунальних підприємств.

СИСТЕМА

МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

За Конституцією України (ст. 140) *місцеве самоврядування* є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і Законів України.

Фінансові основи інституту місцевого самоврядування визначені:

1. Конституцією України (ст. 7, статті 140–146).
2. Бюджетним кодексом України від 21 червня 2001 р.
3. Законом України «Про місцеве самоврядування» (від 27.05.1997).
4. Законом України «Про систему оподаткування» (від 2 лютого 1994 р.).

Місцеві фінанси – це система формування, розподілу і використання доходів територіальними громадами та місцевими органами влади з метою виконання делегованих та закріплених за ними функцій і завдань.

Структура місцевих фінансів України:

➤ Самостійні місцеві бюджети (11 785 місцевих бюджетів різного рівня складалося в Україні у 2000 р.);¹

➤ Фінанси комунальних підприємств.

Самостійні місцеві бюджети

Найважливішими передумовами демократичної держави є самостійність і незалежність місцевих органів влади, які започатковані Європейською хартією місцевого самоврядування. На сьогодні до Європейської хартії місцевого самоврядування входять понад 30 країн, до яких у 1996 р. приєдналася Україна.

Європейська хартія місцевого самоврядування передбачає відокремлення місцевих органів влади від державної влади, повну їхню незалежність і самостійність у виконанні делегованих і закріплених за ними функцій у межах своїх компетенцій і за рахунок власних і закріплених доходів.

Система місцевих бюджетів складається з бюджету Автономної Республіки Крим, обласних, районних бюджетів, бюджетів районів у містах та бюджетів місцевого самоврядування.

Бюджети місцевого самоврядування – це бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній

¹ Економічні есе. Міжбюджетні стосунки в Україні. Випуск 2. Інститут Реформ.– Київ, 2001.– С. 5.

основі загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів.

Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя з урахуванням економічного, соціального, природного та економічного стану відповідних територій, виходячи з рівня мінімальних соціальних потреб, установлених законодавством.

Місцевий бюджет може складатися із загального і спеціального фондів.

Структуру загального і спеціального фондів місцевого бюджету подано у Додатку 6.

Спеціальний фонд має формуватися з конкретно визначених джерел надходжень і використовуватися на фінансування конкретно визначених цілей.

Спеціальний фонд – це класичний випадок закріплення джерела доходів за статтею видатків, за якого певні види доходів призначаються на фінансування певних видів видатків.

Спеціальні фонди були введені з метою поліпшення звітності за державні кошти, які раніше спрямовувалися до численних позабюджетних фондів, тобто для підвищення прозорості у використанні державних коштів.

Місцевий бюджет поділяється на *поточний бюджет* і *бюджет розвитку*.

Поточний бюджет використовується для виконання як власних, так і делегованих повноважень.

Кошти поточного бюджету спрямовуються на фінансування установ і закладів виробничої і соціальної інфраструктури, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань, а також на фінансування заходів щодо соціального захисту населення.

Кошти бюджету розвитку спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного роз-

15
вितку відповідної території, пов'язаних зі здійсненням інвестиційної та інноваційної діяльності, а також на фінансування субвенцій та інших видатків, пов'язаних з розширеним відтворенням.

Поділ місцевих бюджетів на поточний бюджет і бюджет розвитку визначає порядок фінансування за умов наявності дефіциту бюджету у зв'язку з недовиконанням доходів бюджету. У такому випадку *першочергово* фінансуються видатки, які включені в *поточний* бюджет.

Структура місцевих бюджетів України

Система місцевих бюджетів України має таку структуру:¹

Бюджет Автономної Республіки Крим	1
Обласні бюджети	24
Бюджети міст республіканського підпорядкування	2
Районні бюджети неміських районів	486
Бюджети міст обласного підпорядкування	158
Бюджети районів міст	120
Бюджети міст районного підпорядкування	283
Бюджети селищних рад	915
Бюджети сільських рад	9769

Органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі повноваження та власні бюджетні кошти.

¹ Економічні есе. Міжбюджетні стосунки в Україні. Випуск 2. Інститут Реформ.— Київ, 2001.— С. 5.

БЮДЖЕТНІ ПОВНОВАЖЕННЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ

По відношенню до Державного бюджету	По відношенню до власного бюджету	По відношенню до бюджету іншого рівня
<p><i>право:</i> 1) на одержання в повному обсязі з Державного бюджету фінансування для здійснення делегованих повноважень органів виконавчої влади; 2) виконувати рішення органів державної влади в межах переданих ними ресурсів; 3) одержувати компенсацію з Держбюджету у випадках коли держава не забезпечує попереднє надходження коштів для виконання рішень державних органів; 4) на одержання з Державного бюджету дотацій вирівнювання та субвенцій окремо для бюджету Автономної Республіки Крим, кожного з обласних бюджетів, бюджетів міст обласного значення та районних бюджетів;</p>	<p><i>право:</i> 1) затверджувати місцевий бюджет; 2) на гарантовану державою доходу базу, достатню для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб; 3) на власні і закріплені законом загальнодержавні доходи та визначення напрямів їх використання; 4) на формування бюджету розвитку за рахунок частини податкових надходжень, коштів, залучених від розміщення</p>	<p><i>право:</i> 1) сільських, селищних та міських рад самостійно розробляти і виконувати відповідні місцеві бюджети; 2) обласних рад – розподіляти кошти Державного бюджету, що передаються у вигляді дотацій, субвенцій між районними бюджетами і бюджетами міст обласного підпорядкування у розмірах, необхідних для формування доходної частини не нижче мінімальних розмірів місцевих бюджетів, визначених законодавством; 3) використовувати для фінансування з обласного бюджету спільних проектів територіальних громад; 4) об'єднувати на договірних засадах на правах спільної власності об'єкти</p>

По відношенню до Державного бюджету	По відношенню до власного бюджету	По відношенню до бюджету іншого рівня
<p>5) на одержання субвенцій з Державного бюджету для компенсації втрат доходів бюджетів місцевого самоврядування на виконання власних повноважень внаслідок надання пільг, встановлених державою;</p> <p>6) на одержання субвенцій з Державного бюджету на здійснення програм соціального захисту та інвестиційних.</p> <p>Обов'язок органів місцевого самоврядування – передати частину надлишку доходів над видатками, коли доходи від закріплених загальнодержавних податків та зборів перевищують мінімальний розмір місцевого бюджету.</p>	<p>місцевих позик, а також інвестиційних субсидій з інших бюджетів;</p> <p>5) право встановлювати місцеві податки та збори згідно законодавства;</p> <p>6) диференціювати ставки місцевих податків та зборів у межах, установлених законом.</p>	<p>комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів для виконання спільних проектів;</p> <p>4) територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах кошти відповідних бюджетів для виконання власних повноважень;</p> <p>5) сільські, селищні та міські ради можуть передавати видатки на виконання всіх або частини власних повноважень районній раді або раді іншої територіальної громади з передачею коштів до відповідного бюджету у вигляді міжбюджетного трансферту.</p>

ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування.

Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних джерел та закріплених загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів. У доходній частині місцевого бюджету окремо виділяються доходи, необхідні для виконання власних повноважень, і доходи, необхідні для виконання делегованих законом повноважень органів виконавчої влади.

СТРУКТУРА ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

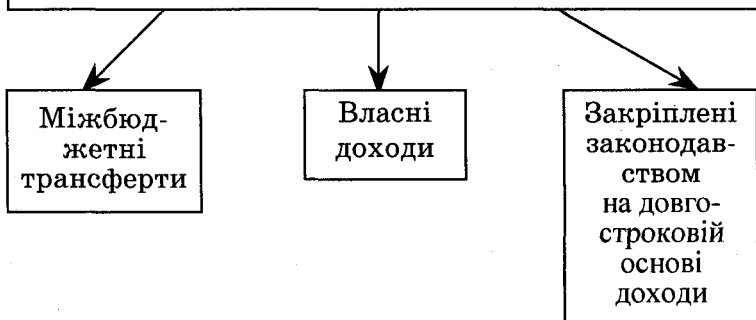

Схема 5.1. Структура доходів місцевих бюджетів

До власних доходів республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та бюджетів органів місцевого самоврядування належать доходи, які визначаються законодавством, формуються і збираються на відповідній території, а саме:

- місцеві податки та збори;

➤ доходи від майна і підприємств, що належать до комунальної власності та інші доходи, передбачені законодавством.

Закріплені доходи – це ті, що повністю або частково (в %) зараховуються у певні види бюджетів безстроково або на довготерміновій основі і для їх включення непотрібне рішення органів влади вищої ради.

Згідно зі статтею 143 Конституції України встановлено, що власних доходів в обласних і районних бюджетах немає, а є в основному закріплені або залучені, якщо фінансується спільна програма. В ці бюджети не включаються як закріплені доходи надходження від комунальної власності.

Міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Основними формами надання міжбюджетних трансфертів за Бюджетним кодексом є дотації вирівнювання та субвенції.

Дотації вирівнювання – міжбюджетний трансферт на вирівнювання доходної спроможності відповідного бюджету.

Субвенція – цільовий міжбюджетний трансферт призначений на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який її надав.

Обсяг міжбюджетних трансфертів затверджується Верховною Радою України в Законі про Державний бюджет на відповідний рік.

Місцеві запозичення

Місцеві запозичення – операції, пов'язані з отриманням коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких з'являються зобов'язання перед бюджетом, та операції, пов'язані з поверненням цих коштів до бюджету.

Запозичення до місцевих бюджетів можуть здійснюватися лише до бюджету розвитку, або для покриття тимчасових касових розривів під час виконання загального фонду місцевого бюджету.

Місцеві запозичення виникають у таких випадках:

- запозичення (позики) з бюджетів вищого рівня;
- запозичення в комерційних банках;
- бюджетні гарантії під запозичення комерційних структур, у тому числі на потребу бюджетної сфери (будівництво шкіл, лікарень тощо).
- випуск муніципальних позик.

Запозичення з Державного бюджету надаються місцевим бюджетам для покриття тимчасових касових розривів під час виконання загального фонду бюджету протягом бюджетного року.

Тимчасовий касовий розрив – незбіг у часі фінансування видатків з надходженням доходів.

Дуже часто такі запозичення перетворюються в непрямую форму дотування місцевих бюджетів, оскільки вони пролонгуються або взагалі списуються.

Для покриття тимчасових касових розривів, що виникають під час виконання загального фонду місцевого бюджету, виконавчі органи місцевого самоврядування за рішенням відповідної ради можуть отримувати **короткотермінові позички у фінансово-кредитних установах** на термін до трьох місяців, але у межах поточного бюджетного періоду.

Відсутність широкої практики залучення кредитів для фінансування бюджетних потреб місцевою владою зумовлено високими реальними відсотковими ставками, що призводить до значного додаткового бюджетного навантаження.

Ще однією з форм виникнення зобов'язань місцевих бюджетів є **надання ними гарантій під позики комерційних банків**. У випадку несвоечасного погашення кредитів бюджетна гарантія вступає в силу.

Місцеві органи влади можуть проводити **цільові муніципальні позики** під конкретні заходи, в яких зацікавлена територіальна громада (будівництво доріг тощо). За строками погашення по-

зики поділяються на коротко- (до 5 років) і довгострокові (понад 5 років) позики.

Облігації місцевої позики реєструються Міністерством фінансів України та Державною комісією з цінних паперів, але законодавчих норм щодо обмежень на випуск муніципальних позик не існує, також не проводиться оцінка платоспроможності позичальників. Часто в бюджетах не передбачаються кошти на погашення позик. Це призводить до неможливості повернення коштів.

Невиконання місцевими бюджетами зобов'язань за випущеними позиками, а також фінансова криза серпня 1998 року зумовила призупинку використання цієї форми фінансування бюджетних потреб.

У Додатку 8 наведені окремі результати випуску муніципальних позик у 1995–1998 рр.

Держава не несе відповідальності по зобов'язаннях за запозиченнями до місцевих бюджетів.

Видатки по обслуговуванню боргу місцевих бюджетів здійснюються за рахунок коштів загального фонду бюджету в межах 10 відсотків його обсягів протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування.

Якщо у процесі погашення основної суми боргу та платежів по його обслуговуванню має місце порушення договору між кредитором і позичальником з вини останнього, відповідна рада не має права здійснювати нові запозичення протягом 5 наступних років.

Структура власних доходів місцевих бюджетів

До власних доходів місцевих бюджетів належать доходи, які визначені ст. 69 Бюджетного кодексу України, формуються і збираються на відповідній території, а саме:

1) місцеві податки і збори, що зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування;

2) 100 відсотків плати за землю – для бюджетів міст Києва та Севастополя; 75 відсотків плати за землю – для бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення; 60 відсотків плати за землю – для бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань;

3) податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів у частині, що зараховується до відповідного бюджету;

4) надходження сум відсотків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами;

5) податок на промисел, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;

6) надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що у власності відповідної територіальної громади;

7) плата за забруднення навколишнього природного середовища у частині, що зараховується до відповідного бюджету;

8) кошти від відчуження майна, яке знаходиться у комунальній власності, в тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у комунальній власності;

9) фіксований сільськогосподарський податок у частині, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;

10) плата за оренду майнових комплексів, що знаходяться у комунальній власності;

11) надходження від місцевих грошово-речових лотерей;

12) плата за гарантії щодо виконання боргових зобов'язань;

13) гранти та дарунки у вартісному обрахунку;

14) власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок коштів відповідного бюджету;

15) податок на прибуток підприємств комунальної власності;

16) платежі за спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;

17) інші надходження, передбачені законом.

Ці доходи не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.

Верховною Радою України 18 лютого 1997 р. був прийнятий у новій редакції Закон України «Про систему оподаткування» (№ 77/97 – ВР).

У статті 15 цього Закону визначені місцеві податки та збори, які мають право встановлювати сільські, селищні та міські ради у відповідності з переліком і в межах граничних розмірів, які встановлені Декретом Кабінету Міністрів України від 20 травня 1993 року № 56-93 «Про місцеві податки та збори».

Органи місцевого самоврядування мають право встановлювати 2 місцевих податки і 15 місцевих зборів.

Види місцевих податків та зборів, платники, об'єкти оподаткування, ставки та органи, які їх стягують і перераховують у місцеві бюджети, наведені у Додатку 11.

Місцеві податки та збори є головним атрибутом місцевого самоврядування і в розвинених країнах. Наприклад, у США за рахунок місцевих податків забезпечується 65% доходів місцевих бюджетів, у Франції – 60%, ФРН – 45%, Англії – 36%, Японії – 33%.

У зарубіжних країнах склалася чисельна розгалужена система місцевих податків та зборів:

- у Бельгії – 100 місцевих податків та зборів;
- в Італії – 70;
- у Франції – понад 50.

Але є країни, де застосовується лише кілька, або навіть один місцевий податок як у Англії (подушний податок). Такі країни є винятком, бо значна кількість місцевих податків та зборів є гарантією стабільності надходжень у місцеві бюджети.

Незважаючи на значний перелік видів місцевих податків та зборів в Україні (Додаток 11)

їх питома вага у податкових надходженнях місцевих бюджетів незначна. Зокрема, у бюджеті 2001 року місцеві податки і збори склали близько 1% доходів місцевих бюджетів України.

Закріплені доходи місцевих бюджетів

До закріплених законодавством (ст. 140 Конституції, статті 64, 65, 66 Бюджетного кодексу) загальнодержавних податків, зборів і платежів, що надходять до бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів і враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, належать:

1) 25 відсотків прибуткового податку з громадян, що справляється на відповідній території;

2) 25 відсотків плати за землю, що справляється на території Автономної Республіки Крим та відповідної області;

3) плата за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються Радою Міністрів Автономної Республіки Крим та обласними державними адміністраціями.

До закріплених доходів на рівні районних бюджетів, які використовуються для забезпечення реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм територіальних громад і враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, належать:

1) 50 відсотків прибуткового податку з громадян, що справляється на території сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань;

2) 15 відсотків плати за землю, що сплачується на території сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань;

3) плата за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються районними державними адміністраціями;

4) плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що справляється районними державними адміністраціями;

5) надходження адміністративних штрафів, що накладаються районними державними адміністраціями або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями.

До доходів, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, належать такі податки і збори (обов'язкові платежі):

1) прибутковий податок з громадян на основі таких нормативів відрахувань:

➤ до бюджетів міст Києва і Севастополя зараховується 100% загального обсягу прибуткового податку з громадян;

➤ до бюджетів міст республіканського та обласного значення зараховується 75% загального обсягу прибуткового податку з громадян;

➤ до бюджетів міст районного значення, сіл, селищ та їх об'єднань зараховується 25% загального обсягу прибуткового податку з громадян;

2) державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам;

3) плата за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються виконавчими органами відповідних рад;

4) плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що справляється виконавчими органами відповідних рад;

5) плата за торговий патент на здійснення деяких видів підприємницької діяльності (за винятком плати за придбання торгових патентів пунктами продажу нафтопродуктів (автозаправними станціями, заправними пунктами), що справляється виконавчими органами відповідних рад;

6) надходження адміністративних штрафів, що накладаються виконавчими органами відповідних рад або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями;

7) єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва у частині, що належить відповідним бюджетам.

Перераховані податки і збори (обов'язкові платежі), складають кошик доходів, що закріплюються на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

У випадку, коли доходи від закріплених за місцевими бюджетами загальнодержавних податків та зборів перевищують мінімальний розмір місцевого бюджету держава вилучає із місцевого бюджету до Державного бюджету частину надлишку в порядку, встановленому законодавством.

СТРУКТУРА ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з фінансуванням власних і делегованих повноважень місцевих органів влади.

Видатки на здійснення повноважень, що виконуються за рахунок місцевих бюджетів, у тому числі трансфертів з Державного бюджету поділяються на:

• видатки, які визначаються функціями держави та можуть бути делеговані Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їх фінансування на основі принципу субсидіарності;

• видатки на реалізацію прав та обов'язків Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер та визначені законами України.

Визмежування видів видатків між місцевими бюджетами здійснюється на основі принципу субсидіарності з урахуванням критеріїв повноти на-

дання послуги та наближення її до безпосереднього споживача.¹ Відповідно до цих критеріїв видатки поділяються на три групи (схема 5.2).

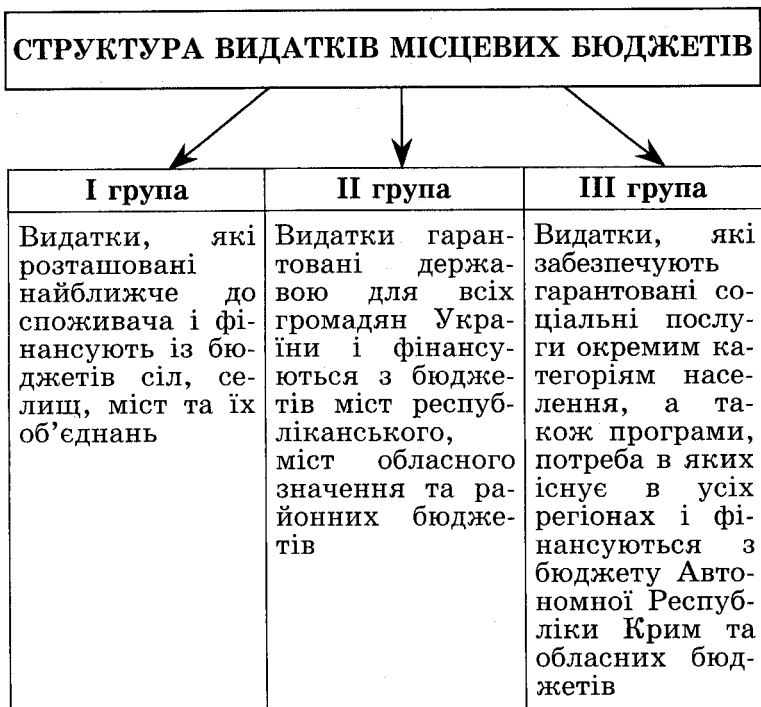

Схема 5.2. Структура видатків місцевих бюджетів

До I групи – належать видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, і які розташовані найближче до споживачів. Ці видатки здійснюються із бюджетів сіл, селищ, міст та їх об'єднань і призначені для фінансування:

- 1) органів місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районного значення;
- 2) дошкільної та загальної середньої освіти;

¹ Бюджетний кодекс України. Ст. 86–91 // Український інвестиційний журнал. – 2001. – № 4. – С. 27–31.

3) первинної медико-санітарної, амбулаторно-поліклінічної та стаціонарної допомоги (дільничних лікарень, медичних амбулаторій, фельдшерсько-акушерських та фельдшерських пунктів);

4) сільських, селищних та міських палаців культури, клубів та бібліотек.

До II групи – належать видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для всіх громадян України і здійснюються з бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим, міст обласного значення та районних бюджетів.

Ця група містить видатки на:

1) державне управління:

а) фінансування органів місцевого самоврядування міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення;

б) органів місцевого самоврядування районного значення;

2) освіти:

а) дошкільну освіту (у містах республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення);

б) загальну середню освіту: загальноосвітні навчальні заклади, у тому числі: школи, дитячі садки (для міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення), спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, вечірні (змінні) школи;

в) заклади освіти для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені піклування батьків, дитячі будинки (у разі, якщо не менше 70 відсотків кількості учнів цих установ формується на території відповідного міста чи району), дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї, допомога на дітей, які перебувають під опікою і піклуванням;

г) інші державні освітні програми;

3) охорону здоров'я:

а) первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні широкого профілю, пологові будинки, станції швидкої та невідкладної медичної допомоги, поліклініки і амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки);

б) програми медико-санітарної освіти (міські та районні центри здоров'я і заходи по санітарній освіті);

4) соціальний захист та соціальне забезпечення:

а) державні програми соціального забезпечення: притулки для неповнолітніх (у разі, якщо не менше 70 відсотків кількості дітей, які перебувають у цих закладах, формуються на території відповідного міста чи району), територіальні центри і відділення соціальної допомоги на дому;

б) державні програми соціального захисту: пільги ветеранам війни і праці, допомога сім'ям з дітьми, додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг, компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян;

в) державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян;

г) районні та міські програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;

5) державні культурно-освітні та театральновидовищні програми (театри, бібліотеки, музеї, виставки, палаци і будинки культури, школи естетичного виховання дітей);

б) державні програми розвитку фізичної культури і спорту: утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів (крім шкіл республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення), заходи з фізичної культури і спорту та фінансова підтримка організацій фізкультурно-спортивної спрямованості і спортивних споруд місцевого значення.

До III групи належать видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян, або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України і здійснюються з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів.

До цієї групи належать видатки на:

а) фінансування представницької і виконавчої влади Автономної Республіки Крим;

б) фінансування обласних рад;

2) освіту:

а) загальну середню освіту для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, санаторні школи-інтернати;

б) заклади професійно-технічної освіти, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим і виконують державне замовлення;

в) вищу освіту (вищі заклади освіти I, II, III та IV рівнів акредитації, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим та спільній власності територіальних громад);

г) післядипломну освіту (інститути підвищення кваліфікації працівників соціально-культурної сфери та агропромислового комплексу, що знаходяться у комунальній власності);

г) інші державні освітні програми;

3) охорону здоров'я:

а) первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення);

б) спеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (спеціалізовані лікарні, поліклініки, госпіталі для інвалідів Великої Вітчизняної війни, будинки дитини, станції переливання крові та інше);

в) санаторно-курортну допомогу (санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей та підлітків, санаторії медичної реабілітації);

г) інші державні програми медичної та санітарної допомоги (медико-соціальні експертні комісії, бюро судмедекспертизи, центри здоров'я і заходи санітарної освіти, інші програми і заходи);

4) соціальний захист та соціальне забезпечення:

а) державні програми соціального захисту та соціального забезпечення: допомога по догляду за інвалідами I чи II груп внаслідок психічного розладу; адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям; виплати компенсації реабілітованим; дитячі будинки-інтернати; навчання та трудове влаштування інвалідів; будинки-інтернати для престарілих і інвалідів та інше;

б) республіканські Автономної Республіки Крим і обласні програми і заходи з реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;

в) інші державні соціальні програми;

5) культуру і мистецтво:

а) державні культурно-освітні програми (республіканські Автономної Республіки Крим та обласні бібліотеки, музеї та виставки);

б) державні театральні-видовищні програми (філармонії, музичні колективи і ансамблі, театри, палаци і будинки культури республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення, інші заклади та заходи у галузі мистецтва);

в) інші державні культурно-мистецькі програми;

6) фізичну культуру і спорт:

а) державні програми з розвитку фізичної культури і спорту (навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів, заходи з фізичної культури і спорту республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення);

б) державні програми з інвалідного спорту і реабілітації.

З бюджетів міст Києва і Севастополя здійснюються видатки всіх трьох груп.

Перелічені групи видатків враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

До видатків місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать видатки на:

- 1) місцеву пожежну охорону;
- 2) позашкільну освіту;
- 3) соціальний захист та соціальне забезпечення:
 - а) програми місцевого значення стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;
 - б) місцеві програми соціального захисту окремих категорій населення;
- 4) місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів;
- 5) культурно-мистецькі програми місцевого значення;
- 6) програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації місцевого значення;
- 7) місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту;
- 8) типове проектування, реставрацію та охорону пам'яток архітектури місцевого значення;
- 9) транспорт, дорожнє господарство:
 - а) регулювання цін на послуги метрополітену за рішенням органів місцевого самоврядування;
 - б) експлуатацію дорожньої системи місцевого значення;
 - в) будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг місцевого значення;
- 10) заходи з організації рятування на водах;
- 11) обслуговування боргу органів місцевого самоврядування;
- 12) програми природоохоронних заходів місцевого значення;
- 13) управління комунальним майном;
- 14) регулювання земельних відносин;
- 15) інші програми, затверджені відповідною радою згідно із законом.

Структура доходів та видатків бюджету розвитку місцевих бюджетів

Головна мета створення бюджету розвитку – фінансування програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаних з розширеним відтворенням.

Надходження до бюджету розвитку місцевих бюджетів включають:

1) кошти від відчуження майна, яке знаходиться у комунальній власності, в тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення;

2) надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади;

3) кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням відповідної ради;

4) запозичення, здійснені у порядку, визначеному Бюджетним кодексом та іншими законами України;

5) субвенції з інших бюджетів на виконання інвестиційних проектів.

До витрат бюджету розвитку місцевих бюджетів належать:

1) погашення основної суми боргу відповідно Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування;

2) капітальні вкладення;

3) внески органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у статутні фонди суб'єктів підприємницької діяльності.

Бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів.

Дефіцит місцевих бюджетів

Величина перевищення видатків місцевого бюджету над його постійними доходами складає дефіцит місцевого бюджету. За статтею 72 Бюджетного кодексу:

➤ бюджет Автономної Республіки Крим та міські бюджети можуть прийматися з дефіцитом виключно у частині **дефіциту бюджету розвитку**;

➤ дефіцит бюджету Автономної Республіки Крим та міських бюджетів покривається за рахунок **запозичень**;

➤ затвердження обласних, районних, районних у містах, сільських та селищних бюджетів з дефіцитом не допускається.

БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Місцеві бюджети мають бути достатніми для виконання органами місцевого самоврядування делегованих та власних повноважень, а також для забезпечення населення соціальними послугами не нижче рівня мінімальних соціальних гарантій. Якщо місцеві бюджети не можуть бути збалансовані з урахуванням цих умов, держава забезпечує їх збалансування шляхом передачі коштів у вигляді міжбюджетних трансфертів (дотацій, субвенцій).

Міжбюджетні трансферти поділяються на:

- 1) дотацію вирівнювання;
- 2) субвенцію;
- 3) кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів;
- 4) інші дотації.

У Державному бюджеті України можуть передбачатися такі міжбюджетні трансферти місцевим бюджетам:

1) дотація вирівнювання бюджету Автономної Республіки Крим, обласним бюджетам, бюджетам міст Києва та Севастополя, районним бюджетам та бюджетам міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення;

2) субвенція на здійснення програм соціального захисту;

3) субвенція на компенсацію втрат доходів бюджетів місцевого самоврядування на виконання власних повноважень внаслідок надання пільг, установлених державою;

4) субвенція на виконання інвестиційних проєктів;

5) інші субвенції.

У Державному бюджеті України затверджуються обсяг дотацій вирівнювання та субвенцій окремо для кожного з перелічених місцевих бюджетів, а також коштів, що передаються до Державного бюджету України з місцевих бюджетів, якщо є для цього підстава.

Дотація вирівнювання визначається як перевищення обсягу видатків над кошиком доходів бюджетів місцевого самоврядування.

Кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування – це податки та збори (обов'язкові платежі), що закріплюються Бюджетним кодексом України на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

За Бюджетним кодексом (ст. 98) розподіл обсягу міжбюджетних трансфертів визначається на основі формули, яка повинна затверджуватися Кабінетом Міністрів України і враховувати такі параметри:

1) фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них;

2) кількість мешканців та кількість споживачів соціальних послуг;

3) індекс відносної податкоспроможності відповідного міста чи району;

4) прогнозний показник кошика доходів бюджетів місцевого самоврядування для бюджетів міст Києва та Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення;

5) коефіцієнт вирівнювання (від 0,6 до 1).

Обсяг кошика доходів відповідного бюджету визначається із застосуванням індексу відносної податкоспроможності бюджету міста чи району на основі даних про фактичне виконання відповідного бюджету за три останні бюджетні періоди.

Індекс відносної податкоспроможності є коефіцієнтом, що визначає рівень податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці у порівнянні з аналогічним середнім показником по Україні у розрахунку на одного мешканця.

Індекси відносної податкоспроможності відповідних бюджетів не можуть змінюватися і переглядатися частіше, ніж раз на три роки.

Міжбюджетні трансферти можуть здійснюватися і між місцевими бюджетами.

Так, міські (міст Києва і Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення) та районні ради можуть передбачати у відповідних бюджетах дотації вирівнювання бюджетам районів у містах, бюджетам сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань, а також кошти, що передаються з цих бюджетів.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим та відповідні ради можуть передбачати у відповідних бюджетах такі види міжбюджетних трансфертів:

1) субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування;

2) субвенції на виконання власних повноважень територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань;

3) субвенції на виконання інвестиційних проєктів;

4) інші субвенції.

Субвенції на виконання власних повноважень територіальних громад можуть передбачатися в складі їх бюджетів у разі, якщо інший орган державної влади чи місцевого самоврядування може виконати цю функцію ефективніше.

Субвенції з Державного бюджету України на виконання інвестиційних проектів надаються з Державного бюджету України бюджету Автономної Республіки Крим, обласним бюджетам, бюджетам міст Києва та Севастополя з їх подальшим перерозподілом для бюджетів місцевого самоврядування.

Субвенції на виконання інвестиційних проектів надаються органом місцевого самоврядування на засадах конкурентності та передбачають їхню фінансову участь у здійсненні програми чи проекту. При наданні цієї субвенції перевагу в отриманні мають органи місцевого самоврядування, у яких середньорічний обсяг видатків на утримання бюджетних установ за три останні бюджетні періоди був менший за обсяг, визначений згідно з фінансовими нормативами бюджетної забезпеченості.

Основні засади надання субвенцій визначаються окремим законом, порядок та умови їх надання визначаються Кабінетом Міністрів України, а обсяг субвенцій на наступний бюджетний період визначається законом про Державний бюджет України.

Реформування міжбюджетних відносин

Реформування міжбюджетних відносин повинно базуватися на таких засадах:

➤ забезпечення в повному обсязі місцевих бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними

для виконання власних та делегованих повноважень;

➤ створення умов для економічної зацікавленості місцевих органів влади збільшувати податкові надходження, а також розширювати базу оподаткування на своїх територіях;

➤ сприяння збільшенню питомої ваги власних джерел надходжень у структурі місцевих бюджетів;

➤ розмежування видаткових повноважень між державним та місцевими бюджетами, а також між власними та делегованими повноваженнями бюджетів місцевого самоврядування, запровадження стимулів для ефективного використання бюджетних коштів;

➤ посилення прозорості використання бюджетних коштів;

➤ ув'язання доходів місцевих бюджетів з їх витратами на основі нормативного методу мінімальної бюджетної забезпеченості на одного жителя, учня, одержувача соціальних послуг.

Цільові фонди місцевого самоврядування

Органи місцевого самоврядування можуть утворювати цільові (в тому числі валютні) фонди. Ці фонди включаються у спеціальний фонд місцевих бюджетів.

Джерелами формування цільових фондів місцевого самоврядування виступають:

➤ залучення коштів населення – добровільних внесків і пожертвувань для проведення соціально-культурних заходів або будівництва школи, лікарні тощо;

➤ доходи від місцевих позик, грошово-речових лотерей та аукціонів;

➤ відрахування за твердо встановленими нор-

мами із загально-державних цільових фондів (70% Фонду охорони навколишнього природного середовища децентралізується на рівні місцевих бюджетів).

За статтею 13 Бюджетного кодексу створення позабюджетних фондів місцевими органами влади не допускається.

ФІНАНСИ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Процес формування комунальної власності був започаткований постановою Кабінету Міністрів України № 577-92-п від 13.10.1992 р., яка визначала порядок передачі комунальних підприємств від держави у власність місцевих рад.

Зв'язки комунальних підприємств з органами місцевого самоврядування законодавчо закріплені у Законі «Про місцеве самоврядування». За цим Законом (ст. 26, п. 29) до відання місцевої ради передано встановлення для підприємств комунальної власності *розміру частки прибутку*, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету, а також контроль за використанням прибутків (ст. 29). Практично весь прибуток комунального підприємства контролюється органами місцевого самоврядування.

Фінансові стосунки комунальних підприємств з місцевими бюджетами пов'язані з:

- відшкодуванням різниці у тарифах (дотації);
- відшкодуванням витрат на комунальні послуги пільговим категоріям населення (ветеранам війни та праці, інвалідам і т. ін.);
- додатковими виплатами населенню на покриття витрат по оплаті житлово-комунальних послуг (субсидії);
- виділенням коштів на розвиток комунальних підприємств (через брак коштів обсяг капіталовкладень незначний).

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте систему місцевих бюджетів в Україні.
2. Чим гарантується самостійність місцевих бюджетів?
3. На основі яких параметрів визначається мінімальний розмір місцевих бюджетів?
4. Розкрийте сутність і призначення загального і спеціального фонду місцевих бюджетів.
5. Проаналізуйте структуру доходів місцевих бюджетів.
6. Дослідіть структуру витрат місцевих бюджетів.
7. Яке призначення бюджету розвитку місцевих бюджетів?
8. Розкрийте сутність та форми регулювання міжбюджетних відносин.
9. Визначте основні напрями подальшого реформування місцевих фінансів.

Тести

1. Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі:

- ① закріплених на постійній основі доходів місцевих бюджетів;
- ② нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя;
- ③ власних доходів місцевих бюджетів;
- ④ доходів, отриманих від місцевих податків та зборів.

2. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок:

- ① податку на прибуток підприємств комунальної власності та прибуткового податку з громадян, які проживають на даній території;
- ② власних і закріплених загальнодержавних податків, зборів і обов'язкових платежів;
- ③ міжбюджетних трансфертів;
- ④ місцевих податків та зборів.

3. Бюджет розвитку є складовою частиною:

- ① загального фонду місцевого бюджету;
- ② спеціального фонду місцевого бюджету;
- ③ фонду нагромадження;
- ④ поточного бюджету.

Дайте визначення тих понять, які відносяться до місцевих бюджетів.

4. Загальний фонд може поділятися на:

- ① поточні витрати і капітальні витрати;
- ② поточні витрати і спеціальні витрати;
- ③ капітальні витрати і витрати розвитку;
- ④ капітальні витрати і видатки на соціальний захист.

Дайте визначення перелічених понять.

Завдання

1. За даними Додатку 6 проаналізуйте структуру доходів місцевих бюджетів.

2. Порівняйте структуру та обсяги загального фонду та спеціального фонду місцевих бюджетів. З якою метою утворюється спеціальний фонд місцевих бюджетів?

3. Побудуйте діаграми за отриманими результатами. Зробіть висновки і обґрунтуйте їх.

Основні поняття

- Бюджет розвитку
- Власні доходи місцевих бюджетів
- Дотація вирівнювання
- Загальний фонд місцевого бюджету
- Закріплені доходи місцевих бюджетів
- Міжбюджетні трансферти
- Місцевий бюджет
- Місцеві запозичення
- Місцеві податки та збори
- Місцеві позики
- Норматив бюджетної забезпеченості
- Поточний бюджет
- Спеціальний фонд місцевого бюджету
- Субвенція
- Тимчасовий касовий розрив

Р о з д і л 6

ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ

Програмна анотація

1. Загальна характеристика цільових фондів.
2. Пенсійний фонд.
3. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.
4. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.
5. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
6. Фонд Чорнобиля.
7. Державний фонд охорони навколишнього природного середовища.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦІЛЬОВИХ ФОНДІВ

Державні цільові фонди – це форма перерозподілу і використання фінансових ресурсів, залучених державою для фінансування суспільних потреб з визначених джерел, які мають цільові призначення.

Державні цільові фонди поділяють на:

- соціальні;
- економічні.

До найважливіших соціальних фондів в Україні належать:

- Пенсійний фонд;

- Фонд Чорнобиля;
- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

До економічних фондів належать:

- Державний дорожній фонд України (у складі Державного бюджету України);
- Державний фонд охорони навколишнього природного середовища та інші;

Державні цільові фонди – це сукупність фондів грошових коштів, які знаходяться в розпорядженні центральних і місцевих органів влади.

Шляхи утворення державних цільових фондів:

- відокремлення видатків Державного бюджету на певні цілі, що мають першорядне значення для країни в даний момент;
- формування спеціальних фондів, які мають самостійні джерела доходів.

Цільові фонди бюджету включають бюджетні призначення виключно на конкретні цілі у таких випадках:

- якщо законом передбачене покриття видатків із **конкретно визначеного джерела надходжень**;
- у випадку одержання центральними, місцевими органами влади або безпосередньо розпорядником бюджетних коштів дотації, гранту чи дарунка у вартісному розрахунку на конкретну мету.

Рахунки цільових фондів Державного бюджету створюють у відповідності до законів.

Передача коштів з рахунка загального фонду на рахунки цільових фондів бюджету дозволяється тільки у відповідності до бюджетних призначень.

Управління коштами державних цільових фондів є автономним відносно бюджетів. Керівни-

цтво цих фондів самостійно визначає напрями витрачання коштів відповідно до законодавства.

Цільові фонди певною мірою доповнюють Державний бюджет, мають строго цільове призначення і на інші цілі *не використовуються*.

По суті перелічені фонди є новою складовою частиною фінансів України, яка перебуває на стадії становлення.

ПЕНСІЙНИЙ ФОНД

Протягом останніх 40 років показники співвідношення кількості населення пенсійного і працездатного віку погіршилися (з 0,227 – у 1959 р., до 0,405 – у 1997 р., і у перспективі до 0,561 – 2026 р.). На сьогодні в Україні налічується близько 14,5 млн пенсіонерів, у т. ч. 2 млн інвалідів.

У цілому їхня частка у загальній кількості населення сягає 20%. До 1992 р. середня пенсія за віком в 1,7 раза перевищувала мінімальну зарплату, що відповідало прожитковому мінімуму населення.

На сьогодні середня пенсія становить 30–40% від прожиткового мінімуму.

Для забезпечення виконання Закону України «Про пенсійне забезпечення» у 1992 р. було створено Пенсійний фонд України як самостійну фінансову структуру.

Кошти фонду не входять до Державного бюджету і не можуть бути використані на інші цілі, крім виплати пенсій і допомоги.

Правові відносини у сфері пенсійного страхування базуються на Конституції України і регулюються:

- Кодексом законів про працю України;
- Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 5.11.91 року № 1788-ХІІ;
- Законом України «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 року № 796-ХІІ;

➤ Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.1997 року (400/97-ВР);

➤ Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо погашення заборгованості з виплати пенсій» від 31.08.1998 року та іншими законодавчими актами.

✓ Завдання Пенсійного фонду

Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

➤ забезпечення фінансування витрат на виплату пенсій відповідно до законів України;

➤ збирання і акумуляція внесків, призначених для пенсійного забезпечення і виплати допомоги;

➤ розширене відтворення коштів Пенсійного фонду України на основі принципів самофінансування;

➤ участь у фінансуванні програм соціальної підтримки пенсіонерів, інвалідів та інших категорій населення та у страхуванні здоров'я пенсіонерів через страхові компанії;

➤ організація міжнародного співробітництва у сфері пенсійного забезпечення;

➤ контроль за своєчасним надходженням страхових внесків до цього фонду;

➤ контроль за правильним витрачанням коштів фонду;

➤ участь у підготовці пропозицій до державних програм соціального розвитку;

➤ участь у підготовці нормативних актів, спрямованих на удосконалення системи пенсійного забезпечення та порядку підвищення розміру пенсій у зв'язку зі зміною індексу споживчих цін тощо.

✓ Джерела надходжень у Пенсійний фонд

Бюджет фонду формується за рахунок:

➤ зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування;

➤ сум фінансових санкцій, стягнених за пору-

РЧ шення сплати зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування;

➤ коштів Державного бюджету на виплату окремих видів пенсій;

➤ відрахувань органами місцевого бюджету відсотків від суми фіксованого податку (10%), від суми коштів, одержаних від продажу спеціальних торгових патентів (17%);

➤ перерахувань відділеннями Державного казначейства України 42% від суми єдиного податку, 68% від суми фіксованого сільськогосподарського податку;

➤ сум відсотків за користування тимчасово вільними коштами Пенсійного фонду;

➤ додаткових і спеціальних зборів;

➤ добровільних внесків підприємств, організацій, населення;

➤ інших надходжень.

Основним джерелом доходів Пенсійного фонду є збір на обов'язкове державне пенсійне страхування.

Платниками збору є:

1) суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності, їх об'єднання, бюджетні, громадські та інші установи і організації, об'єднання громадян та інші юридичні особи, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують працю найманих працівників;

2) філії, відділення підприємств, що не мають статусу юридичної особи, розташовані на іншій території;

3) фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які не використовують працю найманих працівників, а також адвокати, їх помічники, приватні нотаріуси, інші особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності і займаються діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу;

4) фізичні особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), та фізичні особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивіль-

но-правовими договорами, в тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок тощо.

Об'єктом оподаткування для платників першої і другої груп є фактичні витрати на оплату праці працівників, які включають витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат, у тому числі в натуральні форми. До цих витрат не відносяться витрати на оплату виконаних робіт (послуг) згідно з цивільно-правовими договорами на виплату доходів у вигляді дивідендів, процентів тощо, а також інші витрати, які не враховуються при обчисленні середньомісячної заробітної плати для призначення пенсій, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України.

Зокрема пенсійний збір не нараховується на такі види виплат:

- вихідна допомога у разі припинення трудового договору;
- компенсації за невикористану відпустку;
- добові за відрядження у межах норм, встановлених законодавством, та виплати замість добових;
- заробітна плата за дні роботи без винагороди за працю, яка перераховується до бюджету або на благодійні цілі;
- суми відшкодування шкоди, заподіяної працівникові каліцтвом або іншими ушкодженнями здоров'я, що пов'язане з виконанням ним трудових обов'язків;
- стипендії студентам, аспірантам та іншим особам, які навчаються з відривом від виробництва;
- державні стипендії видатним діячам науки, освіти і культури;
- державні премії в галузі науки і техніки, Державні іменні премії, що присуджуються НАН України та галузевими академіями наук;
- інші виплати згідно з законодавством.

Об'єктом оподаткування для платників збору третьої групи є сума оподаткованого доходу, а

для четвертої групи – сукупний оподатковуваний дохід, обчислені відповідно до законодавства.

Диференціація ставок збору на обов'язкове пенсійне страхування відповідно до суб'єктів оподаткування наведена в Додатку 12.

З метою забезпечення погашення заборгованості з виплати пенсій, збільшення надходжень до Пенсійного фонду Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо погашення заборгованості з виплати пенсій» від 31 серпня 1998 року та згідно з Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про обов'язкове державне пенсійне страхування» з вересня 1999 тимчасово, до повного погашення заборгованості з виплати пенсій введено збір з окремих видів господарських операцій, а саме:

- з операцій купівлі-продажу валют;
- з продажу ювелірних виробів;
- з операцій відчуження легкових автомобілів;
- з операцій придбання нерухомого майна;
- з надання будь-яких послуг стільникового рухомого зв'язку;
- з вироблених або імпортованих в Україну тютюнових виробів.

Суб'єкти оподаткування та ставки збору до Пенсійного фонду України по цих видах господарських операцій наведені у Додатку 12.

✓ **Напрями використання Пенсійного фонду**

Основними напрямками використання коштів Пенсійного фонду є:

- **виплати пенсій:**
 - а) за віком (у тому числі працюючим пенсіонерам);
 - б) за інвалідністю;
 - в) у разі втрати годувальника;
 - г) за вислугу років;
 - д) соціальних та інших пенсій згідно з законодавством;
- **виплати допомоги по догляду за дитиною і**

щомісячної допомоги на кожну дитину до досягнення нею віку, встановленого чинним законодавством;

- **підвищення пенсій у зв'язку зі зміною індексу споживчих цін і зростанням заробітної плати;**
- **реалізація державних, регіональних і обласних програм соціальної підтримки пенсіонерів, інвалідів, дітей та інших категорій населення;**
- **забезпечення поточної діяльності та утримання органів управління Фонду;**
- **відтворення коштів Фонду;**
- **організація роз'яснювальної роботи серед населення і здійснення інших заходів відповідно до завдань Пенсійного фонду.**

Кошти Пенсійного фонду зберігаються на розрахункових рахунках в установах банків і *вилученню не підлягають*. Органи управління Пенсійного фонду утримуються за рахунок Державного бюджету.

Згідно з законодавством забороняється використовувати кошти Пенсійного фонду не за цільовим призначенням, в тому числі на кредитні операції, надання позик.

У разі відсутності заборгованості по виплатах пенсій тимчасово вільні кошти можуть бути використані на придбання державних цінних паперів.

Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування сплачується одночасно з одержанням коштів на оплату праці в установах банків.

У разі недостатності у платників збору коштів на оплату праці і сплату збору у повному обсязі, видача коштів на оплату праці і сплата збору здійснюється у пропорційних розмірах.

Суми своєчасно не сплаченого збору на обов'язкове державне пенсійне страхування вважаються простроченою заборгованістю (недоїмною) і стягуються з нарахуванням пені, яка нараховується на суми заборгованості за кожен день прострочення платежу з розрахунку 120% річних від облікової ставки НБУ, що діяла на період наявності недоїмки.

Суми збору, донараховані під час перевірок органами державної податкової служби та органами контрольно-ревізійної служби, та фінансових санкцій перераховуються до Пенсійного фонду у повному обсязі без спрямування їх на розвиток матеріально-технічної бази цих органів, а суми штрафів сплачуються на рахунки відповідних органів Пенсійного фонду України.

ФОНД СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ З ТИМЧАСОВОЇ ВТРАТИ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності здійснює управління загальнодержавним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, передбачає:

- *матеріальне забезпечення* громадян у зв'язку з втратою заробітної плати (доходу) внаслідок тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, догляду за малолітньою дитиною;

- *часткову компенсацію витрат*, пов'язаних із народженням дитини, смертю застрахованої особи або членів її сім'ї;

- *надання соціальних послуг* за рахунок бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, що формується шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також за рахунок інших джерел, передбачених законодавством.

Правові відносини у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням базуються на Конституції України і регулюються:

➤ Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (16/98-ВР);

➤ Кодексом законів про працю України;

➤ Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18.01.2001 р. № 2240-III;

➤ Законом України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 11.02.2001 року № 2213-III.

Мета створення фонду – забезпечення надходження та акумуляції збору на обов'язкове соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг, види яких передбачені законом, здійснення їх надання та контроль за цільовим використанням коштів.

Кошти Фонду спрямовуються на виплату застрахованим особам допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, народженням дитини та доглядом за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також на поховання.

Фонд належить до цільових позабюджетних страхових фондів.

Зазначений фонд є самостійною некомерційною самоврядною організацією.

11 лютого 2001 року Верховною Радою був при-

йнятий Закон «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» (№ 2213-III). Цей Закон визначив сучасний порядок справляння та використання збору на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням.

Джерела надходжень у Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

До джерел надходжень у Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності належать:

- *страхові внески* страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб;
- *благодійні внески* підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- *асигнування* із Державного бюджету України;
- *прибуток*, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитному рахунку;
- *нарахування пені* у випадках несплати страхових внесків у встановлений строк, штрафів та інших фінансових санкцій, застосованих до страхувальників та посадових осіб.

Кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, зараховуються на єдиний централізований рахунок фонду в установах банків, визначених Кабінетом Міністрів України для обслуговування коштів Державного бюджету України або спеціалізованого банку, який обслуговує фонди з окремих видів страхування.

Для забезпечення фінансової стабільності фонду утворюється резерв страхових коштів у сумі,

необхідній для фінансування всіх видів матеріального забезпечення в розрахунку на місяць. У разі невикористання коштів фонду в поточному році вони переходять на наступний фінансовий рік.

Усі юридичні і фізичні особи, які вносять відрахування до цього фонду, зобов'язані реєструватися як страхувальники за місцем свого знаходження в органах Фонду.

Страхові внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування сплачуються за тарифами, установленими Законом України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 11 січня 2001 року № 2213-III. Суб'єкти, об'єкти та розміри страхових внесків у Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності наводяться у Додатку 13.

Страхувальник – роботодавець несе відповідальність за ухилення від реєстрації як платника страхових внесків, несвоечасність сплати та неповну сплату страхових внесків, у тому числі страхових внесків, що сплачують застраховані особи через рахунки роботодавців, а також за порядок використання коштів. У разі виявлення порушень страхувальник сплачує суму донарахованих контролюючим органом страхових внесків (недоїмки), штраф та пеню.

За порушенням строку реєстрації страхувальника як платника страхових внесків або несвоечасність їх сплати штраф накладається у розмірі 50% суми належних до сплати страхових внесків за весь період, який минув з дня, коли страхувальник повинен був зареєструватися.

За неповну сплату страхових внесків на страхувальника накладається штраф у розмірі 100% заниженої суми заробітної плати, на яку відповідно до закону нараховуються страхові внески, а в разі повторного порушення – у трикратному розмірі зазначеної суми.

За порушення порядку витрачання страхових коштів накладається штраф у розмірі 50% належної до сплати суми страхових внесків.

Пеня обчислюється виходячи із 120% облікової ставки Національного банку України, що діяла на момент сплати нарахованої на повну суму недоїмки (без урахування штрафів) за весь її строк. Не сплачені в строк страхові внески, штраф та пеня стягуються в дохід Фонду у безспірному порядку.

Строк давності в разі стягнення страхових внесків, штрафу та пені, передбачених законом, не застосовується.

Напрямки використання Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності

Основними напрямками використання Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності є:

- виплата застрахованим особам:
 - допомоги з тимчасової непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною);
 - допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами;
 - допомоги у зв'язку з народженням дитини;
 - допомоги у зв'язку з доглядом за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
 - допомоги на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);
- фінансування санаторно-курортного лікування та відпочинку трудящих, їхніх дітей, та членів сімей, утримання санаторіїв-профілакторіїв, надання послуг у позашкільній роботі.
- утворення резерву страхових коштів у розрахунку на місяць (на 2002 рік – 15 календарних днів) для фінансування матеріального забезпечення застрахованих осіб.

Кошти фонду можуть витратитися страхувальниками лише згідно з їхнім цільовим призначенням у встановленому порядку.

Страхувальники не мають права припиняти виплату допомоги навіть у тих випадках, коли суми нарахованих внесків та інших платежів у Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності не покривають фактичних витрат на виплату допомоги.

Контроль за правильністю нарахування, своєчасністю і повнотою перерахування та надходження збору, інших платежів до Фонду, а також за цільовим витрачанням коштів здійснюють страхувальники, профспілкові організації та органи Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

ФОНД ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття створений для управління страхуванням на випадок безробіття, провадження збору та акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів для надання соціальних послуг.

Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією.

Діяльність фонду регулюється:

Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (16/98-ВР);

Законом України «Про зайнятість населення 803-12»;

Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (від 2.03.2000 р. № 1533-III);

Законом України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» (від 11.01.2001 № 2213-III).

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, хто проходить альтернативну (невійськову) службу, працює неповний робочий день або неповний робочий тиждень та на інших підставах, передбачених законодавством про працю.

Об'єктом страхування на випадок безробіття є страховий випадок, із настанням якого у застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання *матеріального забезпечення на випадок безробіття та надання соціальних послуг*.

Матеріальне забезпечення здійснюється у таких формах:

➤ допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;

➤ допомога по частковому безробіттю;

➤ матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;

➤ матеріальна допомога по безробіттю, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні;

➤ допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебуває на його утриманні.

Соціальні послуги, які здійснюються за Законом «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» мають такі види:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;
- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом загальнообов'язкового державного страхування України на випадок безробіття. Усі застраховані особи є членами Фонду.

Мета створення фонду – сприяння забезпеченню ефективної зайнятості, запобігання безробіття, створення нових робочих місць та інше.

Джерела формування Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття

Джерелами формування фонду виступають:

- асигнування з Державного бюджету, розмір яких встановлюється Верховною Радою України;
- страхові внески страхувальників-роботодавців, застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених законодавством;
- суми фінансових санкцій застосованих до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до законодавства на посадових осіб та громадян за такі порушення;

➤ прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів; у тому числі резервів Фонду, на депозитному рахунку;

➤ благодійні внески громадських об'єднань, підприємств, організацій громадян, зарубіжних фірм;

➤ кошти служби зайнятості за надані послуги підприємницьким структурам;

➤ інші кошти.

Нормативи обов'язкових відрахувань до фонду визначає щороку Верховна Рада України при затвердженні бюджету.

Напрями використання Фонду

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття створюється на державному та місцевому рівнях.

На державному рівні основними напрямками використання фонду є:

➤ розвиток центрів підготовки, навчання та профорієнтації вивільнюваних працівників;

➤ проведення наукових досліджень з проблем рівноваги ринку праці та зайнятості населення;

➤ надання допомоги державним та місцевим центрам зайнятості;

➤ відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію осіб відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»;

➤ фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом;

➤ створення резерву коштів Фонду;

➤ утримання інформаційно-обчислювальних центрів, поліграфічної бази Фонду;

➤ створення гуртожитків та тимчасового житла для осіб без певного місця проживання;

➤ та інше.

На місцевому рівні основними напрямками використання фонду є:

- професійна орієнтація населення, професійне навчання вивільнюваних працівників і безробітних, сприяння їх працевлаштуванню;

- виплата допомоги по безробіттю, матеріальної допомоги по безробіттю;

- надання безпроцентної позики безробітним для заняття підприємницькою діяльністю;

- виплата допомоги на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні;

- дотація роботодавцю на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних;

- організація додаткових робочих місць у галузях народного господарства;

- інші витрати, пов'язані із соціальним захистом прав громадян держави на працю.

Видатки бюджету Фонду щодо забезпечення виплати допомоги по безробіттю є захищеними. Фінансування цих видатків проводиться у першочерговому порядку.

З метою забезпечення фінансової стабільності Фонду утворюється резерв коштів Фонду, який не може перевищувати суму, необхідну для виплати допомоги по безробіттю в розрахунку на місяць (на 2002 рік цей резерв встановлюється у розрахунку на 15 календарних днів згідно із законом від 17.01.2002).

Резерв коштів Фонду зберігається на спеціальному рахунку в уповноваженому банку України.

Роботодавці та застраховані особи сплачують страхові внески один раз на місяць в день одержання роботодавцями в установах банків коштів на оплату праці. У разі нестачі у роботодавців коштів на виплату заробітної плати та сплату страхових внесків у повному обсязі нарахування їх на заробітну плату і перерахування страхових внесків до Фонду проводиться у пропорційних сумах.

Розміри страхових внесків установлюються на календарний рік.

Структуру суб'єктів, об'єктів та розміри страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного страхування України на випадок безробіття подано у Додатку 14.

Роботодавець несе відповідальність за несвоечасність реєстрації як платник страхових внесків у виконавчій дирекції Фонду за місцем знаходження, несвоечасність сплати та неповну сплату страхових внесків, у тому числі тих, що сплачують застраховані особи через рахунки роботодавців в обсязі донарахованих сум внесків (недоїмки), штрафів та пені.

Штраф накладається у розмірі прихованої суми виплат, на які нараховуються страхові внески, а в разі повторного порушення – у трикратному розмірі зазначеної суми.

Пеня обчислюється виходячи з 120% облікової ставки НБУ, що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки.

Не сплачені в строк страхові внески, пеня і штраф стягуються в дохід Фонду із страхувальника у безспірному порядку.

ФОНД СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Страхування від нещасного випадку та професійного захворювання є самостійним видом загальнообов'язкового державного соціального страхування, за допомогою якого здійснюється соціальний захист з охорони життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності.

Завданням страхування від нещасного випадку є:

➤ проведення профілактичних заходів, спрямованих на усунення шкідливих і небезпечних

виробничих факторів, запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням та іншим випадкам загрози здоров'ю застрахованих, викликаним умовами праці;

➤ відновлення здоров'я та працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків або професійних захворювань;

➤ відшкодування матеріальної та моральної шкоди застрахованим і членам їх сімей.

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (далі – Фонд соціального страхування від нещасних випадків) – некомерційна самоврядна організація. Управління Фонду здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб і роботодавців. Представники держави призначаються Кабінетом Міністрів України, а представники застрахованих осіб і роботодавців обираються об'єднаннями профспілок та роботодавців, які мають статус всеукраїнських (від кожної сторони по 15 осіб).

Робочими органами виконавчої дирекції Фонду виступають управління в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, відділення в районах та містах обласного значення, які є юридичними особами.

Діяльність Фонду регулюється:

- Основами законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (16/986Р);
- Кодексом законів про працю України (322-08);
- Законом України «Про охорону праці» (2694-12);
- Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (1105-14).

Джерела надходжень у Фонд соціального страхування від нещасних випадків

Фонд соціального страхування від нещасних випадків проводить збір та акумуляцію страхових внесків, має автономну, незалежну систему фінансування.

Фінансування Фонду здійснюється за рахунок:

- внесків роботодавців:
 - для підприємств – з віднесенням на валові витрати виробництва;
 - для бюджетних установ та організацій – з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;
 - капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;
 - прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;
 - коштів, одержаних від стягнення відповідно до законодавства штрафів і пені з підприємств, а також штрафів з працівників, винних у порушенні вимог нормативних актів з охорони праці;
 - добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Працівники не несуть ніяких витрат на страхування від нещасного випадку.

Кошти Фонду включаються до складу Державного бюджету, використовуються виключно за їх прямим призначенням і зараховуються на єдиний централізований рахунок Фонду соціального страхування від нещасних випадків в установах банків, визначених Кабінетом Міністрів України, або спеціального банку, який обслуговує фонди соціального страхування.

Розмір страхового внеску залежить від класу професійного ризику виробництва, до якого віднесено підприємство, знижки до нього (за низькі рівні травматизму, професійної захворюваності

належний стан охорони праці) чи надбавки (за високі рівні травматизму, професійної захворюваності та неналежний стан охорони праці).

Страхові тарифи, диференційовані по групах галузей економіки (видах робіт) залежно від класу професійного ризику виробництва, встановлюється законом.

Сума страхових внесків страхувальників до Фонду соціального страхування від нещасних випадків повинна забезпечувати:

фінансування заходів, спрямованих на вирішення завдань Фонду;

резерви коштів Фонду для забезпечення його стабільного функціонування;

покриття витрат Фонду, пов'язаних із здійсненням соціального страхування від нещасного випадку.

Розміри страхових внесків страхувальників обчислюються:

➤ для роботодавців – у відсотках до сум фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що включають витрати на оплату основної і додаткової заробітної плати та інші заохочувальні і компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються відповідно до Закону України «Про оплату праці», які підлягають обкладенню прибутковим податком з громадян;

➤ для добровільно застрахованих осіб – у відсотках до мінімальної заробітної плати.

Розрахунок розміру страхового внеску для кожного підприємства провадиться Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до порядку визначення страхових тарифів для підприємств, установ та організацій на загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Страхувальник здійснює страховий внесок у Фонд соціального страхування від нещасних

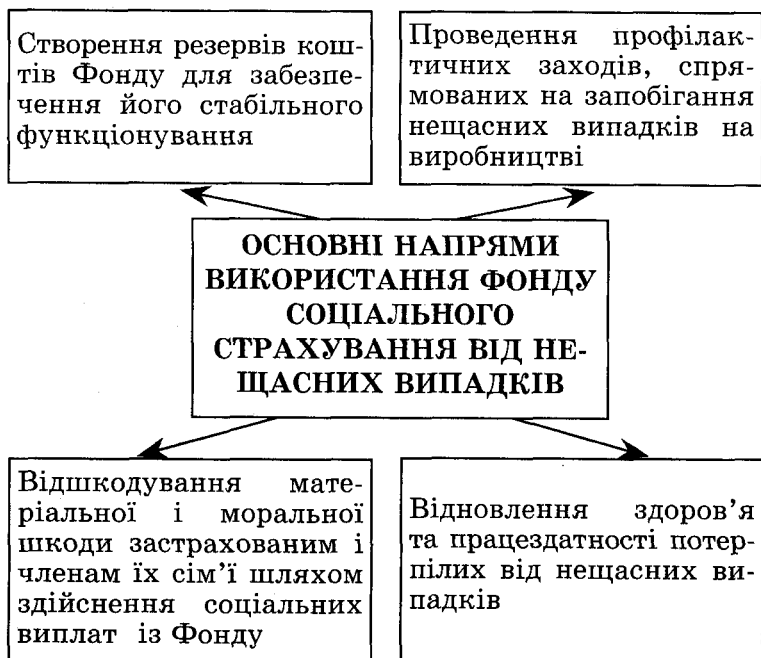
випадків у порядку і строки, які визначаються страховиком.

Залишки сум від можливого перевищення доходів над витратами Фонду за підсумками фінансового року використовуються для коригування (зменшення) суми внесків страхувальників.

Якщо на страхувальника протягом календарного року накладався штраф за порушення законодавства про охорону праці, він втрачає право на знижку страхового тарифу.

Суми надбавок до страхових тарифів і штрафів сплачуються страхувальником із суми прибутку, а при відсутності прибутку відносяться на валові витрати виробництва; для бюджетних установ та організацій – із коштів на утримання страхувальника.

Напрями використання Фонду соціального страхування від нещасних випадків

Соціальні послуги та виплати, які здійснюються Фондом соціального страхування від нещасних випадків¹

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків зобов'язаний у встановленому законодавством порядку:

1) своєчасно та в повному обсязі відшкодувати шкоду, заподіяну працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні:

а) допомогу у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

б) одноразову допомогу в разі часткової чи повної втрати працездатності або смерті потерпілого;

в) щомісяця грошову суму в разі часткової чи повної втрати працездатності або смерті потерпілого;

г) пенсію по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

д) пенсію у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

е) грошову суму за моральну шкоду за наявності факту заподіяння цієї шкоди потерпілому;

є) допомогу дитині відповідно до законодавства.

¹ Дивись ст. 21–22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності (Відомості ВРУ, 1999. № 46–47).

2) організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

3) сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

4) організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

5) забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги;

6) вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

7) забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізольованого житла;

8) відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю;

9) організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з

іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

10) у разі невідкладної потреби надавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь – за рахунок Фонду;

11) сплачувати за потерпілого внески на медичне та пенсійне страхування;

12) організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті.

Усі види перерахованих соціальних послуг та виплат, надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, зареєстровано підприємство, на якому стався страховий випадок, у Фонді соціального страхування від нещасних випадків чи ні.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків здійснює також заходи, спрямовані на запобігання нещасним випадкам, усунення загрози здоров'ю працівників, викликані умовами праці, у тому числі:

1) надає страхувальникам необхідні консультації, сприяє реалізації ефективної системи управління охороною праці;

2) бере участь:

- у розробленні центральними органами виконавчої влади національної та галузевих програм поліпшення стану безпеки, умов праці і виробничого середовища та їх реалізації;

- у навчанні, підвищенні рівня знань працівників, які вирішують питання охорони праці;

- в організації розроблення та виробництва засобів індивідуального захисту працівників;

• у здійсненні наукових досліджень у сфері охорони та медицини праці;

4) веде пропаганду безпечних та нешкідливих умов праці, організовує створення тематичних кінофільмів, радіо- і телепередач, видає та розповсюджує нормативні акти, підручники, журнали, іншу спеціальну літературу, плакати, пам'ятки тощо з питань соціального страхування від нещасного випадку та охорони праці. З метою виконання цих функцій Фонд соціального страхування від нещасних випадків створює своє видавництво з відповідною поліграфічною базою;

5) бере участь у розробленні законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці;

6) вивчає та поширює позитивний досвід створення безпечних та нешкідливих умов виробництва;

7) надає підприємствам на безповоротній основі фінансову допомогу для роз'яснення особливо гострих проблем з охорони праці;

8) виконує інші профілактичні роботи.

Усі види страхових виплат і соціальних послуг застрахованим та особам, які перебувають на їх утриманні, а також усі види профілактичних заходів, провадяться Фондом соціального страхування від нещасних випадків за рахунок коштів цього Фонду.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків забезпечує фінансування заходів, передбачених національною, галузевими, регіональними програмами поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, планами наукових досліджень з медицини та охорони праці, навчання і підвищення кваліфікації відповідних спеціалістів з питань охорони праці, організації розроблення і виробництва засобів індивідуального та колективного захисту працівників, розроблення, видання, розповсюдження нормативних актів, журналів, спеціальної

літератури, а також інших профілактичних заходів відповідно до завдань страхування від нещасних випадків.

ФОНД ЧОРНОБИЛЯ

Фонд для здійснення заходів з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення (Фонд Чорнобиля) було створено відповідно до постанови Верховної Ради України № 2006-ХІІ від 20 грудня 1991 р.

Подальше реформування Фонду було визначено Законом України «Про формування, порядок надходження і використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення» від 10 лютого 2000 року № 1445-ІІІ, Постановою КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення» № 987 від 20.06.2000 р. та іншими законодавчими актами.

Розпорядником коштів є: Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Кошти Фонду витрачаються виключно на фінансування заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення.

Надходження у Фонд Чорнобиля зараховуються до складу доходів Державного бюджету України на спеціальний рахунок, що утворює Фонд. (На сьогодні спеціального збору у Фонд Чорнобиля немає).

Погашення заборгованості, що склалася на 1 січня 1999 року по збору до Фонду, здійснюється платниками збору відповідно до Закону України «Про формування Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення (386/97 ВР) та Указу Президента України від 18.06.1998 р. № 656/98 «Про встановлення ставки збору до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення». Після повного погашення заборгованості Закон України «Про формування Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення» (Відомості ВРУ, 1997, № 6, ст. 229) втрачає чинність.

Порядок формування доходної частини і напрями використання Фонду визначаються законом про Державний бюджет на відповідний рік.

Кошти зосереджені у Фонді Чорнобиля використовуються на:

- фінансування Чорнобильського центру з проблем ядерної безпеки, радіоактивних відходів та радіоекології КМУ;
- фінансування державних капітальних вкладень, передбачених Чорнобильською будівельною програмою;
- забезпечення житлом переселенців із радіоактивно забруднених територій та поліпшення житлових умов громадян віднесених до категорії 1 постраждалих (самостійне переселення);
- оплату витрат на фінансування цільових Чорнобильських програм (система радіаційного контролю, реабілітація та поховання радіоактивних відходів, екологічне оздоровлення територій тощо);
- оплату робіт і досліджень, пов'язаних із на-

уковим забезпеченням робіт з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи;

➤ здійснення видатків на медичне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (на придбання ліків, реактивів для лікувальних закладів, в тому числі для проведення операцій на серці, мозку, пересадки органів, протезування, лікування онкологічних хворих тощо);

➤ оплату рахунків щодо видатків на оздоровлення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (одержання путівок пільговими категоріями громадян тощо);

➤ фінансування видатків на виплату компенсацій і надання пільг;

➤ фінансування видатків на соціальне страхування;

➤ фінансування видатків, пов'язаних з наданням пільг з пенсійного забезпечення і допомоги (кошти перераховуються централізовано до Пенсійного фонду);

➤ фінансування інших видатків на проведення робіт з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Допомоги і компенсації виплачуються громадянам на підставі документів, що підтверджують статус постраждалих та письмової заяви.

Контроль за цільових використанням коштів Фонду здійснюється Міністерством з надзвичайних ситуацій, Мінфіном, Державним казначейством і Головним контрольно-ревізійним управлінням, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями у межах їх компетенції.

ДЕРЖАВНИЙ ФОНД ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Для концентрації коштів з метою цільового фінансування природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів, а також для зменшення впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення у 1991 році було створено Державний фонд охорони навколишнього природного середовища.

Правовою основою функціонування Фонду є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264 від 25.06.1991, Постанова КМУ «Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору» № 634 від 07.05.1998, Постанова КМУ «Положення по Державний фонд охорони навколишнього природного середовища» № 181, від 15.02.2002 р.

Головним розпорядником коштів Фонду є Міністерство екології і природних ресурсів в особі його Міністра.

Державний фонд охорони навколишнього природного середовища є складовою Державного бюджету України.

Фонд діє на державному, обласному і місцевому рівнях.

Джерела надходжень до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища

До джерел надходжень Фонду належать:

➤ збір за забруднення навколишнього природного середовища;

- штрафи за порушення норм і правил охорони навколишнього природного середовища;
- добровільні внески і пожертвування підприємств, організацій, громадян;
- інші кошти, визначені законодавством.

Основним джерелом надходжень є збір за забруднення навколишнього природного середовища, який встановлюється за:

- викиди в атмосферу забруднюючих речовин стаціонарними і пересувними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин у водні і підземні горизонти;
- розміщення відходів у навколишньому природному середовищі.

Ставки збору запроваджуються урядом Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування на підставі лімітів викидів та скидів забруднюючих речовин і розміщення відходів, а також нормативів плати за них.

Ліміти викидів стаціонарними джерелами забруднення встановлюються Міністерством охорони навколишнього природного середовища і ядерної безпеки України у формі видачі дозволів на викиди і скиди строком на 5 років.

Об'єктами обчислення збору є:

- обсяги забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря або скидають безпосередньо у водний об'єкт, та обсяги відходів, що розміщуються у спеціально відведених для цього об'єктах – для стаціонарних джерел забруднення;
- обсяги фактично спожитих видів пального, завдяки використанню яких утворюються забруднюючі речовини – для пересувних джерел забруднення.

Нормативи збору встановлюються Кабінетом Міністрів України як фіксовані суми в гривнях за одиницю основних забруднюючих речовин та розміщення відходів.

За викиди пересувними джерелами забруднення нормативи збору встановлюються залежно від виду пального та транспорту.

За понадлімітні обсяги викидів, скидів забруднюючих речовин та розміщення відходів збір обчислюється і сплачується у п'ятикратному розмірі.

Суми збору за викиди стаціонарними джерелами забруднення обчислюються платниками самостійно щоквартально наростаючим підсумком з початку року як добуток затверджених лімітів, фактичних обсягів викидів, нормативів збору, коригувальних коефіцієнтів.

Загальна сума збору визначається як сума збору в межах ліміту і за понадлімітні викиди, враховуючи названі чинники.

Збори за забруднення навколишнього природного середовища підприємства (крім розташованих у містах загальнодержавного значення) перераховують у таких розмірах:

➤ 20 відсотків – до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, що утворюються у складі бюджетів місцевих рад (село, селище, місто), на окремі рахунки;

➤ 50 відсотків – до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, що утворюються у складі бюджетів Автономної Республіки Крим, обласних рад, на окремі рахунки;

➤ 30 відсотків – до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, що утворюється у складі Державного бюджету України, на окремий рахунок.

Підприємства, розташовані у містах Києві та Севастополі, збори за забруднення навколишнього природного середовища перераховують у таких розмірах:

➤ 70 відсотків – до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, що утворюються у складі місцевих бюджетів міських рад, на окремі рахунки;

➤ 30 відсотків – до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, що утворюється у складі Державного бюджету України, на окремий рахунок.

Напрями використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища

Основними напрямками використання Фонду є:

- фінансування природоохоронних заходів;
- фінансування ресурсозберігаючих заходів;
- забезпечення екологічної безпеки.

Кошти Фонду використовуються в межах бюджетних програм визначених законодавством, згідно з кошторисами доходів і видатків, які затверджуються Міністром екології та природних ресурсів за погодженням з Мінфіном. Переліки природоохоронних заходів у межах бюджетних програм Фонду погоджуються Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства екології та природних ресурсів.

Під час формування бюджетних програм, які фінансуються за рахунок коштів Фонду, пріоритет віддається природоохоронним та ресурсозберігаючим заходам, визначеним законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України і спрямованим на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища.

Включення природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів до бюджетних програм здійснюється за критеріями, визначеними Міністерством екології та природних ресурсів за погодженням з Мінфіном і Мінекономіки.

До 10 відсотків коштів Фонду може резервуватися для здійснення непередбачених випадків, пов'язаних з природоохоронною діяльністю, що

не носять постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту Державного бюджету України.

Витрати Фонду та касове виконання Державного бюджету України за видатками Фонду провадяться в межах надходження до нього коштів у встановленому законодавством порядку.

Забороняється використання коштів Фонду на заходи, не включені до затвердженого Кабінетом Міністрів України переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність державних цільових фондів та охарактеризуйте їх види.

2. З яких джерел формується Пенсійний фонд?

3. Охарактеризуйте основні напрями використання та завдання Пенсійного фонду.

4. Назвіть джерела утворення Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. У яких розмірах здійснюється відрахування у цей фонд?

5. Визначте джерела формування та напрями використання Фонду Чорнобиля.

6. Які основні джерела формування та напрями використання Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття?

7. Визначте мету утворення та напрями використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Основні поняття

- Державне соціальне страхування
- Державний фонд охорони навколишнього природного середовища
- Економічні цільові фонди

- Пенсійний фонд
- Розпорядник коштів цільового фонду
- Соціальна послуга
- Соціальні цільові фонди
- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань
- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності
- Фонд Чорнобиля
- Цільові фонди

Р о з д і л 7

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НАСЕЛЕННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Програмна анотація

1. Соціальні гарантії та механізм їх реалізації.
2. Система соціальних гарантій населення.
3. Організація фінансового забезпечення соціальної сфери.
4. Фінансування освіти та культурно-освітніх закладів.
5. Витрати на охорону здоров'я та фізичну культуру.

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

У ринковій соціально-орієнтованій моделі економіки зростає роль *соціальної функції держави*. Уряд і держава несуть відповідальність за надання громадянам соціального захисту і забезпечення рівного доступу до задоволення основних потреб. Рівень бідності може розглядатися як суттєвий показник дієвості політики соціального захисту.

Соціальне забезпечення є комбінацією програми пенсійних заощаджень, програми страхування та програми перерозподілу Національного доходу.

Соціальний захист – це комплекс законодавчо закріплених соціальних норм, що гарантує держава окремим верствам населення, а також за певних економічних умов всім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва, економічної кризи, безробіття та інше).

Форми і методи соціального захисту населення повинні забезпечити задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не нижче прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум¹ — це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження її здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору продовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум є законодавчо визначеним базовим державним соціальним стандартом, на основі якого встановлюються соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я, освіти тощо.

Прожитковий мінімум застосовується для:

- загальної оцінки рівня життя населення;
- встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком;
- визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, стипендій тощо;
- визначення права на призначення соціальної допомоги;
- встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів населення;
- формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються і затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Особливістю соціального захисту є його адресна спрямованість, тобто соціальна допомога повинна надаватися тим громадянам, які її потребують і у визначених обсягах.

¹ Ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» / ВВР, 1999, № 38, ст. 348.

Соціально-економічні гарантії – це метод забезпечення з боку держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально визнаних норм та нормативів.

КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ НОРМАТИВІВ

За характером задоволення соціальних потреб	За рівнем задоволення соціальних потреб	За сферою обслуговування соціальних потреб
<ul style="list-style-type: none"> • нормативи споживання; • нормативи забезпечення; • нормативи доходу. 	<ul style="list-style-type: none"> • нормативи раціонального споживання; • нормативи мінімального споживання; • статистичні нормативи 	соціальні нормативи у сфері: <ul style="list-style-type: none"> • житлово-комунального обслуговування; • транспортного обслуговування; • охорони здоров'я; • освіти тощо.

Система та класифікація соціальних нормативів визначена у ст. 4 Закону України «Про державні соціальні гарантії» (ВВР, 2000, № 48, ст. 409).

Нормативи споживання – розміри споживання в натуральному виразі продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких послуг за певний проміжок часу (за день, місяць, рік).

Нормативи забезпечення – визначена кількість предметів довгострокового використання, яка є в особистому споживанні населення, а також забезпечення певної території мережею закладів освіти, охорони здоров'я, побутового, транспортного обслуговування тощо.

Нормативи доходу – розмір особистого доходу громадян або сім'ї, який гарантує їм задоволення потреб на рівні *нормативів споживання і забезпечення*.

Нормативи раціонального споживання – рівень споживання товарів та послуг поточного та довгострокового користування, що гарантує оптимальне задоволення потреб.

Нормативи мінімального споживання – соціально прийнятий рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг визначений за нормами соціальних або фізіологічних потреб.

Статистичні нормативи – нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення або окремих соціальних груп.

Державні нормативи у сфері житлово-комунального господарства включають:

- граничну норму оплати послуг з утримання житла, житлово-комунальних послуг залежно від одержуваного доходу;

- показники якості надання комунальних послуг.

До державних соціальних нормативів у сфері транспортного обслуговування та зв'язку належать:

- норми забезпечення транспортом загального користування;

- показники якості транспортного обслуговування;

- норми забезпеченості населення послугами зв'язку.

Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я включають:

- перелік та обсяг гарантованої медичної допомоги громадян;

- показники якості надання медичної допомоги;

- нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими засобами та іншими спеціальними засобами;

- нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я тощо.

До державних соціальних нормативів у сфері освіти належать:

➤ перелік та обсяг послуг, що надаються державними та комунальними закладами дошкільної, загально-середньої, професійно-технічної та вищої освіти;

➤ нормативи граничної наповнюваності класів, груп;

➤ нормативи співвідношення учнів, студентів і педагогічних працівників;

➤ нормативи матеріального забезпечення навчальних закладів тощо.

Обсяг і рівень забезпеченості соціально-економічними гарантіями є мірилом цивілізованості країни.

Основні напрями здійснення соціальних гарантій:

1) Держава повинна гарантувати кожному зайнятому у процесі виробництва:

а) нормальний рівень добробуту через мінімальний рівень заробітної плати та її індексацію;

б) помірні податки;

в) невтручання у підприємницьку діяльність.

2) Держава повинна гарантувати задоволення пріоритетних потреб громадян та суспільства, які вона *не може повністю довірити кожному громадянину самотійно*:

а) здобуття загальної освіти;

б) виховання дітей і підлітків;

в) підготовка кадрів;

г) організація охорони здоров'я і розвитку фізичної культури тощо.

3) Держава повинна сприяти підвищенню доходів окремих верств населення, які не можуть забезпечити життєвий рівень для себе і своєї сім'ї на рівні мінімальних соціальних стандартів незалежно від їх участі в процесі виробництва у таких формах:

а) пенсії;

б) різні види допомоги;

- в) стипендії;
- г) грошові виплати та їхня індексація;
- д) пільги в оподаткуванні.

Держава законодавчо гарантує задоволення пріоритетних потреб за рахунок бюджету в мінімально достатніх розмірах у формі безоплатних послуг.

Органи місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок місцевих бюджетів.

Розробка та виконання Державного та місцевих бюджетів здійснюється на основі пріоритетності фінансування соціальних гарантій та соціальної сфери.

Державна цільова підтримка місцевого самоврядування здійснюється з метою вирівнювання можливостей окремих територіальних громад щодо забезпечення надання соціальних гарантій на законодавчо визначеному рівні.

Загальна сума благ і послуг, які споживає населення за відповідний період, складає *фонд споживання*.

Необґрунтоване збільшення коштів, які направляються на соціальний захист населення, у загальному обсязі фонду споживання потребує додаткового вилучення коштів з фонду оплати праці, що в кінцевому підсумку лише розширює масштаби перерозподілу, зменшує стимулюючу роль заробітної плати і не збільшує обсягу сукупного споживання.

Джерела фінансування соціальних гарантій

Джерелами фінансування соціальних гарантій виступають:

- Державний бюджет;
- кошти місцевих бюджетів;
- страхові фонди:
- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

- Фонд загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття;
- Фонд страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- Фонд медичного страхування (за рахунок страхових внесків підприємств і громадян, а також благодійних внесків громадян і підприємств, кредитів банків та інших джерел, не заборонених законодавством України);
- Державні та недержавні Пенсійні фонди.

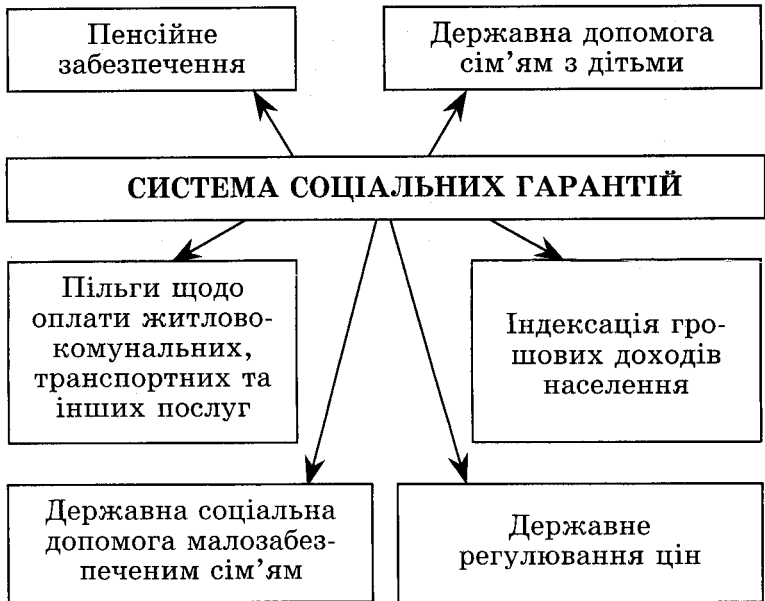
Механізм реалізації соціальних гарантій

Держава повинна гарантувати всім громадянам мінімум соціальних послуг і матеріальних благ через такі механізми:

- Визначення розмірів мінімальних соціальних гарантій:
 - мінімальної заробітної плати;
 - пенсій за віком;
 - стипендій тощо.
- Здійснення превентивних соціальних заходів у зв'язку з ціновою лібералізацією:
 - адресного вибіркового надання соціальної допомоги;
 - здійснення компенсаційних виплат незахищеним верствам населення тощо.
- Захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян через *щомісячний перегляд*:
 - середньодушового сукупного доходу, що дає право на допомогу;
 - цільової грошової допомоги відповідно до зміни індексу споживчих цін.

Головною метою соціальної політики в Україні на сучасному етапі є призупинення спаду життєвого рівня населення та зменшення тягря кризи для найменш захищених верств населення.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НАСЕЛЕННЯ

Пенсійне забезпечення має такі основні форми:

- трудова пенсія за віком;
- соціальна пенсія.

Щомісячна пенсія за віком, яка призначається державою у рамках солідарної системи пенсійного забезпечення, є сумою двох складових: соціальної та трудової пенсії.

Соціальна пенсія призначається для забезпечення певного (мінімального на сьогодні) рівня життя, її величина є однаковою для кожного пенсіонера.

Розмір трудової пенсії має визначатися минулим трудовим внеском пенсіонера у розвиток економіки країни протягом його суспільного трудового життя і бути пропорційним величині цього внеску.

Згідно з Указом Президента України від 13 квітня 1998 року «Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні» передбачено поступове розмежування джерел виплат пенсій, призначених за різними пенсійними програмами:

➤ для трудових пенсій – страхові збори (внески) до Пенсійного фонду;

➤ для державних пенсій військовослужбовцям, державним службовцям, ветеранам війни, жителям гірських населених пунктів – кошти Державного бюджету;

➤ для соціальних пенсій – кошти Державного та місцевих бюджетів;

➤ для пенсій громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи – кошти Фонду Чорнобиля;

➤ для виплати пенсій за період до настання пенсійного віку відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» – кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

➤ добровільні та обов'язкові збори (внески) юридичних і фізичних осіб до недержавних пенсійних фондів (у випадках, передбачених законодавством) – доходи цих фондів використовуються для виплати пенсій у межах накопичувальної системи загальнообов'язкового державного та недержавного пенсійного страхування.

В основу існуючої в країні системи пенсійного забезпечення покладено *принцип солідарності поколінь*, коли частина доходу нинішніх працівників витрачається на виплату пенсій нинішнім пенсіонерам, причому припускається, що й у майбутньому, коли сьогоднішні громадяни працездатного віку стануть пенсіонерами, їх утримуватимуть наступні покоління працюючих.

Сьогодні в Україні відбувається перехід від однорівневої солідарної моделі пенсійного забез-

печення до змішаної трирівневої системи пенсійного забезпечення:

➤ **Перший рівень** – державна страхова пенсійна система, заснована на принципах солідарної взаємодопомоги і самовідповідальності працівників за власний стан пенсійного забезпечення. Вона ґрунтується на збереженні певних страхових пенсійних внесків.

➤ **Другий рівень** – обов'язкова накопичувальна система з фіксованим розміром відрахування від заробітної плати. Для управління цією ланкою будуть створені пенсійні фонди у формі акціонерних товариств, заснованих великими інвестиційними і страховими компаніями, профспілковими об'єднаннями.

➤ **Третій рівень** – добровільне пенсійне страхування, засноване на створенні індивідуальних пенсійних рахунків у недержавних і комерційних страхових фондах.

Перелічені страхові системи доповнюються наданням соціальних пенсій за рахунок Державного бюджету малозахищеним верствам населення.

Головне завдання Пенсійної реформи – підвищити дієвість пенсійної системи на основі персоналізації страхових внесків та посилення залежності пенсії від трудового стажу, величини заробітної плати, величини і тривалості сплати страхових внесків.

Нова пенсійна система покликана активізувати мотивацію праці, здійснювати в повному обсязі страхові пенсійні внески, поліпшити контроль за правильністю нарахування пенсій з урахуванням трудового стажу, заробітної плати тощо.

Державна допомога сім'ям з дітьми визначається Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»¹ і має такі види:

➤ допомога по вагітності та пологах;

¹ Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.92. – ВВР, 1993, № 5. – С. 21 (з доповненнями).

➤ одноразова допомога при народженні дитини (надається за місцем роботи батьків або органами соціального забезпечення за місцем проживання);

➤ допомога по догляду за дитиною;

➤ грошові виплати матерям (батькам), зайнятим доглядом трьох і більше дітей віком до 16 років;

➤ допомога по догляду за дитиною-інвалідом;

➤ допомога по тимчасовій непрацездатності у зв'язку з доглядом за хворою дитиною (не більше 14 днів);

➤ допомога на дітей віком до 16 років (учнів до 18 років);

➤ допомога на дітей одиноким матерям;

➤ допомога на дітей військовослужбовців строкової служби;

➤ допомога на дітей, які перебувають під опікою, піклуванням;

➤ тимчасова допомога на неповнолітніх дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, або коли стягнення аліментів неможливе;

➤ державна допомога сім'ям з дітьми, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Джерела фінансування допомоги сім'ям з дітьми:

➤ Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;

➤ Пенсійний фонд України;

➤ кошти Державного і місцевих бюджетів.

Порядок фінансування визначає Кабінет Міністрів України. Державна допомога сім'ям з дітьми не підлягає оподаткуванню.

Пільги щодо оплати житлово-комунальних, транспортних послуг, послуг зв'язку.

Перелічені пільги забезпечують адресну соціальну підтримку найменш захищених сімей і громадян в умовах підвищення частки покриття населенням собівартості послуг житлово-комунального господарства, транспорту, зв'язку.

Пільги в оплаті житлово-комунальних послуг здійснюються у формі житлових субсидій.

Програму житлових субсидій було започатковано Постановою Кабінету Міністрів України № 89 від 4 лютого 1995 року.

Житлові субсидії – це негрошова форма допомоги родинам в оплаті житлово-комунальних послуг, а саме:

- утримання житла;
- оплаті холодного і гарячого водопостачання;
- оплаті газопостачання;
- оплаті теплопостачання;
- оплаті електроенергії;
- придбання скрапленого газу;
- придбання твердого та пічного палива тощо.

За програмою житлових субсидій право на допомогу має будь-яка родина, якщо витрати на житло, комунальні послуги та паливо в межах встановлених норм користування і споживання перевищують 20 відсотків сукупного доходу.

Родина, якій призначено житлову субсидію, сплачує за житлово-комунальні послуги 20% середньомісячного сукупного доходу, а за придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового палива – 20% її річного сукупного доходу.

Якщо родина, яка проживає у житловому приміщенні, складається з пенсіонерів, які не працюють, інших непрацевдатних громадян та дітей і середньомісячний сукупний дохід на одного мешканця житлового приміщення не перевищує вартісної величини межі малозабезпеченості, розмір плати за житлово-комунальні послуги складає 15% їхнього середньомісячного сукупного доходу, а за придбання скрапленого газу, твердого і пічного побутового палива – 15% їхнього річного сукупного доходу.

Джерелом покриття витрат на житлово-комунальні субсидії є Державний та місцеві бюджети.

Індексація грошових доходів населення

Індексації згідно Законодавства підлягають такі грошові доходи населення:

- державні пенсії;

- різні види соціальної допомоги (сім'ям з дітьми, по безробіттю і т. ін.);
- стипендії;
- оплата праці.

Індексація – це встановлений законодавством України механізм підвищення грошових доходів громадян, що дає можливість частково або повністю відшкодувати їм підвищення цін на споживчі товари та послуги.¹

Індексація грошових доходів проводиться у разі, коли індекс споживчих цін перевищив заздалегідь визначену величину, що є межею індексації, яку прийняла Верховна Рада України.

Обчислення індексу споживчих цін здійснюють органи державної статистики.

Індексації підлягають грошові доходи громадян, одержувані в гривнях на території України, якщо вони не мають разового характеру (пенсії, соціальна допомога, заробітна плата, стипендії тощо).

Індексації не підлягають грошові доходи від власності:

- доходи від цінних паперів (крім державних);
- доходи від здавання в оренду нерухомого майна;
- доходи від ведення фермерського та підсобного господарства;
- доходи від підприємницької діяльності.

Індексації підлягають грошові доходи в межах трикратної величини вартості межі малозабезпеченості.

Дохід у межах величини вартості межі малозабезпеченості індексується повністю.

Якщо дохід перевищує величину вартості межі малозабезпеченості, то його частина у межах подвійної її величини індексується у розмірі 80%. Наступна частина доходу у межах потрійної величини межі малозабезпеченості індексується у розмірі 70%.

¹ Закон про індексацію грошових доходів і заощаджень громадян в Україні.

Частина грошового доходу, що перевищує трикратну величину межі малозабезпеченості, індексації не підлягає.

Для індексації грошових доходів населення використовується індекс, що характеризує підвищення цін і тарифів на товари та послуги, які входять до складу мінімального споживчого бюджету.

Індекс споживчих цін обчислюється наростаючим підсумком з початку року на підставі статистичних спостережень органами державної статистики за зміною цін.

Джерела фінансування індексації грошових доходів населення:

➤ Підприємства, об'єднання і організації, що перебувають на господарському розрахунку, підвищують розміри оплати праці у зв'язку з індексацією за рахунок і в межах госпрозрахункового доходу.

➤ Організації і установи, що фінансуються за рахунок бюджетів різного рівня, підвищують розміри оплати праці за рахунок коштів відповідних бюджетів.

➤ Громадські об'єднання підвищують розміри оплати праці за рахунок власних коштів.

➤ Пенсії, соціальні допомоги, допомога по безробіттю індексуються за рахунок коштів Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття.

➤ Стипендії індексуються за рахунок відповідних бюджетів.

Законом про індексацію встановлюється, що при рівні інфляції в 6% перелічені вище доходи мають індексуватися.

Державне регулювання цін

У зв'язку із зростанням витрат на виробництво окремих товарів та послуг з метою підтримання їх виробництва та споживання на належному рівні держава згідно з політикою цін може здійс-

нювати цінове регулювання у формі дотацій за такими напрямками:

➤ дотації на окремі види товарів та послуг, коли собівартість продукції вища за фіксований рівень цін (газ, тверде паливо, медикаменти, будівельні матеріали для індивідуального житлового будівництва та молодіжних комплексів);

➤ дотації житлово-комунальному господарству (на воду, паливопостачання тощо);

➤ дотації міському транспорту (метрополітену, автомобільному);

➤ дотації авіаційному транспорту;

➤ дотації залізничному транспорту та інше.

Розмір дотації розраховується на одиницю продукції, або як різниця між ціною і собівартістю продукції та послуг.

Джерелами фінансування цінових дотацій виступають:

➤ Державний бюджет;

➤ місцеві бюджети.

ОРГАНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Метою діяльності галузей соціальної сфери є створення духовних цінностей, соціально-культурних і побутових послуг.

Сьогодні в Україні у галузях соціальної сфери використовується до 30% фондів фінансових ресурсів країни.

Джерелами фінансування соціальної сфери є:

➤ Державний бюджет;

➤ місцеві бюджети;

➤ власні доходи установ і організацій соціальної сфери (самофінансування).

Виділення коштів з бюджету на утримання соціальної сфери здійснюється шляхом кошторисно-бюджетного фінансування.

Кошторисно-бюджетне фінансування – це метод безповоротного, безоплатного надання коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету, на основі фінансових планів – кошторисів витрат.

Визначення обсягів фінансування ґрунтується на:

1) показниках, що характеризують кількісні параметри діяльності бюджетної установи (оперативно-сітьові показники);

2) нормативах видатків у розрахунку на певний кількісний показник.

Оперативно-сітьові показники поділяються на дві групи:

а) **виробничі показники**, які характеризують профіль діяльності бюджетної установи (наприклад, кількість студентів у вузі);

б) **загальні показники**, які технічно характеризують будівлю бюджетної установи (наприклад, площа приміщень, кубатура тощо).

Виробничі показники поділяються на:

➤ вихідні показники, які характеризують бюджетну установу на даний період часу;

➤ похідні, які визначаються за певними нормами (наприклад, кількість учнів і норма граничної наповнюваності класів).

Фінансові відносини у соціальній сфері регулюються *економічними нормативами*, які відображають можливості держави щодо задоволення соціальних потреб відповідно до планів соціального розвитку.

Норматив – це обов'язкова норма, яка встановлена правовими актами вищих органів державної влади та управління і не підлягає зміні.

Такими нормативами можуть стати розміри бюджетних асигнувань на відповідний показник плану соціального розвитку (або в розрахунку на

одного жителя, учня, одну установу, наприклад: ставка заробітної плати, розмір стипендії, відрахування у цільові фонди).

Зазначені нормативи встановлює Кабінет Міністрів України, як правило на 5 років.

Фінансова норма – це науково обґрунтований розмір витрат фінансових ресурсів на різні види діяльності установ в розрахунку на відповідну одиницю. Це форма реалізації економічного нормативу за рахунок *бюджетних ресурсів*.

Одним з найважливіших завдань поліпшення використання ресурсів, що виділяються на утримання соціально-культурних установ, є впровадження госпрозрахункових форм фінансування, зокрема самофінансування.

Кошторис витрат бюджетної установи

Кошторис доходів та видатків бюджетної установи є основним плановим документом, що визначає розмір, цільове направлення та поквартальний розподіл бюджетних коштів, які використовуються на утримання установи відповідно до бюджетних призначень протягом бюджетного року.

Бюджетне призначення – це повноваження, яке надане головному розпоряднику коштів бюджету Законом України про Державний бюджет, постановою Верховної Ради Автономної Республіки Крим, рішенням місцевої ради про місцевий бюджет, що має кількісні і часові обмеження і дозволяє Міністерству фінансів, Державному казначейству та місцевим фінансовим органам надавати бюджетні асигнування для здійснення платежів на конкретні заходи за рахунок коштів відповідного бюджету.

Бюджетне асигнування – повноваження, надане розпоряднику бюджетних коштів відповідно до бюджетного призначення на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів з конкретною метою в процесі виконання бюджету.

Бюджетне зобов'язання — будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду. Бюджетна установа для забезпечення своєї діяльності складає індивідуальний кошторис та план асигнувань за кожною виконаною функцією.

Розпорядниками коштів бюджету є керівники установ, яким надане право розпоряджатися затвердженими для них бюджетними коштами відповідно до асигнувань, установлених у кошторисах і планах асигнувань.

За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників бюджетних коштів та розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня.

Головний розпорядник бюджетних коштів:

1) розробляє план своєї діяльності відповідно до завдань та функцій, визначених нормативно-правовими актами, виходячи з необхідності досягнення конкретних результатів за рахунок бюджетних коштів;

2) розробляє на підставі плану діяльності проєкт кошторису та бюджетні запити і подає їх Міністерству фінансів України чи місцевому фінансовому органу;

3) отримує бюджетні призначення шляхом їх затвердження у законі про Державний бюджет України чи рішенні про місцевий бюджет, доводить у встановленому порядку до розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (одержувачів бюджетних коштів) відомості про обсяги асигнувань, забезпечує управління бюджетними асигнуваннями;

4) затверджує кошториси розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня, якщо інше не передбачене законодавством;

5) здійснює внутрішній контроль за повнотою надходжень, отриманих розпорядниками бюд-

жетних коштів нижчого рівня та одержувачами бюджетних коштів, і витрачанням ними бюджетних коштів;

б) одержує звіти про використання коштів від розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів і аналізує ефективність використання ними бюджетних коштів.

Кошторис витрат складають згідно з формами, розробленими Міністерством фінансів України для окремих типів установ.

Кошторис складається з трьох частин.

У *першій* – зазначається:

- 1) назва та адреса установи;
- 2) бюджет, з якого здійснюється фінансування;
- 3) зведені витрати за статтями кошторису.

У *другій частині* – оперативно-сітьові показники установи.

У *третьій частині* – розрахунки за окремими статтями.

Для всіх бюджетних установ установлено єдиний перелік статей по витратах.

Кошторис бюджетної установи включає такі статті:

- заробітна плата;
- нарахування на заробітну плату;
- канцелярські та господарські витрати;
- відрядження та службові роз'їзди;
- витрати учбові, на виробничу практику учнів;
- науково-дослідні роботи;
- придбання книг для бібліотек;
- стипендії;
- витрати на харчування;
- придбання медикаментів та перев'язувальних засобів;
- придбання обладнання та інвентарю;
- капітальний ремонт будівель і споруд;
- інші витрати.

Розмір витрат за кошторисами розраховують самі установи і організації на основі контингентів цих установ:

по школах – кількість учнів;

по вузах – кількість студентів;

по лікарнях – кількість ліжок.

У практиці планування бюджетної установи використовують:

➤ *матеріальні норми* (наприклад: кількість палива для опалення 1 м³ приміщення, електроенергії на 1 м² площі, набір продуктів харчування на одного хворого);

➤ *фінансові норми* (вартість харчування одного хворого на день);

➤ *бюджетні норми* (якщо бюджет – єдине джерело фінансування, то фінансова норма є одночасно і бюджетною).

Норма витрат – це розмір витрат на розрахункову одиницю.

Матеріальні норми (натуральні норми) визначають затрати матеріальних ресурсів на розрахункову одиницю в натуральному виразі.

Матеріальні норми диференціюються за видами бюджетних установ.

Фінансова норма – це грошовий вираз матеріальної норми, визначений на основі державних цін.

Бюджетна норма відображає ту частку видатків на соціально-культурні заходи, яка покривається за рахунок бюджетних коштів.

За методом побудови фінансові норми поділяються на *індивідуальні, комбіновані і укрупнені*.

Індивідуальні норми застосовуються при складанні кошторису окремого закладу і відображають затрати за окремим видом видатків на розрахункову одиницю (наприклад, денна норма харчування на 1 учня тощо). Ці норми застосовуються при складанні індивідуальних кошторисів доходів та видатків.

Комбіновані норми – показують суму затрат усіх видатків у рамках однієї статті або декількох статей (наприклад, норма всіх видатків за статтею «Оплата комунальних послуг та енергоносіїв» – на 1 клас у школі. Ця норма поєднує видатки на

оплату теплопостачання, водопостачання, оплати електроенергії та природного газу).

Комбіновані норми застосовуються при зведеному плануванні.

Укрупнені норми об'єднують усі видатки, пов'язані з фінансуванням всієї бюджетної установи (наприклад, клубу або музею), або суму всіх витрат на одну розрахункову одиницю (наприклад, сума видатків на один клас у школі, одного вихованця у школі-інтернаті).

ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

Основним джерелом фінансування витрат на освіту, науку і культуру є Державний бюджет.

Система народної освіти в нашій країні є єдиним комплексом послідовно з'єднаних між собою ланок виховання і навчання:

- дошкільне виховання;
- загальна середня освіта;
- позашкільне виховання;
- професійно-технічне навчання;
- середня спеціальна і вища освіта.

Це закріплено у Законах України «Про загальну середню освіту» № 651 від 13.05.1999 та «Про вищу освіту» № 1284-III від 17.01.2002 р.

Принципи державної політики у галузях освіти:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій.

Основну частину видатків бюджету на освіту складають видатки, спрямовані на фінансування загальноосвітніх шкіл.

Фінансово-господарська діяльність загальноосвітніх шкіл здійснюється на основі єдиного кошторису доходів і видатків.

Джерелами формування кошторису є:

- кошти місцевого (Державного) бюджету за нормативами фінансування загальної освіти в обсязі державних стандартів освіти;

- кошти, одержані за підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів згідно з укладеними договорами;

- плата за надання додаткових освітніх послуг;

- кошти, одержані за науково-дослідні роботи;

- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень;

- дотації місцевих Рад народних депутатів;

- кредити і позики банків;

- валютні надходження;

- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, отримані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян.

Видатки на загальноосвітні школи складаються з *поточних* і *капітальних*.

Поточні видатки включають:

- оплату праці працівників;

- нарахування на заробітну плату;

- придбання предметів постачання та матеріалів;

- інші.

Капітальні видатки включають:

- придбання основного капіталу;

- капітальні трансферти;

- придбання землі і нематеріальних активів;

- інше.

В основі визначення фінансування загальноосвітніх закладів лежать два показники:

- вихідний – кількість учнів;

- похідний – кількість класів.

Ці показники відображаються у кошторисі на дві дати: на 1 січня планового року і 1 вересня.

Кількість учнів на 1 січня планового року приймається на рівні контингенту на 1 вересня поточного року. Кількість учнів на 1 вересня планового року визначається на основі плану прийому (перепису дітей в районі функціонування), повного переходу з класу в клас і випуску учнів.

Кількість класів визначається на кожну дату, виходячи з нормативів наповнюваності одного класу, які встановлені на рівні:

- 35 учнів для 1–9 класів;
- 25 учнів для 10–12 класів.

Оскільки бюджетний рік не збігається з навчальним, розраховуються середньорічні показники за такою формулою:

$$K = K_1 \cdot 8/12 + K_2 \cdot 4/12,$$

де:

K – середня кількість класів (учнів);

K_1 – кількість класів (учнів) на початок року;

K_2 – кількість класів (учнів) на кінець року.

Фінансування культурно-освітніх закладів

Фінансування культурно-освітніх закладів здійснюється як на основі кошторисного фінансування, так і комерційного розрахунку.

Кошторисному фінансуванню підлягають ті заклади, які не мають реальних можливостей самостійно заробляти гроші і послуги яких повинні мати доступний характер, – бібліотеки, музеї, виставки, заповідники, палаци і будинки культури, школи естетичного виховання дітей.

Комерційний розрахунок у культурно-освітніх закладах передбачає повне або часткове покриття витрат за рахунок надання платних послуг.

Установи культури, які фінансуються за рахунок Державного та місцевого бюджетів, складають єдиний кошторис доходів і видатків, який затверджує вищестояща організація.

За основу фінансування музеїв береться норматив музейних фондів на одного працівника.

Клуби, палаци і будинки культури фінансуються в змішаному порядку як за рахунок бюджету, так і за рахунок доходів, отриманих від платних послуг.

Державні навчально-виховні заклади, установи системи освіти, діяльність яких повністю або частково фінансується з бюджету або коштів галузі, звільняються від оподаткування прибутку (доходу) без обмеження рівня рентабельності.

Прибутки (доходи) підприємств, організацій, установ, громадян у частині, що використовуються на розвиток освіти, звільняються від оподаткування в установленому порядку (в межах до 4% балансового прибутку підприємств).

Бюджетні асигнування на освіту та позабюджетні кошти не підлягають вилученню.

ВИТРАТИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я І ФІЗИЧНУ КУЛЬТУРУ

Для визначення витрат на утримання установ охорони здоров'я застосовуються такі сітьові показники:

- кількість лікарняних ліжок;
- кількість лікарських посад;
- кількість лікарських відвідувань;
- кількість ліжко-днів.

Головний сітьовий показник для визначення витрат на утримання стаціонарних лікарень – *кількість лікарняних ліжок.*

Цей показник планують, виходячи з:

- демографічних умов;
- соціально-економічних умов;
- культурно-побутових умов;
- вікового складу населення.

Розрізняють:

➤ **нормативну потребу** кількості лікарняних ліжок, яка визначається, згідно з чисельністю жителів і показника госпіталізації в розрахунку на рік;

➤ **фактичну потребу**, яка вказує на кількість установлених в медичному закладі ліжок.

Відповідно до кількості ліжок визначають штати:

- лікарів;
- середнього медичного персоналу;
- молодшого медичного персоналу.

Кількість лікарських відвідувань – цей показник використовується для визначення витрат на придбання медикаментів і перев'язувальних засобів при амбулаторному обслуговуванні населення.

Згідно з діючою бюджетною класифікацією витрати на утримання охорони здоров'я плануються за такими групами:

лікувально-профілактичні установи – лікарні, диспансери, лікарські та фельдшерські здоровпункти при підприємствах, фельдшерсько-акушерські пункти, станції швидкої допомоги, станції переливання крові, санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей, дитячі ясла та дитячі будинки;

санітарно-профілактичні установи і заходи – санітарно-епідеміологічні станції, дезінфекційні станції, заходи із запобігання, припинення епідемій, будинки та заходи з санітарної освіти;

інші установи та заходи – госпіталі та санаторії для інвалідів Великої Вітчизняної війни, бюро судово-медичної експертизи та інші заходи з охорони здоров'я.

Джерелами фінансування медичних закладів виступають:

- Державний бюджет;
- доходи від надання платних послуг;
- доходи, які надходять від підприємств, організацій та установ за проведення медичного обслуговування їх працівників;
- надходження від спонсорських та благодійних внесків.

Витрати на фізичну культуру і спорт

З державного і місцевого бюджетів фінансування кошти на розвиток фізичної культури і спорту.

Згідно з бюджетною класифікацією основними напрямками фінансування за функціональною структурою є:

➤ Здійснення заходів з фізичної культури і спорту:

а) утримання національних збірних команд;
б) проведення навчально-тренувальних зборів і змагань;

в) утримання центрів з інвалідного спорту і реабілітаційних шкіл;

г) утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл;

д) утримання апарату управління фізкультурно-спортивних організацій;

є) капітальний ремонт, оснащення та придбання обладнання для баз Олімпійської підготовки та інше.

➤ Державна підтримка громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості.

Джерелами фінансування витрат на фізичну культуру і спорт виступають:

- Державний бюджет;
- місцеві бюджети;
- кошти підприємств і організацій із звільненням перелічених сум від оподаткування;
- кошти профспілок;
- кошти спонсорів.

Планування видатків на фізичну культуру і спорт здійснюється згідно з планом проведення спортивних заходів. Обсяг видатків за єдиним кошторисом доходів і видатків визначається на підставі показників, які характеризують спортивний захід:

- тривалість змагань і зборів;
- кількість учасників;
- норми харчування;
- оплата вартості проїзду, добових, квартирних;
- оплата оренди спортивних споруд;
- та інше.

Контрольні запитання

1. Розкрийте сутність поняття соціально-економічні гарантії.

2. Які основні напрямки здійснення соціальних гарантій Ви знаєте?

3. Визначте джерела фінансування соціальних гарантій.

4. Охарактеризуйте механізм здійснення соціальних гарантій.

5. Дайте визначення кошторисно-бюджетного фінансування.

6. Охарактеризуйте основні кількісні параметри діяльності бюджетної установи. Наведіть їх приклади для закладів освіти та охорони здоров'я.

7. Дайте означення фінансових норм та проаналізуйте їх види.

8. Визначте джерела фінансування освіти та культурно-освітніх закладів.

9. Назвіть джерела фінансування закладів охорони здоров'я.

Тести

1. Джерелами фінансування державних видатків на освіту виступають:

- ① бюджетні асигнування;
- ② цільові фонди підприємств і організацій;
- ③ кошти населення;
- ④ виручка від реалізації продукції і послуг;
- ⑤ кошти громадських організацій;
- ⑥ усі відповіді правильні.

2. Вкажіть відмінності між бюджетною і фінансовою нормами:

- ① немає відмінностей;
- ② за джерелами забезпечення;
- ③ бюджетна норма менша за фінансову норму;
- ④ бюджетна норма більша за фінансову норму;
- ⑤ фінансова норма може забезпечуватися як бюджетними асигнуваннями, так і мати інші джерела фінансування;
- ⑥ правильні відповіді ② та ③.

3. Джерелами фінансування соціальних гарантій виступають:

- ① Державний та місцеві бюджети;
- ② підприємницький прибуток;
- ③ страхові фонди;
- ④ доходи населення;
- ⑤ правильні відповіді ① і ③;
- ⑥ правильні відповіді ① і ②.

4. Індиксації підлягають:

- ① оплата праці та пенсії;
- ② доходи від власності;
- ③ доходи від цінних паперів;
- ④ доходи фермерів;
- ⑤ усі відповіді правильні;
- ⑥ правильні відповіді ① та ②.

5. Джерелами фінансування соціальних гарантій виступають:

- ① Державний бюджет;
- ② місцеві бюджети;
- ③ Страхові фонди;
- ④ фонди соціального розвитку підприємств;
- ⑤ благодійні фонди;
- ⑥ усі відповіді правильні;
- ⑦ правильні відповіді ①—③.

Завдання

1. В Україні існують програми, які направлені на підтримку рівня доходів малозабезпечених груп населення. Назвіть ці програми.

Чи вважаєте Ви, що реалізація заходів передбачених цими програмами сприяє підвищенню ефективності економіки?

Як, на Вашу думку, може вплинути на економіку не обґрунтоване підвищення мінімальної заробітної плати?

Поясніть свою відповідь.

2. Визначте середньомісячний сукупний дохід сім'ї для призначення житлової субсидії, якщо в квартирі

площею 44 м² проживають 3 особи (батько, мати і дитина шкільного віку) і мають такі доходи:

Члени сім'ї	Доходи за довідками, грн.					
	вересень	жовтень	листопад	грудень	січень	лютий
Батько	250	250	300	300	300	300
Мати	151	—	—	—	—	—

Величина неоподаткованого мінімуму доходів громадян – 17 грн.

3. Визначте загальний розмір призначеної житлової субсидії, якщо сукупний середньомісячний дохід сім'ї з 3-х осіб становить 300 грн., загальний місячний розмір плати за житлово-комунальні послуги в межах норм споживання – 91 грн. (сім'я проживає у двокімнатній квартирі загальною площею 44 м²).

Обов'язкова частка плати за житлово-комунальні послуги в межах норми споживання – 20% середньомісячного сукупного доходу.

Основні поняття

- Бюджетна норма
- Державна допомога
- Дотації
- Індекс споживчих цін
- Індксація грошових доходів
- Індивідуальні норми
- Комбіновані норми
- Кошторис
- Кошторисно-бюджетне фінансування
- Матеріальна норма
- Оперативно-сітьові показники
- Соціальний захист
- Соціальні гарантії
- Субсидії
- Укрупнені норми
- Фінансова норма
- Фінансовий норматив

Розділ 8

ВИДАТКИ ДЕРЖАВИ ПОВ'ЯЗАНІ З РЕГУЛЮВАННЯМ ЕКОНОМІКИ

Програмна анотація

1. *Склад видатків на розвиток економіки.*
2. *Фінансова підтримка суб'єктів народного господарства.*
3. *Роль бюджету у здійсненні інвестиційних програм.*
4. *Фінансова підтримка малого бізнесу.*

СКЛАД ВИДАТКІВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

Сьогодні основним інструментом, за допомогою якого держава впливає на економіку, є бюджет, бюджетна і податкова системи. Бюджет може сприяти як стабілізації, так і дестабілізації економіки. Бюджет та податкова система, як свідчить практика останніх десяти років, були одними із чинників, які дестабілізували соціально-економічну ситуацію в Україні, і, по суті, гальмували реальну ринкову трансформацію економіки.

Нові умови господарювання вимагають змін напрямків вкладень бюджетних коштів.

Зменшення обсягу бюджетного фінансування видатків у економіку викликане тим, що участь держави у виробничих інвестиціях зводиться до

мінімуму за рахунок скорочення централізованих капіталовкладень, а також послідовного виконання програми приватизації державної власності.

В ринковій економіці спрямування коштів Державного бюджету у народне господарство відіграє суттєву роль, оскільки, по-перше, функціонування державного сектору економіки, вимагає розробки державних інвестиційних програм; по-друге, для стабілізації економіки та розвитку підприємництва потрібна дієва фінансова допомога держави у вигляді бюджетних субсидій, субвенцій тощо.

Необхідність видатків на розвиток економіки обумовлюється:

- структурною перебудовою економіки;
- державним регулюванням темпів і пропорцій економічного розвитку;
- значною часткою державної власності;
- фінансовою підтримкою великих господарських комплексів: паливно-енергетичного, аграрно-промислового, металургійного;
- державною підтримкою науковоємних та технологічно складних виробництв;
- конверсією оборонного комплексу;
- капітальними вкладеннями у соціальну сферу.

Видатки на народне господарство спрямовуються на фінансування:

- галузей інфраструктури;
- пріоритетних (стратегічних) галузей;
- збиткових галузей;
- сільського господарства;
- галузей, які потребують великих фінансових вкладень і мають значний термін окупності;
- охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки;
- попередження та ліквідацію надзвичайних ситуацій і наслідків стихійного лиха;
- зовнішньоекономічної діяльності.

За функціональною класифікацією видатків

бюджетів до видатків на народне господарство належать:

➤ видатки на житлово-комунальне господарство;

➤ видатки на промисловість та енергетику:

а) видатки на промислово-енергетичний комплекс (видобуток вугілля, державне регулювання цін на різні види палива, виробництво та постачання електроенергії тощо);

б) видатки на конверсію та розвиток підприємств оборонного та машинобудівного комплексів;

в) видатки на відтворення мінерально-сировинної бази, геологорозвідувальні роботи, що фінансуються за рахунок відрахувань видобувних підприємств, роботи з вивчення газонасності, сукупний видобуток золота тощо;

г) видатки на інші галузі промисловості.

➤ Видатки на будівництво:

а) на будівництво (капітальні вкладення, компенсація банкам різниці процентних ставок за цільовими кредитами індивідуальним сільським забудовникам, надання пільгових кредитів членам житлово-будівельних кооперативів, погашення відсотків за кредитування довгостроковими пільговими кредитами на будівництво житла для молодих сімей та інших незахищених категорій громадян тощо);

б) на архітектуру (реставрація пам'яток архітектури, типове проектування та інше).

➤ Видатки на сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство:

а) фінансування земельних ресурсів;

б) на водне господарство;

в) на сільськогосподарське виробництво;

г) на проведення пільгової політики в галузі цін і доходів у сільськогосподарському господарстві;

є) на фінансування бюджетних установ агропромислового комплексу тощо.

➤ Видатки на транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатику:

а) на залізничний транспорт (компенсація за пільговий проїзд, державне регулювання цін на послуги метрополітену, державну адміністрацію залізничного транспорту «Укрзалізниця» тощо);

б) на автомобільний транспорт (державне регулювання цін на послуги місцевого автомобільного транспорту);

в) на повітряний транспорт (державне авіапідприємство «Україна»);

г) на трубопровідний транспорт;

д) на інші види транспорту;

е) на дорожнє господарство;

ж) на зв'язок (утримання спецоб'єктів, компенсація збитків об'єднанню «Укрпошта» та інше);

з) на інформатику тощо.

➤ Видатки на інші послуги пов'язані з економічною діяльністю (фінансування Державної космічної програми, утримання Національного центру управління та випробувань космічних засобів, фінансування Державної програми «Гідрографія», управління в галузі стандартизації, видатки на створення фондового ринку тощо).

➤ Видатки на фінансування заходів, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи (державні капітальні вкладення, витрати на забезпечення робіт у зоні відчуження, будівництво житла для потерпілих тощо).

➤ Видатки на охорону навколишнього природного середовища та ядерну безпеку (на охорону та раціональне використання водних ресурсів, земель, створення захисних лісових та пожегозахисних лісових смуг, на утримання місцевих природоохоронних органів тощо).

➤ Видатки на попередження та ліквідацію надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха.

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СУБ'ЄКТІВ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

Порядок надання фінансової підтримки державним підприємствам та підприємницьким структурам, у майні яких частка державної власності перевищує 50%, визначається Кабінетом Міністрів і Національним банком, які затверджують Положення про надання підтримки з бюджетних асигнувань, як правило, на поворотній основі.

Фінансова підтримка надається під затверджені проекти використання коштів, бізнес-плани та проекти санації підприємств.

Державна підтримка економічних суб'єктів може здійснюватися у формах:

- безпосередньо фінансової підтримки;
- опосередкованої фінансової підтримки.

Безпосередня фінансова підтримка направлена на збільшення фінансових ресурсів у суб'єктів народного господарства.

Опосередкована фінансова підтримка суб'єктів народного господарства направлена на зменшення потреб у фінансових ресурсах.

Безпосередня фінансова підтримка має дві форми прояву:

- пряма фінансова підтримка економічного суб'єкта;

➤ непряма фінансова підтримка, яка здійснює вплив на інших суб'єктів, з якими співпрацює економічний суб'єкт.

БЕЗПОСЕРЕДНЯ ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА

Пряма фінансова підтримка:

➤ *бюджетні асигнування:*

- фінансування інвестиційних проектів;
- пряме субсидювання;
- дотування;

➤ *бюджетне кредитування;*

➤ *поліпшення збуту шляхом прямих державних закупівель:*

- продукції за підвищеними цінами;
- придбання продукції, що немає збуту;

➤ *бюджетні позики державним підприємствам та підприємствам інших форм власності.*

Непряма фінансова підтримка:

➤ *гарантії повернення коштів:*

- гарантія повернення коштів приватним банкам;
- страхування кредитів;

• страхування депозитів;

• страхування експорту;

➤ *поліпшення збуту продукції:*

• фінансова допомога споживачам даної продукції;

• встановлення додаткового оподаткування імпорту аналогічних товарів;

➤ *послуги по управлінню:*

- оплата інформаційного забезпечення;
- професійна підготовка кадрів;
- науково-технічне забезпечення;

➤ *фінансування розвитку інфраструктури.*

Фінансова підтримка підприємств надається відповідно до рішень Кабінету Міністрів України на поворотній або безповоротній основі з метою запобігання банкрутству, відновлення платоспроможності, підвищення конкурентоспроможності продукції, оздоровлення фінансового стану вища підприємств.

Державне фінансування інвестицій в основні об'єкти економічного і соціального розвитку відповідно до бюджетної класифікації видатків включається в групу видатків на будівництво і архітектуру.

Державне інвестування здійснюється органами влади і управління України, Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування за рахунок:

- коштів Державного та місцевих бюджетів;
- позабюджетних фондів;
- позичкових коштів.

Однією з основних проблем, пов'язаних з бюджетним фінансуванням інвестицій, є необхідність чіткого визначення і розподілу сфери фінансування Державного і місцевих бюджетів.

Бюджетний кодекс визначає, що за **рахунок Державного бюджету України** здійснюються:

- державні програми підтримки регіонального розвитку та пріоритетних галузей економіки;
- державні програми розвитку транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, телекомунікацій та інформатики;
- державні інвестиційні проекти (тобто фінансуються ті видатки, які мають вирішальне значення для економіки України).

На **рівні місцевих органів влади** здійснюються видатки, щодо підтримки комунальної власності та фінансування інвестиційних проектів місцевого значення за рахунок трансфертів з Державного бюджету, а саме:

- місцеві програми розвитку житлово-комуналь-

ного господарства та благоустрою населених пунктів;

- фінансування будівництва, реконструкції, ремонту та утримання доріг місцевого значення;
- виконання інвестиційних проектів за рахунком субвенцій.

Державні дотації – це форма бюджетного фінансування, яка застосовується при фінансуванні планово-збиткових підприємств, організацій, установ, що надають послуги або виробляють необхідні товари, витрати на виробництво яких перевищують ціну реалізації, через певну фінансову політику держави в сфері ціноутворення (як правило, обмеження рівня цін).

Пряме субсидювання – форма урядових виплат виробникам або споживачам з відповідним відображенням у бюджеті (виробник збуває свій товар за (нижчою) ціною завдяки здійсненню прямого субсидювання).

Субсидії можуть виділятися окремим підприємствам або цілим галузям, але найбільш дієвим способом регулювання є субсидювання пріоритетної галузі індустрії. Так, найбільш широко відомим прикладом такого субсидювання, стала ініціатива створення авіаційної індустрії світового класу в Європі. Багато європейських підприємств одержали субсидії на покриття стартових витрат.

Фінансову підтримку у вигляді **бюджетної позики** надає Міністерство фінансів на договірній основі. Бюджетні позики надаються державним підприємствам та тим, у яких понад 50% майна є державною власністю. Здійснюються вони з бюджетних асигнувань, як правило на поворотній основі під затверджені проекти використання коштів.

Умовами договору позики передбачають:

- обсяги позики;
- строки надання позики;
- цільове використання;

- заходи, щодо забезпечення її своєчасного повернення;
- відповідальність сторін за порушення умов договору;
- розміри і порядок сплати процентів.

Опосередкована фінансова підтримка економічних суб'єктів має дві форми прояву:

- *пряма* опосередкована фінансова підтримка;
- *непряма* опосередкована фінансова підтримка.

ОПОСЕРЕДКОВАНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА

Пряма опосередкована фінансова підтримка:

- пільгове оподаткування;
- пільгове кредитування;
- відстрочка повернення кредиту;
- списання боргу;
- зменшення ставок мита та митних зборів.

Непряма опосередкована фінансова підтримка:

- зниження тарифів
- зменшення монопольних цін на сировину, матеріали та інше.

Державна кредитна підтримка надається за такими напрямками:

- для заходів, пов'язаних із здійсненням програм санації та структурної перебудови;
- для нарощування обсягів випуску та реалізації продукції;
- для нарощування обсягів випуску та реалізації продукції державними та іншими підприємствами, у майні яких частка державної власності перевищує 50%;

- для закупівлі товарів українських виробників з наступною їх реалізацією споживачам.

Мобільність кредиту дає можливість у стислі строки здійснити переорієнтацію виробництва, спрямувати його на вирішення інтересів регіону та держави.

Для використання кредиту як важеля фінансової підтримки підприємств необхідним є:

- надання державних гарантій під кредити, спрямовані у малий бізнес, підприємствам тих галузей, яким надані пріоритети у державних програмах;

- надання пільг або звільнення від оподаткування прибутку комерційних банків, отриманого від розміщення кредитів у сфери, визначені державними програмами як пріоритетні;

- законодавче встановлення пільгових кредитів, які спрямовуються на інвестування виробництва.

Фінансова підтримка у вигляді пільгового оподаткування здійснюється за такими напрямками:

- надання відстрочки зі сплати податків і обов'язкових платежів;

- реструктуризація та списання податкової заборгованості;

- звільнення від оподаткування галузей економіки або окремих підприємств.

Пільгове оподаткування має низку негативних наслідків:

- порушуються принципи нейтральності та справедливості оподаткування;

- нерівномірний податковий тиск призводить до необґрунтованого перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання;

- зростає тіньовий сектор економіки через намагання економічних суб'єктів зменшити податковий тиск, та необґрунтований перерозподіл фінансових ресурсів тощо.

За строком надання фінансова підтримка може бути:

- *короткостроковою* (строком до одного року);
- *довгостроковою* (2–5 років).

Фінансова підтримка на безповоротній основі надається:

- якщо збитки, завдані підприємству стихійним лихом, перевищують суми відшкодувань, передбачених чинним законодавством про обов'язкове страхування;

- для відшкодування збитків окремим підприємствам, які через умови господарювання, встановлені чинним законодавством, не відшкодовують витрат на виробництво товарів, що може призвести до їхнього банкрутства;

- для фінансування витрат на відновлення платоспроможності підприємств, діяльність яких пов'язана з надзвичайними суспільними інтересами.

У всіх інших випадках фінансова підтримка надається виключно на поворотній основі.

Критерії відбору підприємств для надання фінансової підтримки:

- потенційна прибутковість;
- наявність ринків збуту на продукцію підприємств в Україні і за її межами;
- конкурентоспроможність продукції;
- фінансове становище підприємства на момент розгляду та в перспективі;
- відповідність продукції, що випускається державним пріоритетам.

РОЛЬ БЮДЖЕТУ У ЗДІЙСНЕННІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОГРАМ

Однією з головних функцій держави в ринковій економіці є сприяння стратегії економічного розвитку народного господарства.

Формуючи інститути розвитку, які стимулю-

ють впровадження новітніх технологій та здійснення інноваційної діяльності, держава створює умови для інвестиційної активності та економічного підйому.

Функціонування підприємств усіх форм власності потребує проведення ефективної державної інвестиційної політики, яка повинна забезпечити:

- чітку систему фінансування;
- одержання максимального прибутку на вкладені кошти;
- скорочення витрат по залученню інвестицій;
- стратегічне планування;
- фінансову підтримку проектів;
- забезпечення інформацією про новітні технології та створення сприятливого інвестиційного клімату;
- нагляд за інвестиційною діяльністю та її оцінку;
- надання інвестиційних кредитів як державних, так і міжнародних.

Згідно статті 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.91 р. № 1560-XII (із змінами та доповненнями) інвестиціями визнаються всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Такими цінностями можуть бути:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- майнові права, що випливають з авторського права, досвіду та інші інтелектуальні цінності;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи ін-

шого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»);

- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права;

- інші цінності.

Сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій має назву *інвестиційної діяльності*.

До об'єктів інвестиційної діяльності відносять:

- будь-яке майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях та сферах народного господарства;

- цінні папери;

- цільові грошові вклади;

- науково-технічну продукцію;

- інтелектуальні цінності;

- інші об'єкти власності;

- майнові права.

Відповідно до вищевказаного Закону інвестиційна діяльність здійснюється на основі:

- інвестування, здійснюваного громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності;

- державного інвестування, здійснюваного органами державної влади України, Автономної Республіки Крим, місцевих Рад народних депутатів за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позичкових коштів;

- іноземного інвестування, здійснюваного іноземними громадянами, юридичними особами та державами;

- спільного інвестування, здійснюваного громадянами та юридичними особами України, а також іноземних держав.

Серед видів інвестиційної діяльності Закон України «Про інвестиційну діяльність» визначає наступні:

1. **Капітальні вкладення** – форма інвестиційної діяльності у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів.

2. **Інноваційна діяльність** – форма інвестиційної діяльності, яка здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що включає:

- випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;
- прогресивні міжгалузеві структурні зрушення;
- реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат;
- фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил;
- розробку і впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального і екологічного становища.

Інвестиційна діяльність може здійснюватись за рахунок:

- *власних фінансових ресурсів* інвестора (прибутку, амортизаційних відрахувань, заощаджень громадян тощо);
- *позичкових фінансових коштів* інвестора (облігаційних позик, банківських та бюджетних кредитів);
- *залучених фінансових коштів* інвестора (коштів, одержаних від продажу акцій, пайових та інших внесків громадян і юридичних осіб);
- *бюджетних інвестиційних асигнувань*;
- *безоплатних та благодійних внесків*, пожертвувань організацій, підприємств і громадян.

Інвестиції – це вкладення капіталу в об'єкти підприємницької діяльності з метою забезпечення його зростання в майбутньому періоді.

Сутність інвестицій визначається тим, що – з одного боку, вони відображають величину аку-

мульованого доходу з метою нагромадження (обсяг інвестиційних ресурсів), тобто потенційний інвестиційний попит, з іншого – інвестиції виступають у формі витрат, які визначають приріст вартості факторів виробництва, тобто реалізований інвестиційний попит.

Інвестиції – це складний економічний процес руху капіталу в різних формах (грошовій, реальній, прямій, непрямій і т. ін.). Процес інвестування можна представити у вигляді потоку витрат, які призначені для зростання або відновлення реального капіталу. Таким чином, інвестиції за економічним змістом – це форма реалізації процесу нагромадження, яка проявляється як закономірний процес вкладень в суспільне відтворення нагромадженої і невикористаної частки доходу за певний період господарської діяльності.

За об'єктом вкладення капіталу інвестиції поділяються на *реальні* і *фінансові*.

Реальні інвестиції – це вкладення коштів у основний капітал та у приріст виробничих запасів.

Фінансові інвестиції – це вкладення коштів у різні фінансові інструменти (цінні папери, депозити тощо).

Прямі інвестиції – вкладення капіталу здійснює безпосередньо інвестор в об'єкт інвестування.

За ознакою мети інвестування фінансові інвестиції поділяються на *стратегічні* та *портфельні*.

Стратегічні фінансові інвестиції – це вкладення капіталу у контрольний пакет акцій з метою здійснення стратегічного управління компанією.

Портфельні фінансові інвестиції – це вкладення капіталу у частку паю об'єкта інвестування, яке має на меті приріст суми вкладеного капіталу або отримання поточного доходу.

За функціональною структурою інвестиції

поділяються на валові інвестиції, чисті інвестиції і амортизацію.

Валові інвестиції – вкладення коштів у відтворення діючих виробничих фондів (які визначаються величиною амортизаційних відрахувань) та у їх розширення.

Чисті інвестиції – вкладення коштів у створення нових виробничих фондів (тобто у розширення виробництва).

Інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі *капітальних вкладень*.

До складу державних капітальних вкладень належать:

- будівельно-монтажні роботи;
- проектно-пошукові роботи;
- геологорозвідувальні роботи;
- придбання обладнання, інвентарю та устаткування;

- інші капітальні роботи.

За джерелами фінансування державні капітальні вкладення поділяються на *централізовані* та *децентралізовані*.

Централізовані капітальні вкладення мають такі джерела фінансування:

- кошти Державного бюджету;
- кошти місцевих бюджетів;
- державні цільові фонди (інвестиційний, інноваційний та інші);
- державні позики.

Децентралізовані капітальні вкладення фінансуються за рахунок:

- власних коштів державних підприємств (амортизаційних відрахувань та чистого прибутку);

- коштів міністерств та відомств;

- позики комерційних банків;

- емісія акцій тощо.

За формами відтворення державні капітальні вкладення поділяються на:

- нове будівництво;

- розширене виробництво;
- реконструкцію;
- технічне переоснащення.

Видатки на фінансування капітальних вкладень здійснюються із *бюджету розвитку* відповідних бюджетів у межах затверджених сум через розпорядників коштів у міру надходження доходів. За умов невиконання доходної частини відповідного бюджету видатки на капітальні вкладення фінансуються за *залишковим принципом*.

Приватні інвестиції направляються в ті галузі виробництва, які мають високий прибуток, або є гарантія, що впровадження в них новітніх технологій дасть змогу одержати високі прибутки. Державні інвестиції направляються, як правило, на пріоритетні напрями розвитку виробництва через бюджет чи довгострокові кредити.

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється з метою реалізації економічної, науково-технічної політики.

Суть державного регулювання інвестиційної діяльності полягає в наступному:

- управлінні державними інвестиціями;
- регулюванні умов інвестиційної діяльності;
- контролі за її здійсненням усіма інвесторами та учасниками інвестиційної діяльності.

Управління державними інвестиціями здійснюють державні і місцеві органи влади й управління. Сюди включають планування, визначення умов і виконання конкретних дій по інвестуванню бюджетних і позабюджетних коштів.

Регулювання умов інвестиційної діяльності здійснюється за допомогою наступних важелів:

- системи податків з диференціацією суб'єктів і об'єктів оподаткування, податкових ставок і пільг. З метою регулювання інвестиційного попиту Верховною Радою України може

вводиться диференційований податок на інвестиції;

- проведення кредитної та амортизаційної політики, в тому числі шляхом прискореної амортизації основних фондів. Пільги по амортизації можуть встановлюватися диференційовано для окремих галузей і сфер економіки, елементів основних фондів, видів устаткування;

- надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;

- державних норм та стандартів;
- антимонопольних заходів;
- роздержавлення і приватизації власності;
- визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами;
- політики ціноутворення;
- проведення експертизи інвестиційних проєктів;
- інших заходів.

Однією з форм державних інвестицій є державне замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві. Державне замовлення розміщується, як правило, на конкурсній основі з урахуванням економічної вигідності цих замовлень для підприємств та організацій. Прийняття в експлуатацію об'єктів державного замовлення проводиться в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Проєкти цільових комплексних інвестиційних програм розробляються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України за участю заінтересованих державних органів і подаються на затвердження Верховній Раді України у складі основних напрямів економічного і соціального розвитку. Верховна Рада України затверджує у складі основних напрямків економічного і соціального розвитку обсяги державних інвестицій, здійснюваних за рахунок коштів Державного бюджету.

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ

Державна підтримка малого бізнесу на етапі ринкових перетворень є одним з пріоритетних напрямів у процесі формування економічної політики.

Малий бізнес як особливий сектор ринкового господарства забезпечує:

- створення умов для позитивних структурних змін в економіці України;
- ліквідацію існуючих диспропорцій та дефіциту на ринку товарів і послуг;
- швидку окупність витрат;
- створення нових робочих місць;
- сприяє послабленню монополізму в економіці.

Причини виживання малого бізнесу у світі:

- великим корпораціям не вигідно розорювати малий бізнес, якщо він не становить прямої небезпеки для їхньої діяльності;
- малі фірми, як правило, вибирають такі сфери діяльності, які не потребують масового виробництва та великих витрат;
- малий бізнес є привабливим для людини (високі доходи, незалежність, задоволення від роботи);
- підтримка малого бізнесу з боку держави. (Традиційно малий бізнес розглядається як символ національної підприємливості, сприяє розвитку малого бізнесу і антимонопольне законодавство).

У промислово розвинених країнах на малий бізнес припадає до 90% усіх підприємств, 50% працюючих і до 40–60% ВВП.

В Україні понад 151,4 тис. малих підприємств, 9% від загальної кількості працюючих,

питома вага продукції малих підприємств становить понад 10% ВВП.

Більшість малих підприємств в Україні зареєстровано як промислові, але основні доходи одержують від торгово-посередницької діяльності.

Державна підтримка малого підприємництва здійснюється такими органами та фондами:

- Державним комітетом з питань регуляторної політики та підприємництва;
- Центральними та місцевими органами виконавчої влади;
- Органами місцевого самоврядування;
- Українським фондом підтримки підприємства;
- Українським державним фондом підтримки селянських (фермерських) господарств;
- Державною інноваційною компанією.

Місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинні самостійно визначити пріоритетні напрямки державної підтримки підприємництва згідно з законодавством, залучати до підприємницької діяльності соціально незахищені верстви населення, приймати рішення про виділення коштів з бюджету для підтримки малого підприємництва, сприяти діяльності об'єднань підприємців по розвитку малого підприємництва.

Державна підтримка малого підприємництва повинна здійснюватися за такими напрямками:

- удосконалення нормативно-правової бази розвитку малого підприємництва;
- формування інфраструктури розвитку малого підприємництва;
- запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності;
- фінансово-кредитна підтримка малого підприємництва;

- фінансова підтримка інноваційних проектів;
- створення бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів, консультаційних та інформаційних систем;
- удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів;
- створення сприятливих умов для залучення до здійснення підприємницької діяльності соціально незахищених верств населення – жінок, молоді, звільнених в запас військовослужбовців, безробітних тощо.

Державна підтримка малого бізнесу в Україні здійснюється у вигляді:

- фінансової підтримки (фінансової допомоги);
- кредитної підтримки;
- реалізації комплексної програми розвитку підприємництва в Україні.

Фінансова і кредитна підтримка малого бізнесу здійснюється на загальнодержавному рівні через Український фонд підтримки підприємництва, на регіональному рівні – регіональними фондами підтримки підприємництва.

Кошти Українського фонду підтримки підприємництва та регіональних фондів формуються за рахунок:

- бюджетних коштів;
- доходів від власної діяльності;
- добровільних внесків фізичних і юридичних осіб;
- коштів, одержаних від приватизації державного майна;
- інших коштів.

Зазначені фонди не є комерційними організаціями і не мають за мету отримання прибутку.

Інвестиції Фонду в малий бізнес здійснюються у формі:

- фінансової допомоги;
- спільної діяльності на умовах повернення коштів з одержанням відповідних процентів або дивідендів.

Непряма підтримка малого підприємництва може здійснюватися у формах:

- пільгового кредитування;
- пільгового оподаткування;
- прискореної амортизації;
- сприяння розвитку лізингових відносин;
- страхування малого підприємництва тощо.

Головними напрямками підтримки малого бізнесу повинні стати *система податкових пільг та надання пільгових кредитів*.

Пільги в оподаткуванні малих підприємств доцільно встановити за такими напрямками:

- зменшення податку на прибуток малих підприємств;
- суттєве зниження ставок оподаткування частин прибутку, яка йде на розширене відтворення;
- відстрочення сплати податків;
- введення спрощеної системи оподаткування;
- використання податкового кредиту тощо.

На сьогодні *пільгові кредити* суб'єктам малого підприємництва в основному надає Фонд підтримки малого бізнесу без встановлення вимог щодо ефективного їх використання і наявності ризику їх повернення. Тому доцільним було б надавати пільгові кредити за умови, що обсяг виробництва по головному напрямку діяльності становить 60–70% його загального обсягу.

Комерційні банки у сучасних умовах не зацікавлені в наданні пільгових кредитів малим підприємствам. Для стимулювання політики комерційних банків щодо надання позик малим підприємствам під ризикові капіталовкладення доцільно було б практикувати зниження на 50% ставки оподаткування прибутку банку, одержаного від операцій кредитування малого бізнесу.

Кредитування малого бізнесу висуває на перший план проблеми *гарантій та страхування*

малих підприємств, зокрема державними органами та галузевими організаціями.

Важливим напрямком розвитку матеріально-технічної бази малого бізнесу як основи зростання виробництва може стати відповідна державна політика *прискореної амортизації*.

Прискорена амортизація надзвичайно важлива для малих підприємств, яким необхідно часто міняти технологію або напрямок діяльності внаслідок коливання ринкової кон'юнктури. Через високу залежність від зміни умов господарювання малий бізнес зацікавлений у швидкому поновленні свого обладнання.

Одним з новітніх явищ в українській економіці стало зародження *лізингових операцій*. **Лізинг** – це різновид *довгострокового кредиту*, який надається в *натуральній формі* і погашається клієнтом у розстрочку. На сьогодні лізинг є однією з найпоширеніших форм кредитування малого бізнесу на Заході. За договором лізингу мале підприємство отримує необхідне обладнання, яке може стати його власністю після закінчення строку дії контракту. Фінансовим установам, комерційним банкам вигідніше займатися лізингом, ніж будь-якою іншою формою кредитування, оскільки тут практично знижується ризик втрати вкладених коштів.

Формування державної політики фінансової підтримки малого бізнесу в Україні є складним процесом, який вимагає посиленої уваги з боку органів державної влади та об'єднань підприємств.

Контрольні запитання

1. У яких формах і за якими напрямками здійснюється фінансування національної економіки?
2. Визначте роль бюджету у забезпеченні економічного розвитку країни.

3. Як здійснюється бюджетне інвестування в економіку?

4. У яких формах здійснюється кредитування державних підприємств?

5. Як впливають на розвиток економіки державні дотації?

6. Охарактеризуйте шляхи фінансового оздоровлення державного сектору національної економіки.

7. Розкрийте призначення малого бізнесу в економіці України та взаємовідносини держави з підприємствами малого бізнесу.

8. Назвіть методи державного регулювання економічного розвитку підприємств і організацій, яким надаються переваги в економіці України.

Тести

1. Інвестиціями можуть бути:

- ① грошові кошти;
- ② авторські права;
- ③ освіта в університеті;
- ④ цінні папери;
- ⑤ правильні відповіді ① та ④;
- ⑥ усі відповіді правильні.

2. Матеріальні інвестиції – це:

- ① інтелектуальні права;
- ② інвестиції в обладнання;
- ③ інвестиції в запаси;
- ④ цінні папери;
- ⑤ усі відповіді правильні;
- ⑥ немає правильних відповідей.

3. До фінансових інвестицій належать:

- ① грошові кошти;
- ② ліцензії;
- ③ патенти;
- ④ цінні папери;
- ⑤ немає правильних відповідей;
- ⑥ усі відповіді правильні.

4. Відтворювальна структура інвестицій складається з:

- ① інвестицій у розширення діючого підприємства;
- ② витрат на будівельно-монтажні роботи;
- ③ амортизації;
- ④ інвестицій в нове будівництво;
- ⑤ інвестицій, направлених на технічне переозброєння і реконструкцію діючого підприємства.
- ⑥ усі відповіді правильні.

5. Прямі інвестиції – це:

- ① інтелектуальні права;
- ② патенти;
- ③ купівля обладнання;
- ④ розширення асортименту пакувального матеріалу;
- ⑤ усі відповіді правильні;
- ⑥ немає правильних відповідей.

Завдання

1. Поясніть, чим відрізняється вплив двох частин державних витрат: державних закупок та трансфертів, коли кожна з них окремо використовується для стимулювання виробництва.

Які заходи переважно застосовуються в Україні для стимулювання виробництва?

Які централізовані державні фонди сприяють розвитку економіки?

Поясніть свої відповіді.

Дайте визначення таких термінів: державні трансферти, державні закупки, державні дотації, пряме субсидювання, податковий кредит.

2. Під час економічної кризи Уряд збільшує свої інвестиційні витрати за рахунок:

1) збільшення оподаткування юридичних та фізичних осіб;

2) зростання внутрішнього державного боргу;

3) зростання зовнішнього державного боргу.

Як впливають ці заходи на:

1. Виробничий потенціал країни.

2. На рівень споживання населення.

Обґрунтуйте свою відповідь.

Яким заходам надає перевагу уряд країни? Дайте визначення категорій: інвестиційні витрати, виробничий потенціал, інноваційний фонд, інвестиційний фонд, інвестиції, безпосередня фінансова підтримка суб'єктів народного господарства, опосередкована фінансова підтримка суб'єктів народного господарства.

Основні поняття

- Бюджетне кредитування
- Бюджетні асигнування
- Валові інвестиції
- Державні дотації
- Інвестиції
- Капітальні вкладення
- Лізинг
- Податковий кредит
- Портфельні інвестиції
- Прискорена амортизація
- Пряме субсидювання
- Реальні інвестиції
- Стратегічні інвестиції
- Фінансова підтримка
- Фінансові інвестиції
- Чисті інвестиції

Р о з д і л 9

ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ ТА ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

Програмна анотація

1. Державний кредит.
2. Державний борг.
3. Економічні та соціальні наслідки державного боргу.
4. Обслуговування державного боргу.

ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ

Державний кредит – це відносини між державою та іншими економічними суб'єктами з приводу мобілізації додаткових грошових коштів на умовах добровільності, платності, строковості, в яких держава виступає як позичальник або гарант.

Метою залучення коштів є:

- покриття бюджетного дефіциту;
- регулювання грошового обігу;
- акумуляція коштів для інвестиційних програм тощо.

Забезпеченням державного кредиту виступає все майно, що є у власності держави, але обсяг застави в кредитній угоді не вказується.

Як правило, джерелом державного кредиту можуть бути тимчасово вільні кошти фізичних та юридичних осіб, які не призначені для поточного споживання та інвестування. Але за певних обставин (або за умов примусу з боку держави) джерелом державного кредиту можуть виступати і ті кошти, які об'єктивно мали б задовольняти

необхідні виробничі та соціальні витрати підприємств, але через переваги, що склалися в системі інтересів суспільства, тимчасово вилучаються на інші цілі.

Суб'єктами державно-кредитних відносин з боку держави виступають:

- Кабінет Міністрів України;
- органи влади Автономної Республіки Крим;
- органи місцевого самоврядування;
- Міністерство фінансів України (зокрема, Державне казначейство);
- Національний банк України.

В сучасних умовах державний кредит виконує такі основні функції:

➤ *фіскальну* – сприяє акумуляції додаткових коштів до централізованих та децентралізованих фондів держави;

➤ *регулюючу* – регулює грошовий обіг за допомогою операцій на відкритому ринку (купівля-продаж державних цінних паперів НБУ), що впливає на пропозицію грошей і відповідно на процентну ставку.

Державний кредит може виступати у двох формах:

- державні позики;
- ощадна справа.

Ощадна справа належить до державного кредиту, коли ощадні установи виконують роль посередників при наданні позик державі за рахунок позичкових коштів населення без повідомлення реальних власників про купівлю державних цінних паперів.

Державні позики є основною формою державного кредиту.

За правовим оформленням державні позики поділяються на такі види:

➤ державні позики, що забезпечені випуском цінних паперів;

➤ державні позики, що надаються на підставі угод.

Оформлення державних позик здійснюється

двома видами цінних паперів – *облігаціями* і *казначейськими зобов'язаннями* (векселями).

Облігація – це середньо або довгострокове боргове зобов'язання держави, за яким у встановлені терміни повертається кредиторам борг і виплачується дохід у формі процента, виграшу або шляхом оплати купонів.

Основними напрямками використання коштів, акумульованих за допомогою облігацій, є:

- покриття бюджетного дефіциту;
- цільове (під конкретні проекти) використання.

Казначейське зобов'язання (вексель) – короткострокове боргове зобов'язання на покриття бюджетного дефіциту. Основні відмінності облігацій і казначейських векселів подані у таблиці 9.1.

Таблиця 9.1. Основні відмінності облігацій та казначейських векселів

Ознаки	Облігація	Казначейський вексель
Мета випуску	<ul style="list-style-type: none">• поповнення доходів бюджету (покриття бюджетного дефіциту);• поповнення позабюджетних фондів;• цільове фінансування проектів	<ul style="list-style-type: none">• поповнення доходів бюджету (покриття бюджетного дефіциту)
Форми виплати доходів	<ul style="list-style-type: none">• проценти;• виграші;• дисконт;• безпроцентні (гарантують одержання певного товару)	Проценти
Сфера реалізації	<ul style="list-style-type: none">• юридичні особи;• фізичні особи	Фізичні особи
Термін погашення	<ul style="list-style-type: none">• середньострокові (1–5);• довгострокові (понад 5 років)	<ul style="list-style-type: none">• короткострокові (до 1 року);• середньострокові (1–5 років)

Державні позики, які оформляються угодами – це, як правило, *кредити* від урядів інших країн, міжнародних організацій та фінансових інститутів (Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського банку реконструкції та розвитку).

За суб'єктами позичкових відносин державні позики поділяються на ті, що розміщуються:

- Центральними органами управління;
- Місцевими органами управління.

Найбільшого поширення набула практика випуску державних позик урядом держави з метою покриття бюджетного дефіциту.

Заборгованість місцевих органів незначна. Органи місцевого самоврядування проводять цільові позики на будівництво доріг, проведення робіт по охороні навколишнього середовища, фінансування інших заходів, в яких зацікавлена територіальна громада. (Див.: Додаток 8).

За ст. 74 Бюджетного кодексу запозичення до місцевих бюджетів здійснюються на визначену мету і лише до бюджету розвитку. Держава не несе відповідальності за запозиченням до місцевих бюджетів.

Видатки на обслуговування боргу місцевих бюджетів здійснюються за рахунок коштів загального фонду і не можуть перевищувати 10% його видатків протягом будь-якого бюджетного періоду.

За місцем розміщення державні позики поділяються на:

- *Внутрішні позики* – надаються юридичними і фізичними особами даної країни;
- *Зовнішні позики* – надаються особами інших країн, а також міжнародними організаціями і фінансовими інститутами.

За строком залучення коштів державні позики поділяються на:

- *короткострокові* (строк погашення до 1 року як правило для покриття тимчасових касових розривів);

- *середньострокові* (строк погашення від 1 року до 5 років);

- *довгострокові* (строк погашення 5 років і більше).

За ознакою забезпеченості боргових зобов'язань позики поділяються на:

- *закладні* (облігації забезпечуються певними доходами чи майном);

- *беззакладні* (облігації не забезпечуються чимось конкретним).

За формою виплати доходів позики поділяються на:

- *процентні* – власники одержують твердий дохід, щорічно, шляхом оплати купонів, або одноразово при погашенні позики, шляхом нарахування процентів на номінальну вартість цінних паперів;

- *виграшні* – дохід отримується у формі виграшів у момент погашення облігації по тих облігаціях, які потрапили до тиражу виграшів. *Безпрограшні випуски позик* гарантують виграш на кожну облігацію протягом терміну дії позики;

- *безпроцентні (цільові)* – гарантують одержання конкретного товару, попит на який перевищує його пропозицію.

За методом визначення доходу позики поділяються на зобов'язання:

- *з твердим доходом* – ставка процента фіксується на весь період;

- *з плаваючим доходом* – ставка процента визначається під дією різних чинників, зокрема, залежно від попиту та пропозиції на ці цінні папери на фінансовому ринку.

Розширення економічної функції держави приводить до активного застосування державних позик як засобу регулювання економічного розвитку шляхом здійснення державних інвестицій, субсидювання окремих галузей економіки тощо.

У цьому випадку держава залучає капітал для розширення виробництва, і, відповідно, запози-

чені кошти перетворюються на самозростаючу вартість, а державний кредит сприяє збільшенню суспільного продукту.

Якщо держава використовує позичені кошти для покриття поточних видатків, зокрема, на збільшення соціальних трансфертів, то відбувається «проїдання» цих грошей, що є непродуктивним їх використанням.

На сьогодні основним кредитором уряду України в особі Міністерства фінансів є Національний банк України. На долю уряду припадає майже половина загального обсягу позик НБУ. Ці кредити використовувалися в основному для покриття поточного дефіциту Державного бюджету.

Особливості ринку державних цінних паперів в Україні:

- висока активність НБУ на первинному ринку, що класифікується як форма прихованої емісії;
- короткостроковість і висока доходність державних цінних паперів, що призводить до необхідності нових запозичень з метою погашення попередніх випусків облігацій (в розвинених країнах державні цінні папери мають прибутковість від 1% до 10% і випускаються на довгостроковий період);
- доходність облігацій значно перевищує доходність виробничих вкладень, що спонукає до того, що банківські ресурси спрямовуються на ринок облігацій, а не в реальний сектор економіки.

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

Проблема державного боргу набула актуальності у другій половині ХХ століття, коли держави стали неспроможними акумулювати у бюджеті достатні фінансові ресурси для виконання своїх функцій і почали застосовувати боргову політику, позичаючи на внутрішньому та зовніш-

ньому ринках. Як відомо, на сьогодні, проблема державного боргу є однією з основних і в Україні.

Державний борг – це сума заборгованості держави перед кредиторами.

Головними причинами створення і збільшення державного боргу є:

- хронічний дефіцит державного бюджету;
- перевищення темпів зростання державних витрат над темпами зростання державних доходів;
- дискреційна фіскальна політика направлена на зменшення податкового навантаження без відповідного скорочення державних витрат;
- розширення економічної функції держави;
- дія автоматичних стабілізаторів (циклічне зменшення податкових надходжень та збільшення соціальних трансфертів під час економічної кризи);
- залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти;
- вплив політичних бізнес-циклів (надмірне збільшення державних витрат напередодні виборів з метою завоювання популярності у виборців);
- мілітаризація, ведення війн та інші.

Державний борг складається з:

➤ заборгованості по випущених і непогашених внутрішніх державних позиках – **внутрішній державний борг**;

➤ фінансових зобов'язань країни по відношенню до іноземних кредиторів на певну дату – **зовнішній державний борг**.

Загальний обсяг внутрішньої заборгованості держави може бути поділений на дві частини:

1. *Монетизований борг*, який складається з боргів опосередкованих кредитними стосунками держави з банками.

2. *Немонетизований борг*, який складається:

а) з невиконаних державою фінансових зобов'язань, передбачених чинним законодавством (заборгованість по виплаті пенсій, стипендій, допомог, заробітній платі та інших видах соціальних виплат);

б) із заборгованості по господарських стосунках з реальним сектором економіки (заборгованість по державних замовленнях, наданню послуг державними установами та інші).

Монетизований борг фіксується у балансах банків і тому аналіз його динаміки не викликає особливих ускладнень.

Значно складніше спостерігати динаміку немонетизованого боргу, особливо боргові стосунки держави та реального сектору економіки.

Сума монетизованого державного боргу складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (як внутрішніх, так і зовнішніх), включаючи і видані гарантії за кредитами, що надаються іноземним позичальникам, місцевим органам влади, державним підприємствам.

Державний внутрішній борг гарантується всім майном, що перебуває у загальнодержавній власності.

Державний внутрішній борг України складається з заборгованості минулих років та заборгованості, що виникає за борговими зобов'язаннями уряду України.

До боргових зобов'язань уряду України належать випущені ним *цінні папери*, інші зобов'язання у грошовій формі, гарантовані урядом України, а також одержані ним *кредити*. (Див.: Додаток №9).

Величина державного боргу регулюється законодавчо в Україні з 1992 р. Законом «Про державний внутрішній борг України», де зазначено, що державним внутрішнім боргом України є строкові боргові зобов'язання Уряду в грошовій формі.

Умови і порядок випуску державних цінних паперів і регулювання їх обігу визначаються Законом України «Про цінні папери і фондову біржу».

Граничний обсяг внутрішнього та зовнішнього державного боргу визначається за ст. 18 Бюджетного кодексу України.

Величина основної суми державного боргу не

повинна перевищувати 60% фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів зобов'язаний вжити термінових заходів для зменшення суми державного боргу до 60% і нижче.

Обсяги державного боргу є дуже важливим індикатором загального стану економіки. Існує декілька показників оцінки державного боргу. Загальна сума державного боргу – не найкращий серед них, оскільки на його величину впливає інфляція.

Необхідно розглянути такі показники оцінки державного боргу:

- 1) борг на душу населення;
- 2) співвідношення між боргом та індивідуальними доходами;
- 3) відношення боргу до ВВП;
- 4) відношення суми обслуговування боргу до ВВП та загального обсягу експорту товарів та послуг.

Борг на душу населення показує, яка сума державного боргу припадає на кожного громадянина країни.

Співвідношення між державним боргом та індивідуальними доходами визначається як частка загального несплаченого боргу, яка припадає на кожні 1000 грошових одиниць індивідуального доходу. Цей показник дозволяє визначити, чи не занадто обтяжливим стає борг для населення країни. В сучасних умовах важливо знати динаміку цього співвідношення – воно зростає, зменшується, чи залишається стабільним. У більшості розвинутих країн це співвідношення вже протягом останніх тридцяти років не змінюється.

Відносна величина боргу (державний борг / ВВП) залежить від таких факторів:

- рівня реальної процентної ставки, яка впливає на розмір виплат по боргу;
- темпів зростання реального ВВП;
- обсягів первинного бюджетного дефіциту.

Зменшення відносної заборгованості можливе за умови, якщо темпи зростання реальної процентної ставки будуть нижчими за темпи зростання реального ВВП.

Важливою характеристикою економічного стану країни може виступати *боргоспроможність*, яка визначається трьома головними чинниками:

- наявністю ресурсів;
- динамікою видатків;
- бажанням кредиторів купувати боргові зобов'язання.

Коли уряд оцінює наявність ресурсів, він повинен вивчити всі потенційні джерела доходів та всі види самофінансування. Уряд повинен врахувати й інші важливі фактори, які впливають на боргоспроможність, а саме:

- зростання чисельності населення;
- зміни в економічному становищі країни;
- наявний стан засобів та інфраструктури виробництва;
- соціально-економічні показники, від яких залежатимуть обсяги потенційних майбутніх видатків.

Перелічені показники оцінки державного боргу не дають повного уявлення про борговий тягар. Універсальним загальноприйнятим показником є відношення державного боргу до потенційної боргоспроможності. Він показує, яку частку боргу можна покрити за рахунок поточних доходів після здійснення операційних витрат.

Зовнішній борг складається із зобов'язань перед нерезидентами, які виникають внаслідок міжнародних позик або продажу фінансових активів за кордон. Структура прямого державного зовнішнього боргу за типом кредитора наведена у Додатку 10.

Приплив зовнішніх приватних та державних фінансових ресурсів створює боргові зобов'язання перед нерезидентами і призводить до зростан-

ня зовнішнього боргу країни. Зовнішні позики дозволяють країні інвестувати і споживати більше, ніж виробляє власна економіка. Можливість позичати зовнішні ресурси означає, що економічні агенти (фірми, уряди) країн, де існує дефіцит капіталу, можуть залучати заощадження тих країн, де є надлишок капіталу і ринкова процентна ставка нижча.

Коли країна залучає зовнішні позики, вона повинна сплачувати проценти, як і у випадку із внутрішнім боргом. Зростання боргу супроводжується зростанням процентних платежів, які необхідні для обслуговування боргу. Тому зовнішні позики мають покривати не лише різницю між державними доходами та видатками, але й процент по боргу.

Темпи зростання зовнішнього боргу залежать від:

- частки зовнішніх запозичень у загальному обсязі наявного боргу;
- процентної ставки (підвищення ставки процента, потребує збільшення зовнішніх позик).

ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Ступінь впливу державної заборгованості на внутрішній сукупний попит та сукупну пропозицію, зовнішньоекономічну рівновагу повною мірою визначається структурою державних доходів та видатків. Залежно від характеру наслідків впливу боргу на економіку, їх поділяють на *короткострокові та довгострокові*.

Короткострокові наслідки бюджетного дефіциту і відповідно державного боргу, існують як *проблема «витіснення»*.

Довгострокові економічні наслідки державного боргу, відомі як «тягар» боргу.

Ефект «витіснення» виникає через підвищення ринкових процентних ставок, яке відбувається у

випадку фінансування бюджетного дефіциту за допомогою випуску державних цінних паперів. При борговому фінансуванні бюджетного дефіциту ставки процента зростають швидше в тому випадку, коли поєднуються стимулююча фіскальна й антиінфляційна грошово-кредитна політики.

Боргове фінансування бюджетного дефіциту збільшує попит на гроші, в той час як центральний банк обмежує їхню пропозицію. Таке поєднання заходів економічної політики стимулює швидке зростання процентних ставок. Кредити стають дорогими і не вигідними для здійснення інвестиційних проектів, таким чином інвестиції витісняються із сфери виробництва.

Довгострокові наслідки державного боргу пов'язані з його впливом на нагромадження капіталу та споживання майбутніх поколінь, тобто на довгострокове економічне зростання.

Накопичення боргу і підвищення процентних ставок у довгостроковому періоді призводить до заміщення приватного капіталу державним боргом. Це відбувається внаслідок того, що при зростанні процентних ставок приватні інвестиції скорочуються, приватні заощадження починають розміщуватися в державні боргові зобов'язання. Зростання боргу зменшує виробничі потужності, призначені майбутньому поколінню, отже, воно матиме нижчий рівень доходу.

Як відомо, збільшення податків – один із способів отримання достатніх доходів для виплати процентів та сплати загальної суми державного боргу. Якщо одночасно з заміщенням приватного капіталу зростають податки, то відбувається подальше скорочення виробництва. До довгострокових наслідків боргу належить і негативний вплив податків на стимули до праці, до інновацій та до інвестування, тому наявність великого державного боргу уповільнює економічне зростання.

Зростання державного боргу шляхом накопичення бюджетного дефіциту означає, що за певні видатки, які уряд здійснює сьогодні, доведеться

сплачувати у майбутньому. Такі видатки вважаються обґрунтованими, якщо майбутні доходи будуть покривати як основну суму боргу (тобто ті витрати, які сьогодні викликають дефіцит), так і проценти. На сьогодні, в Україні не виконується ні перша, ні друга з цих умов. Значною мірою дефіцит використовується для того, щоб фінансувати державне споживання, при цьому реальні процентні ставки державного боргу сягнули таких рівнів, що їх важко буде компенсувати за рахунок будь-яких реально очікуваних доходів. Ця проблема має стати предметом першочергової уваги державної політики. Україна потребує стратегії управління державним боргом у довгостроковому періоді.

Процентні виплати спричиняють перерозподіл доходів від тих, хто платить податки, і таким чином фінансує процентні виплати до тих, хто володіє зобов'язаннями держави. Державні цінні папери як правило мають особи з відносно високим рівнем доходів, а також установи, які скуповують дані зобов'язання. Втім податки платять усі економічні суб'єкти, тобто і ті, хто має низький рівень доходів. Таким чином, висока частка процентних виплат у ВВП створює ризик перерозподілу доходів від відносно бідних до заможних осіб, особливо, якщо значна частка бюджетних надходжень отримується за рахунок регресивних податків (ПДВ, акцизи тощо), а саме така ситуація існує у багатьох країнах з перехідною економікою.

Специфіка України полягає в тому, що боргові зобов'язання держави (особливо ОВДП) купують в першу чергу банки, у тому числі Національний банк. Завдяки високим реальним ставкам, для банків вони є дуже привабливим джерелом отримання доходів. У цьому існують свої позитивні сторони – так, з точки зору уряду, продаж банкам ОВДП може розглядатися як програма непрямой капіталізації банківської системи – за умови, що потік нових «ненадійних» кредитів буде обмежений за рахунок більш ефективного банківського

нагляду. Але цей процес має і негативні наслідки, про які вже згадувалося – витіснення підприємств з кредитного ринку та зниження мотивації банків до поліпшення конкурентоздатності. У такий спосіб відбувається послаблення банківської системи.

ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Обслуговування державного боргу – це комплекс заходів держави з розміщення облігацій та інших цінних паперів, погашення позик, виплати процентів за ними, уточнення і зміни умов погашення випущених позик, визначення умов і порядку випуску нових державних цінних паперів.

Обслуговування державного боргу здійснюється Міністерством фінансів України через банківську систему. Для фінансування витрат по розміщенню, виплаті доходу і погашенню боргових зобов'язань уряду України у складі Державного бюджету створюється фонд обслуговування державного внутрішнього боргу. У цей фонд зараховуються кошти у розмірі 50% одержаних від приватизації майна державних підприємств.

Погашення позик здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

В умовах значного державного боргу держава вдається до *рефінансування* державного боргу, тобто погашення заборгованості шляхом випуску нових позик.

Рефінансування може використовуватися і при обслуговуванні зовнішнього боргу за умови, що репутація країни на міжнародному фінансовому ринку, а також економічна та політична стабільність не викликатимуть сумніву.

При обслуговуванні зовнішнього і внутрішнього боргу визначається *коефіцієнт обслуговування*.

Для зовнішнього боргу він обчислюється як відношення всіх платежів по заборгованості до валютних надходжень держави, виражене в процентах.

Сприятливим рівнем обслуговування прийнято вважати значення коефіцієнта обслуговування на рівні 25%.

Граничні розміри державного внутрішнього боргу України, його структуру, джерела і строки погашення встановлює Верховна Рада України одночасно з затвердженням Державного бюджету України.

Джерелами погашення зовнішнього боргу є:

- бюджет;
- золотовалютні резерви;
- кошти, отримані від приватизації державного майна;
- нові запозичення.

Світовий досвід показує, що погашення заборгованості здійснюється переважно за допомогою конвертації боргу в акції підприємств. В Україні при обслуговуванні державної заборгованості перевага надається новим запозиченням.

Методами управління державним боргом є:

- конверсія;
- консолідація;
- уніфікація;
- обмін облігацій;
- анулювання позики.

Конверсія – це зміна доходності позики (як правило у бік зниження процента).

Консолідація – збільшення строків випущеної раніше позики.

Уніфікація позик – це об'єднання декількох позик в одну, коли облігації раніше випущених кількох позик обмінюються на облігації нової позики.

Обмін облігацій – кілька раніше випущених облігацій прирівнюють до однієї нової облігації.

Відстрочення погашення позики, як правило, проводиться тоді, коли випуск нових позик використовують тільки на обслуговування випущених раніше позик. Щоб подолати таку фінансову ситуацію, Уряд оголошує про відстрочення погашення позики. Цей метод відрізняється від консолідації тим, що переносяться не тільки строки погашення а й припиняється виплата доходів (при консолідації позик власники облігацій продовжують отримувати свій дохід).

Анулювання боргів – держава повністю відмовляється від зобов'язань по боргах, що може бути зумовлено її фінансовою неспроможністю (банкрутством або політичними мотивами).

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття «державний кредит».
2. Охарактеризуйте форми державного кредиту.
3. Назвіть суб'єктів державно-кредитних відносин.
4. Чим зумовлена необхідність державного кредиту?
5. Які функції виконує державний кредит?
6. Дайте визначення поняття «державний борг».
7. Проаналізуйте причини утворення державного боргу в Україні.
8. Які показники оцінки державного боргу Ви знаєте?
9. Назвіть причини утворення зовнішнього державного боргу. Які наслідки для економіки України має зовнішній державний борг?
10. Проаналізуйте короткострокові та довгострокові наслідки державного боргу.
11. Дослідіть основні засоби обслуговування державного боргу. Які граничні показники державного боргу та обслуговування державного боргу прийняті в Україні?
12. Охарактеризуйте основні методи управління державним боргом.

Тести

1. Державний борг – це сума попередніх:

- ① державних витрат;
- ② бюджетних дефіцитів;
- ③ бюджетних надлишків за відрахуванням бюджетних витрат;
- ④ бюджетних дефіцитів за відрахуванням бюджетних надлишків.

2. До яких економічних наслідків може призвести державний борг:

- ① зниження рівня життя населення;
- ② збільшення сукупних національних витрат;
- ③ скорочення виробничих можливостей національної економіки;
- ④ перерозподілу національного багатства між членами суспільства.

3. Відносні витрати по обслуговуванню внутрішнього державного боргу вимірюються:

- ① відношенням суми процентних виплат за боргом до обсягу ВВП;
- ② сумою державного боргу;
- ③ відношенням розміру боргу до обсягу ВВП;
- ④ сумою процентних виплат за боргом.

4. Ефект «витіснення» передбачає, що:

- ① зростання державних витрат призводить до зменшення внутрішнього державного боргу;
- ② зростання державних витрат призводить до зменшення приватних інвестицій;
- ③ зростання приватних інвестицій призводить до зменшення державних витрат;
- ④ правильних відповідей немає.

5. Однією з реальних проблем зовнішнього державного боргу є:

- ① збільшення сукупних державних витрат;
- ② перерозподіл національного багатства між членами суспільства;
- ③ скорочення виробничих можливостей національної економіки;
- ④ вплив частини національного продукту за межі країни.

Завдання

1. «Внутрішній державний борг – це наш борг самим собі».

Дайте оцінку цьому висловлюванню.

Які можливості має уряд для зменшення внутрішнього державного боргу?

Як впливає на рівень життя населення внутрішній державний борг?

2. Дайте відповідь (правильно/неправильно) на такі висловлювання:

а) внутрішній державний борг призводить до перерозподілу доходів;

б) інфляція збільшує реальну вартість номінального внутрішнього державного боргу;

в) коли держава продає державні облигації нерезидентам для фінансування зростаючих витрат, то уряд перекладає тягар боргу на майбутні покоління;

г) більш точну характеристику державного боргу дає не його абсолютна величина, а відношення до обсягу ВВП.

3. Проаналізуйте дані Додатку 9. Зробіть висновки за отриманими результатами.

Визначте шляхи скорочення державного внутрішнього боргу в Україні.

Поясніть свою відповідь.

4. Суб'єкт купує державні цінні папери, якщо він очікує, що:

а) процентні ставки незабаром значно зростуть, порівняно з поточними;

б) процентні ставки значно зменшаться порівняно з поточними;

в) процентні ставки спочатку зростуть, а потім знизяться;

г) процентні ставки не зміняться;

д) не буде відбуватися інфляційне зростання цін.

Як це вплине на його рішення?

Основні поняття

- Анулювання боргів
- Внутрішній державний борг
- Державний кредит

- Доходність облігацій
- Ефект «витіснення»
- Зовнішній державний борг
- Казначейське зобов'язання (вексель)
- Коефіцієнт обслуговування внутрішнього державного боргу
 - Коефіцієнт обслуговування зовнішнього державного боргу
- Конверсія
- Консолідація
- Методи управління державним боргом
- Монетизований державний борг
- Немонетизований державний борг
- Облігації внутрішньої державної позики
- Обслуговування державного боргу
- Реструктуризація боргу
- Уніфікація позик

Розділ 10

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ. ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

Програмна анотація

1. *Управління державними фінансами.*
2. *Міністерство фінансів як суб'єкт управління.*
3. *Казначейська система виконання бюджету.*
4. *Місцеві фінансові органи в управлінні фінансами.*
5. *Державний фінансовий контроль: суб'єкти, об'єкти та форми.*
6. *Система суб'єктів державного фінансового контролю.*

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

Управління державними фінансами – це сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави на формування і використання централізованих і децентралізованих фондів державних фінансових ресурсів.

Об'єктом управління є централізовані і децентралізовані фонди державних фінансових ресурсів.

Суб'єктом управління є:

• фінансовий апарат зосереджений у фінансових службах міністерств, відомств, підприємств і організацій;

- Міністерство фінансів України;
- місцеві фінансові органи;
- Державна податкова адміністрація;
- Державна контрольно-ревізійна служба;
- Державне казначейство України;
- інші фінансові інститути.

Основні методи управління державними фінансами

Управління державними фінансами здійснюється за допомогою таких методів:

- фінансового прогнозування та планування;
- фінансового регулювання;
- стимулювання;
- фінансового обліку;
- фінансового контролю.

Фінансове планування – це сукупність показників та методів оцінки стану фінансів держави та інших економічних суб'єктів з метою виявлення можливостей збільшення фінансових ресурсів та їхнього ефективного використання.

Воно охоплює три основних його види:

- прогнозування фінансової діяльності;
- поточне планування фінансової діяльності;
- оперативне планування фінансової діяльності.

Фінансове регулювання – це законодавчо визначена система впливу держави на фінансові процеси в суспільстві.

Управління державними фінансами через стимулювання (податкові пільги, пільгові кредити тощо) здійснюється з метою забезпечення розвитку тих процесів і явищ, які мають пріоритетне значення для країни.

Фінансовий облік – це науково обґрунтована система нагляду, відображення, групування, узагальнення та контролю за кількісними та якісними показниками виконання фінансових планів економічних суб'єктів.

Фінансовий контроль – це специфічна діяльність, що реалізується через систему спостережень і перевірки законності процесів створення і ефективності використання грошових фондів економічних суб'єктів.

Розрізняють стратегічне, або загальне, і оперативне управління фінансами.

Стратегічне управління пов'язане з визначенням обсягів фінансових ресурсів на перспективу для реалізації цільових програм економічного зростання з метою підвищення рівня життя населення України.

Суб'єктами стратегічного управління є:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство фінансів України.

Оперативне управління – це комплекс заходів, які проводяться на основі оперативного аналізу конкретної фінансової ситуації з метою досягнення максимального результату при мінімальних затратах шляхом зміни фінансових відносин та маневрування фінансовими ресурсами.

Суб'єктами оперативного управління виступають:

- Міністерство фінансів України;
- дирекції позабюджетних фондів та страхових організацій;
- фінансові служби міністерств, підприємств, організацій тощо.

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ ЯК СУБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ

Організаційну і методичну роботу з управління державними фінансами здійснює Міністерство фінансів України. Його повноваження і основні функції визначаються положенням «Про Міністерство фінансів України», від 27.02.1993 № 147.

Міністерство фінансів України є центральним органом виконавчої влади країни, що реалізує функцію розпорядника державних коштів, які згідно з чинним законодавством акумулюються державою з метою виконання своїх функцій.

Функціями Міністерства фінансів України є:

- участь у розробці напрямків та реалізації державної фінансової політики;
- розробка проекту Державного бюджету та контролю за його виконанням;
- здійснення контролю за додержанням податкового законодавства, правильністю нарахувань, повнотою та своєчасністю сплати в бюджет податків, зборів та інших платежів і неподаткових доходів та внесків у державні цільові фонди, встановлені законодавством України;
- координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету;
- фінансово-економічне прогнозування;
- стратегічне фінансово-економічне планування;
- контроль за використанням фінансових коштів державних підприємств;
- робота з ринком цінних паперів, зокрема з ринком облігацій внутрішньої позики;
- управління зовнішнім і внутрішнім боргом;
- координація фінансових стосунків уряду і місцевої влади тощо.

Найважливішими управліннями Міністерства фінансів є:

- Головне бюджетне управління;
- галузеві управління фінансування народногосподарства;
- контрольно-ревізійне управління;
- Державне казначейство;
- управління державними цінними паперами фінансового ринку.

Основними завданнями Мінфіну є:

- розробка основних напрямів державної фінансової політики;
- складання і забезпечення виконання державного бюджету;

- концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку економіки;
- фінансове забезпечення державних гарантій щодо соціального захисту населення;
- створення державних фінансових резервів;
- розробка нових і вдосконалення діючих форм фінансових взаємовідносин:
 - держави з іноземними державами та міжнародними фінансовими організаціями;
 - держави з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності на основі економічних методів управління;
- проведення гнучкої податкової політики, спрямованої на створення належних умов для розширення виробництва, здійснення заходів щодо розвитку і регулювання фінансового ринку;
- удосконалення фінансового механізму, методів фінансового бюджетного планування та фінансування витрат шляхом широкого використання довготермінових фінансових норм і нормативів.

Отже, роль Міністерства фінансів полягає в тому, щоб фінансовими важелями впливати на перерозподіл ВВП через фінансову систему з метою задоволення загальнодержавних потреб. На підставі розробки основних напрямів державної фінансової політики Міністерство сприятиме стабільному, довгостроковому розвитку економіки. Об'єктивно воно покликане розробляти рекомендації в галузі економічної, фінансової, податкової і кредитно-грошової політики держави і здійснювати вирішальний вплив на економічну ситуацію в країні.

КАЗНАЧЕЙСЬКА СИСТЕМА ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ

До липня 1995 року розпорядником бюджетних коштів було Управління по виконанню Державного бюджету Міністерства фінансів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від

31.07.1995 р. за № 590 було створено Державне Казначейство та одночасно ліквідовано Управління по виконанню Державного бюджету та Головне управління по обслуговуванню державного зовнішнього боргу Міністерства фінансів України. Постановою було затверджено Положення про Державне казначейство.

Згідно з Положенням, Державне Казначейство – є системою органів державної виконавчої влади, яке діє при Міністерстві фінансів України і виконує такі функції:

- організовує виконання Державного бюджету і здійснює відповідний контроль за цим, виходячи з принципу єдиного казначейського рахунку;

- здійснює керівництво територіальними органами Державного казначейства;

- веде зведені реєстри розпорядників коштів Державного бюджету України, державних позабюджетних фондів та рахунків територіальних органів Державного казначейства в установах банків;

- здійснює управління доходами і видатками Державного бюджету, проводить операції з наявними бюджетними коштами, в тому числі в іноземній валюті, в межах розпису доходів і видатків Державного бюджету;

- здійснює за дорученням Кабінету Міністрів України і Мінфіну операції з іншими коштами, що перебувають у розпорядженні Уряду України;

- організовує та здійснює прогнозування і касове планування коштів Державного бюджету, визначає на основі чинного законодавства розміри їх поточного використання у межах, затверджених на відповідний період видатків;

- доводить до головних розпорядників коштів і територіальних органів Державного казначейства обсяги асигнувань, що виділяються з Державного бюджету;

- організовує розподіл між Державним бюджетом та бюджетами АР Крим, областей, міст Києва і Севастополя відрахувань від загальнодержав-

них податків, зборів і обов'язкових платежів за нормативами, затвердженими ВР України, а також перерахування місцевим бюджетам належних їм коштів від зазначених відрахувань;

➤ організовує та здійснює взаємні розрахунки між Державним бюджетом та бюджетами АР Крим, областей, міст Києва і Севастополя;

➤ веде зведений бухгалтерський облік руху коштів Державного бюджету на рахунках Державного казначейства;

➤ організовує та здійснює збирання, зведення та аналіз фінансової звітності про стан виконання Державного та Зведеного бюджетів, подає зазначену звітність ВР України, Уряду України та Мінфіну;

➤ здійснює разом з Національним банком і Мінфіном управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом та проводить їх обслуговування відповідно до чинного законодавства;

➤ регулює фінансові взаємовідносини між Державним бюджетом та державними позабюджетними фондами, організовує та здійснює контроль за надходженням, рухом і використання коштів цих фондів;

➤ подає Мінфіну, в разі потреби, пропозиції щодо скорочення видатків Державного бюджету;

➤ розробляє і затверджує нормативно-методичні та інструктивні документи з питань бухгалтерського обліку, звітності та організації виконання бюджетів усіх рівнів;

➤ розробляє проекти законодавчих та інших нормативних актів з питань, що належать до компетенції Державного казначейства;

➤ організовує роботу територіальних органів Державного казначейства, пов'язану з дотриманням чинного законодавства України з питань виконання Державного бюджету, надходження та використання коштів державних позабюджетних фондів;

➤ організовує підвищення кваліфікації працівників органів Державного казначейства відповідно до чинного законодавства;

➤ проводить ревізії діяльності територіальних органів Державного казначейства;

➤ устанавлює зв'язки з міжнародними фінансово-банківськими установами, а також з казначействами інших країн, вивчає досвід організації їх діяльності та готує пропозиції про його використання в Україні.

Державне казначейство України складається з:

➤ Головного управління Державного казначейства;

➤ територіальних органів Державного казначейства.

Територіальні органи Державного казначейства виконують такі функції:

➤ здійснюють виконання відповідних показників Державного бюджету та контроль за надходженням, рухом і використанням державних позабюджетних фондів у частині, що визначається Головним управлінням Державного казначейства;

➤ забезпечують відповідно до встановлених розмірів асигнувань та касового плану цільове фінансування видатків Державного бюджету;

➤ ведуть облік розпорядників коштів, яким виділяються асигнування з Державного бюджету та державних позабюджетних фондів;

➤ здійснюють за поданням державних податкових інспекцій повернення за рахунок Державного бюджету надлишку сплачених податків, зборів та обов'язкових платежів;

➤ ведуть бухгалтерський облік руху коштів Державного бюджету за рахунками відділень Державного казначейства;

➤ збирають, контролюють, зводять та подають вищестоящим органам Державного казначейства фінансову звітність про стан виконання показників Державного бюджету відповідним регіоном тощо.

Головне управління Державного казначейства очолює заступник Міністра фінансів – начальник Головного Державного казначейства, який призначається відповідно до чинного законодавства.

МІСЦЕВІ ФІНАНСОВІ ОРГАНИ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСАМИ

Місцеві фінансові органи включають:

- Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим;
- обласні, міські фінансові управління;
- районні фінансові відділи.

Місцеві фінансові органи виконують такі функції:

- забезпечують втілення в життя державної фінансової політики;
- аналізують показники розвитку економіки відповідного району;
- сприяють збільшенню доходів бюджету;
- розробляють проекти зведених балансів фінансових ресурсів для відповідних територій;
- розробляють бюджети відповідних Рад народних депутатів;
- координують діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету;
- ведуть облік і складають звіти про виконання бюджету;
- готують інформаційні матеріали, доповіді органам місцевої влади про хід і підсумки виконання бюджету;
- вирішують питання про відстрочення платежів;
- вносять пропозиції про надання пільг з податків і платежів до бюджетів відповідних рівнів за висновками податкових інспекцій;
- аналізують економічне і фінансове становище галузей народного господарства.

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ: СУБ'ЄКТИ, ОБ'ЄКТИ ТА ФОРМИ

Державний фінансовий контроль – це сукупність дій та операцій використовуваних державними фінансовими органами при перевірці фінансових та пов'язаних з ними видів діяльності суб'єктів господарювання та управління із застосуванням специфічних форм і методів його організації.

Фінансовий контроль з боку держави здійснюють органи державної влади в особі:

- постійних комісій Верховної Ради;
- Національного банку;
- Міністрів економіки, фінансів, статистики;
- органів внутрішньовідомчого контролю міністерств, відомств, підприємницьких структур;
- державних та приватних аудиторських організацій.

Об'єктом фінансового контролю є грошові розподільчі процеси, які відбуваються при формуванні та використанні фінансових ресурсів, у тому числі у формі грошових коштів на всіх рівнях і ланках народного господарства.

Основною складовою державного фінансового контролю є *бюджетно-фінансовий контроль*, метою якого є перевірка своєчасності та повноти надходження коштів у бюджет, а також їх цільового використання.

Бюджетно-фінансовий контроль має три форми:

- попередній контроль;
- поточний контроль;
- наступний контроль.

Попередній контроль – здійснюється під час обговорення і затвердження проектів законів (постанов) про бюджет, а також інших законів з бюджетно-фінансових питань. Мета *попереднього контролю* – запобігти порушенням законів,

використанню бюджетних та інших коштів не за призначенням.

Поточний контроль – здійснюється під час розгляду окремих питань виконання бюджетів на засіданнях комітетів, комісій, робочих груп під час парламентських слухань і у зв'язку з депутатськими запитами. Поточний контроль проводять усі економічні суб'єкти в процесі використання коштів, проведення аналізу, перевірок і обстежень.

Наступний контроль – здійснюється під час розгляду та затвердження звітів про виконання бюджетів і при розробці заходів щодо усунення наслідків порушень і притягнення винних до відповідальності.

Таблиця 10.1. Основні форми фінансового контролю

Основними суб'єктами бюджетно-фінансового контролю є:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство фінансів України;
- Рахункова палата;
- Державне казначейство України;
- Державна контрольно-ревізійна служба України;
- Державна податкова адміністрація.

Щорічно, не пізніше 1 червня року, наступного за звітним, Уряд України надає у Верховну Раду і Рахункову палату звіт про виконання державного бюджету.

Рахункова палата проводить перевірку звіту про виконання Державного бюджету за звітний фінансовий рік.

По закінченню перевірки виносяться висновки Рахункової палати, які містять:

- Висновки по кожному розділу і підрозділу функціональної класифікації витрат бюджету і по кожному головному розпоряднику коштів державного бюджету, при цьому розкриваються суми касових видатків за цільовим призначенням, а також випадки не цільового використання коштів. Виявляються керівники органів державної влади або отримувачі бюджетних коштів, які прийняли рішення про нецільове використання бюджетних коштів та посадові особи Державного казначейства, які допустили здійснення цих платежів;

- Висновки по кожному розділу і підрозділу функціональної класифікації витрат бюджету і по кожному головному розпоряднику бюджетних коштів, по яких допущено перевитрати коштів державного бюджету; визначаються керівники органів державної влади або отримувачі бюджетних коштів, які прийняли дані рішення, а також посадові особи Державного казначейства, які допустили здійснення таких платежів;

➤ Висновки по кожному випадку фінансування видатків непередбачених Законом «Про державний бюджет» або бюджетним розписом;

➤ Аналіз надання та погашення бюджетних кредитів та бюджетних позик, висновки по фактах порушення з цього питання;

➤ Аналіз надання зобов'язань під державні гарантії та їх виконання, висновки по виявлених фактах порушення з цього питання;

➤ Аналіз надання бюджетних інвестицій, заключення договорів з точки зору забезпечення державних інтересів, висновки по виявлених фактах, надання бюджетних інвестицій з порушенням Бюджетного кодексу;

➤ Аналіз виконання планових завдань по наданню державних послуг та дотриманню нормативів фінансових витрат на ці послуги, та інше.

Керівники та аудитори Рахункової палати несуть відповідальність за повноту та достовірність фактів і відомостей, які є у висновках.

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

За Конституцією України суб'єктів державного фінансового контролю можна поділити на дві підсистеми.

До суб'єктів першої підсистеми належать:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- інші органи виконавчої влади;
- Конституційний та інші суди;
- органи прокуратури;
- органи місцевого самоврядування тощо.

До суб'єктів другої підсистеми належать ті,

яким суб'єкти першої підсистеми делегували частину специфічних контрольних повноважень.

Наприклад:

➤ Верховна Рада делегувала Рахунковій палаті функції із здійснення постійного контролю за використанням державного бюджету;

➤ Міністерство фінансів делегувало:

• Державній контрольно-ревізійній службі функції з контролю за формуванням доходів бюджетів органів місцевого самоврядування, використанням коштів державного і місцевого бюджетів, позабюджетних фондів та валютних кредитів;

• Державному казначейству України функції з оперативного управління видатками державного бюджету;

➤ Президент делегував Державній податковій адміністрації України функції фіскального контролю за діяльністю платників податків і забезпечення виконання дохідної частини державного бюджету.

У таблиці 10.2 подано порівняння найважливіших функцій основних суб'єктів державного фінансового контролю.

Таблиця 10.2. Порівняння найважливіших функцій основних суб'єктів державного фінансового контролю

Назва суб'єкта контролю	Підпорядкованість	Найважливіші контрольні функції
Рахункова палата	ВРУ	1. Контроль за використанням коштів держбюджету; 2. Контроль за утворенням, обслуговуванням і погашенням державного боргу; 3. Контроль за ефективністю використання і управління коштами Державного бюджету; 4. Контроль за використанням бюджетних коштів у частині фінансування повноважень

Назва суб'єкта контролю	Підпорядкованість	Найважливіші контрольні функції
		місцевих державних адміністрацій та делегованих місцевому самоврядуванню повноважень органів виконавчої влади по доходах і видатках.
Державна податкова адміністрація	Президенту	<ol style="list-style-type: none"> 1. Облік платників податків та обов'язкових платежів до бюджетів і державних цільових фондів; 2. Контроль за правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати податків та інших обов'язкових платежів; 3. Контроль за достовірністю податкового обліку і звітності.
Державна контрольно-ревізійна служба	Мінфіну	<ol style="list-style-type: none"> 1. Контроль за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів усіх рівнів і коштів позабюджетних фондів; 2. Контроль за збереженням держмайна у бюджетних установах; 3. Контроль за достовірністю бухгалтерського обліку і звітності у бюджетних установах; 4. Контроль за цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів, одержаних під гарантію Кабінету Міністрів України; 5. Контроль за порядком ведення бухгалтерського обліку та достовірністю звітності про виконання Державного та місцевих бюджетів, кошторисів.

Назва суб'єкта контролю	Підпорядкованість	Найважливіші контрольні функції
Державне казначейство	Мінфіну	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здійснює бухгалтерський облік всіх надходжень та витрат Державного бюджету; 2. Встановлює єдині правила ведення бухгалтерського обліку та складання звітності про виконання бюджетів, кошторисів, видає інструкції з цих питань та здійснює контроль за їх дотриманням; 3. Здійснює контроль за відповідністю платежів взятим зобов'язанням та бюджетним асигнуванням;
Антимонопольний комітет	КМУ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здійснення контролю за дотриманням антимонопольного законодавства 2. Захист законних інтересів підприємств і споживачів шляхом застосування заходів щодо припинення порушень антимонопольного законодавства
Управління Пенсійного фонду	КМУ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збір і акумуляція внесків для пенсійного забезпечення і допомог 2. Забезпечення фінансування витрат Пенсійного фонду 3. Контроль за своєчасним і повним надходженням страхових внесків до Пенсійного фонду
Державна інспекція з контролю за цінами	КМУ	Контроль за дотриманням порядку затвердження і застосування цін і тарифів у всіх галузях народного господарства

Державна податкова адміністрація здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, правильністю нарахувань, повнотою та своєчасністю сплати в бюджети податків, зборів та інших платежів і неподаткових надходжень та внесків у державні цільові фонди, встановлені законодавством України.

Головна контрольно-ревізійна служба України діє при Міністерстві фінансів і підпорядкована йому.

Структура служби складається з Головного контрольно-ревізійного управління України, контрольно-ревізійних управлінь в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві й Севастополі, контрольно-ревізійних підрозділів (відділів, груп) у районах, містах і районах у містах.

Головними завданнями Державної контрольно-ревізійної служби є:

➤ здійснення державного контролю за витрачанням коштів і матеріальних цінностей, їх збереженням, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і звітності у міністерствах, відомствах, державних комітетах, державних фондах, бюджетних установах, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних валютних фондів;

➤ розроблення пропозицій щодо усунення виявлених хиб і порушень та попередження їх у подальшому.

Рахункова палата Верховної Ради України є постійно діючим вищим органом державного фінансово-економічного контролю, який утворюється Верховною Радою, підпорядкований і підзвітний їй. Рахункова палата здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших органів держави.

Завданнями Рахункової палати є:

➤ організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням дохідної та видаткової частин Державного бюджету України, витрачанням

бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням;

➤ здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргів України, визначення ефективності та доцільності видатків державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів.

Контрольні запитання

1. Назвіть об'єкти та суб'єкти управління державними фінансами.

2. Які основні методи управління державними фінансами, визначте їх сутність.

3. Розкрийте функції Міністерства фінансів як суб'єкта управління державними фінансами.

4. Які функції виконує Державне Казначейство України?

5. Визначте роль місцевих фінансових органів в управлінні державними фінансами.

6. Розкрийте сутність державного фінансового контролю.

7. В яких формах здійснюється державний бюджетний контроль?

Тести

1. Рахункова палата підпорядкована:

- ① Президенту;
- ② Верховній Раді України;
- ③ Міністру фінансів;
- ④ Кабінету Міністрів України;
- ⑤ Міністерству фінансів України.

2. Державне казначейство підпорядковане:

- ① Президенту;
- ② Верховній Раді України;
- ③ Міністру фінансів;
- ④ Кабінету Міністрів України;
- ⑤ Міністерству фінансів України.

3. Державна податкова адміністрація підпорядкована:

- ① Президенту;
- ② Верховній Раді України;
- ③ Міністру фінансів;
- ④ Кабінету Міністрів України;
- ⑤ Міністерству фінансів України.

4. Державна контрольно-ревізійна служба України підпорядкована:

- ① Президенту;
- ② Верховній Раді України;
- ③ Міністру фінансів;
- ④ Кабінету Міністрів України;
- ⑤ Міністерству фінансів України.

5. Верховна Рада делегує частину спеціальних контрольних повноважень:

- ① Казначейству;
- ② Рахунковій палаті;
- ③ Державному контрольно-ревізійному управлінню;
- ④ Податковій адміністрації;
- ⑤ Міністерству фінансів України.

6. Міністерство фінансів делегує частину спеціальних контрольних повноважень:

- ① Казначейству;
- ② Рахунковій палаті;
- ③ Державному контрольно-ревізійному управлінню;
- ④ Податковій адміністрації;
- ⑤ Правильні відповіді ① та ③.
- ⑥ Правильні відповіді ① та ④.

Основні поняття

- Наступний контроль
- Об'єкт управління
- Попередній контроль
- Поточний контроль
- Суб'єкт управління
- Управління фінансами
- Фінансове планування
- Фінансове регулювання
- Фінансовий контроль
- Фінансовий облік

Глосарій

Активний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на інвестування економіки, що сприяє зростанню ВВП.

Білет казначейський – паперові гроші, які випускає казначейство.

Бреттон-Вудська валютна система – форма організації грошових відносин, розрахунків, встановлена Бреттон-Вудською конференцією у 1944 р., згідно з якою роль світових грошей поряд з золотом відіграє долар США.

Бюджет – офіційно визнаний і відповідними органами державної влади затверджений збалансований кошторис грошових прибутків та витрат на певний строк (рік, півріччя, квартал).

Бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Бюджетна класифікація – групування доходів та видатків бюджету за відповідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну і міжнародну порівняність бюджетних даних.

Бюджетна норма відображає ту частку видатків на соціально-культурні заходи, яка покривається за рахунок бюджетних коштів.

Бюджетна програма – систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети та завдань, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій.

Бюджетна система – сукупність бюджетів усіх рівнів, які врегульовані правовими нормами, і формуються за єдиними принципами, зумовленими характером державного устрою та адміністративно-територіального поділу країни.

Бюджетна установа – орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа чи організація, створена у встановленому порядку органами державної або місцевої влади, яка повністю утримується за рахунок відповідно Державного або місцевих бюджетів. До таких установ відно-

сяться органи державної влади, державного управління, армія, судові установи, прокуратура, установи соціально-культурної сфери, науки, освіти, охорони здоров'я. Бюджетні установи є неприбутковими.

Бюджетне асигнування – повноваження, надане розпоряднику бюджетних коштів відповідно до бюджетного призначення на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів з конкретною метою в процесі виконання бюджету.

Бюджетне зобов'язання – будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду або у майбутньому.

Бюджетне планування – централізований розподіл і перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту і національного доходу між ланками бюджетної системи на основі національної соціально-економічної програми розвитку країни в процесі складання і виконання бюджетів та позабюджетних фондів усіх рівнів.

Бюджетне право – сукупність усіх юридичних норм, які визначають бюджетний устрій країни та порядок складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів та позабюджетних фондів різного рівня.

Бюджетне призначення – повноваження, надане головному розпоряднику бюджетних коштів Бюджетним кодексом, законом про Державний бюджет України або рішенням про місцевий бюджет, що має кількісні та часові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування.

Бюджетне регулювання – включає щорічний перерозподіл загальнодержавних централізованих фінансових ресурсів між різними ланками бюджетної системи з метою збалансування бюджетів на рівні, необхідному для виконання місцевими органами їх функцій.

Бюджетне фінансування – централізоване виділення асигнувань з Державного (місцевого) бюджету у формі безповоротного, безоплатного надання коштів, спрямованих на виконання державного замовлення,

реалізацію державних програм, утримання державних установ. Має чіткий цільовий характер і перебуває під постійним фінансовим контролем держави.

Бюджетний запит – документ, підготовлений розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції з відповідними обґрунтуваннями щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для його діяльності на наступний бюджетний період.

Бюджетний процес – регламентована нормами права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України.

Бюджетний рік – період, на який затверджується Державний бюджет країни. В Україні бюджетний рік розпочинається 1 січня і закінчується 31 грудня. Бюджетний рік у США триває від 1 жовтня до 30 вересня, у Великобританії та Японії – від 1 квітня до 31 березня, у Швеції, Пакистані – від 1 липня до 30 червня.

Бюджетний розпис – документ, в якому встановлюється розподіл доходів та фінансування бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів по певних періодах року відповідно до бюджетної класифікації.

Бюджетний устрій – організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи.

Бюджетно-податкова політика – система заходів, спрямованих на регулювання державних фінансів за допомогою податкових важелів з метою забезпечення високого рівня зайнятості і стабільного динамічного розвитку економіки країни.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – сумарна ринкова вартість кінцевих продуктів і послуг, виготовлених на території країни за певний період часу, як правило за рік.

Валові інвестиції – вкладення коштів у відтворення діючих виробничих фондів (які визначаються величиною амортизаційних відрахувань) та у їх розширення.

Видатки бюджету – кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених від-

повідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум.

Вимушений бюджетний дефіцит є наслідком скорочення обсягів ВВП і відповідно обмеженості фінансових ресурсів країни. Прикладом вимушеного бюджетного дефіциту є циклічний бюджетний дефіцит.

Відкритий бюджетний дефіцит – це дефіцит, офіційно визнаний у Законі про бюджет на відповідний рік.

Внутрішній державний борг – внутрішня заборгованість держави фізичним та юридичним особам, утворена внаслідок залучення коштів, отриманих від випущених в обіг, але ще не погашених державних позик. Набуває форми облігації внутрішніх державних позик, державних скарбничих зобов'язань, позик центрального та комерційних банків. Може формуватися за рахунок використання вкладів населення в державних банках, невикладених сум пенсій, заробітної плати і т. ін.

Головні розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їх керівників, які відповідно до статті 22 Бюджетного кодексу отримують повноваження шляхом встановлення бюджетних призначень.

Державне фінансування – метод безповоротного надання фінансових ресурсів суб'єктам господарювання за рахунок коштів бюджетних та позабюджетних фондів.

Державний борг – накопичені зобов'язання держави перед внутрішніми та зовнішніми кредиторами. Розрізняють внутрішній державний та зовнішній державний борг.

Державний бюджет – 1) баланс доходів та витрат держави протягом одного року; 2) основний фінансовий план держави, який має силу закону і відображає економічні відносини, опосередковані рухом грошей в процесі утворення і використання централізованого фонду грошових коштів держави.

Державний бюджет як економічна категорія відображає реальні економічні відносини між державою та іншими економічними суб'єктами з приводу утворення та використання централізованого фонду грошових ресурсів країни, призначених для виконан-

ня функцій держави шляхом розподілу та перерозподілу ВВП.

Державний кредит – грошові відносини, які виникають між державою і юридичними та фізичними особами з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів у розпорядження органів державної влади і їх використання на фінансування державних потреб.

Державний фінансовий контроль – контроль з боку органів державної влади і управління, а також спеціальних контрольних органів (Рахункова палата, Державне казначейство та інші) за дотриманням законодавства у сфері Державного бюджету, позабюджетних фондів, податків, фінансової діяльності державних підприємств і установ, організацією грошових розрахунків, веденням грошового обліку.

Державні витрати – грошові відносини з приводу використання централізованих і децентралізованих грошових коштів на різноманітні потреби держави.

Державні дотації є формою бюджетного фінансування, яка застосовується при фінансуванні планово-збиткових підприємств, організацій, установ, що надають послуги або виробляють необхідні товари, витрати на виробництво яких перевищують ціну реалізації, через певну фінансову політику держави в сфері ціноутворення (як правило, обмеження рівня цін).

Державні доходи – грошові відносини з приводу мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження державних структур.

Державні мінімальні соціальні стандарти – законодавчо встановлені мінімально необхідні рівні щодо гарантій соціального захисту, які забезпечують практично найважливіші потреби людини.

Державні позики – економічні відносини між державою і юридичними та фізичними особами, в яких держава виступає як позичальник.

Державні фінанси – система грошових фондів, зосереджених у руках держави і призначених для виконання притаманних їй функцій, а також сукупність форм і методів, за допомогою яких ці функції реалізуються.

Державні цільові фонди – це форма перерозподілу і використання фінансових ресурсів, залучених державою для фінансування суспільних потреб з визначених джерел, які мають цільові призначення.

Дефіцит державного бюджету – перевищення витрат бюджету над його доходами.

Дефолт – невиконання зобов'язань, відмова від сплати боргу, припинення виплати процентів на цінні папери.

Дотація – 1) сума коштів, що виділяється з Державного (місцевого) бюджету для надання фінансової підтримки підприємствам, у яких витрати на виробництво та реалізацію продукції не покриваються отриманими доходами. Дотації спрямовують також на підтримування відносно низьких роздрібних цін на окремі товари для населення. Дотації за певних несприятливих умов лягають тяжким тягарем на бюджет, призводять до його дефіцитності; 2) незв'язаний (загальний, безумовний, генеральний) трансфер; 3) дар, пожертвування, допомога.

Доходи бюджету – грошові кошти, які надходять на безоплатній та безповоротній основі у відповідності із законодавством у розпорядження органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Економічне моделювання – це визначення в формалізованій формі (в абстрактному і спрощеному вигляді) основних функціональних взаємозв'язків між економічними показниками, які відображають реальні економічні процеси.

Економічний дирижизм – активна участь держави у визначенні напрямів та динаміки соціально-економічного розвитку країни на основі використання широкого спектру економічних методів та фінансових інструментів.

Економічний стимул – економічний важіль, за допомогою якого можна впливати на матеріальні інтереси суб'єктів господарювання.

Загальний державний зовнішній борг (що нагороджений) – борг, який треба повернути у поточному та у наступні роки.

Закон про Державний бюджет України – закон, який затверджує повноваження органів державної вла-

ди здійснювати виконання Державного бюджету України протягом бюджетного періоду.

Закріплені доходи – це ті, які за постійно діючими нормативними актами віднесені до бюджетів певного рівня на невизначений строк, у розмірі територіального надходження повністю або у твердо фіксованому розмірі (нормативі). Закріплені доходи створюють основу доходної бази кожного бюджету.

Запозичення – операції, пов'язані з отриманням бюджетом коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких виникають зобов'язання держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування перед кредиторами.

Зведений бюджет України – становить сукупність показників усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України та використовуються для аналізу і прогнозування соціально-економічного розвитку держави.

Зовнішній державний борг – сукупна заборгованість держави, яка визначається сумою, котру належить повернути зовнішнім кредиторам на певну дату, тобто загальна заборгованість держави по зовнішніх займах та несплачених по них відсотках.

Поточний зовнішній державний борг – це борг поточного року, який належить повернути саме цього року.

Інвестиції – довгострокові вкладення коштів з метою створення нових і модернізації діючих підприємств, впровадження технологій і техніки, збільшення виробництва та отримання прибутку.

Інвестиційна політика включає визначення найбільш пріоритетних напрямків капітальних вкладень, від яких залежатиме підвищення ефективності економіки.

Інвестиційний податковий кредит – відстрочення податкового платежу з метою стимулювання інвестиційної активності та оновлення основних фондів підприємствами на основі кредитного договору з податковими органами.

Інвестиційні фонди – фінансові інститути, суб'єкти ринку цінних паперів, які здійснюють емісію власних акцій та інвестиції у цінні папери інших економічних суб'єктів, торгують цінними паперами.

Індексація – це встановлений законодавством України механізм підвищення грошових доходів громадян, що дає можливість частково або повністю відшкодувати їм підвищення цін на споживчі товари та послуги. Індексація грошових доходів проводиться у разі, коли індекс споживчих цін перевищив заздалегідь визначену величину, що є порогом індексації, який визначає Верховна Рада України.

Індивідуальні норми застосовуються при складанні кошторису окремого закладу і відображають затрати за окремим видом видатків на розрахункову одиницю.

Інноваційна діяльність – діяльність на основі використання нових форм організації, управління, фінансування.

Казначейство (державна скарбниця) – спеціалізована державна фінансова установа, у функції якої входить підготовка проекту Державного бюджету, регулювання процесів формування і використання коштів бюджету, управління державним боргом і емісія державних цінних паперів. У процесі виконання Державного бюджету казначейство відслідковує збір податків, мита та інших надходжень до бюджету, відкриває бюджетні кредити і надає бюджетні ресурси у відповідності із затвердженими асигнуваннями.

Капітальні видатки (видатки розвитку) – це видатки бюджету на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності держави, тобто капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення; фінансування структурної перебудови народного господарства; субвенції та інші видатки, що пов'язані з розширеним відтворенням.

Капітальні вкладення – визначають як затрати матеріальних, трудових та грошових ресурсів, які використовуються для поновлення та приросту основних фондів.

Касове виконання бюджету – організація отримання грошових коштів до бюджету і видача бюджетних коштів, облік наявності бюджетних коштів у процесі виконання бюджету.

Коефіцієнт вирівнювання – коефіцієнт, що застосовується при розрахунку обсягу дотації вирівнювання та коштів, що передаються до Державного бюджету

України з місцевих бюджетів, з метою зміцнення доходної бази бюджетів місцевого самоврядування.

Конверсія – переорієнтація підприємства на виробництво продукції принципово іншого типу.

Консолідація державного боргу – подовження строку дії боргу, займа внаслідок перетворення його в більш довготерміновий або об'єднання декількох боргів (займів) в один, з можливою зміною величини позичкового відсотка, перенесення платежів строк оплати яких уже настав на майбутнє.

Консолідований Державний бюджет – бюджет центрального уряду та бюджети місцевих органів влади.

Короткострокові зобов'язання – зобов'язання, строк погашення яких надходить протягом короткого проміжку часу, зазвичай у межах одного року.

Кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування – це податки і збори (обов'язкові платежі), що закріплені Бюджетним кодексом на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

Кошторис – фінансовий документ, який містить інформацію про утворення і використання грошових коштів у відповідності з їх цільовим призначенням.

Кошторис є основним плановим документом, що визначає розмір, цільове направлення та поквартальний розподіл бюджетних коштів, які використовуються на утримання установи.

Кошторис доходів та витрат – фінансовий план установи, яка здійснює некомерційну діяльність.

Кошторисне фінансування – метод покриття затрат установ і організацій у відповідності із затвердженим кошторисом.

Кошторисно-бюджетне фінансування – це метод безповоротного, безоплатного надання коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету, на основі фінансових планів – кошторисів витрат.

Кредитування за вирахуванням погашення – операції, пов'язані з наданням коштів з бюджету на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких з'являються зобов'язання перед бюджетом, та операції, пов'язані з поверненням цих коштів до бюджету.

Крива Лафера – крива, яка у графічному вигляді характеризує залежність державних доходів від середнього рівня податкових ставок у країні. Крива показує наявність оптимального рівня оподаткування, при якому державні доходи досягають свого максимуму.

Курс акцій (облігацій та інших цінних паперів) – ціна акцій на фондовій біржі. Курс цінних паперів прямо пропорційний розмірам дивіденду (або процента) і обернено пропорційний величині позичкового процента.

Лізинг – це різновид довгострокового кредиту, який надається в натуральній формі і погашається клієнтом у розстрочку.

Ліцензія – спеціальний дозвіл юридичній особі від уповноважених та державних органів на здійснення конкретних визначених законом господарських операцій, включаючи зовнішньоторговельні (експортно-імпорتنі).

Матеріальні норми (натуральні норми) визначають затрати матеріальних ресурсів на розрахункову одиницю в натуральному виразі. Ці норми диференціюються за видами бюджетних установ.

Міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Основними формами надання міжбюджетних трансфертів за Бюджетним кодексом є дотації вирівнювання та субвенції.

Міжнародний валютний фонд – юридично самостійна міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, заснована у 1944 р. відповідно до рішень Бреттон-Вудської конференції. Місце перебування – Вашингтон. Діяльність розпочав у 1947 р. У 1959 р. членами МВФ були 49 держав, у 2000 р. – 182 держави. Україна у 1992 р. стала повноправним членом МВФ, делегувавши своє представництво та захист інтересів на Раді директорів МВФ Нідерландам. МВФ виконує функції вироблення правил регулювання валютних курсів і контроль за їхнім виконанням, недопущення конкурентного знецінення валют та надання країнам – членам МВФ кредитів для вирівнювання платіжних балансів і підтримки національних валют.

Мінімальна заробітна плата – офіційно встановлений державою мінімальний рівень оплати праці у вигляді мінімальної місячної ставки чи почасової оплати. Використовується для обчислення розмірів державних податків, платежів, штрафів. Є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території країни для юридичних осіб усіх форм власності та господарювання.

Мінімальний місцевий бюджет – розрахунковий обсяг доходів і витрат місцевого бюджету, який будується на державних мінімальних соціальних стандартах.

Місцевий фінансовий орган – установа, що відповідно до законодавства України здійснює функції по складанню, виконанню місцевих бюджетів, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету.

Місцеві бюджети – бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування.

Місцеві запозичення – операції, пов'язані з отриманням коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких з'являються зобов'язання перед бюджетом, та операції, пов'язані з поверненням цих коштів до бюджету.

Місцеві фінанси – це система формування, розподілу і використання доходів територіальними громадами та місцевими органами влади з метою виконання закріплених за ними функцій і завдань.

Надходження до бюджету – це доходи бюджету та кошти, залучені в результаті взяття боргових зобов'язань органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування.

Натуральні трансферти – державні виплати населенню, які надаються у вигляді натуральних товарів та послуг. Це може бути медичне обслуговування, освіта, безкоштовне харчування, безкоштовний проїзд.

Норма витрат – це розмір витрат на розрахункову одиницю.

Норматив – це обов'язкова норма, яка встановлюється правовими актами вищих органів державної влади та управління і не підлягає зміні.

Норматив мінімальної бюджетної забезпеченості – розрахунковий показник мінімально необхідної потреби в бюджетних коштах на одного мешканця територіальної громади по поточних витратах.

Облігація – цінний папір, який приносить дохід у формі процента, випускається державними органами з метою покриття бюджетного дефіциту або під конкретні проекти на визначений строк (строк погашення вказаний на облігації).

Обслуговування боргу – виплата процентів та погашення основної суми боргу за певний звітний період.

Органи стягнення – податкові, митні та інші державні органи, яким відповідно до закону надано право стягнення до бюджету податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших надходжень.

Основними суб'єктами фінансування є державні органи, підприємства, установи та організації державної та комунальної форм власності.

Пасивний бюджетний дефіцит характеризується спрямуванням коштів на покриття поточних видатків (соціальні трансферти, виплата зарплати у бюджетні сфері тощо).

Паушальна сума – загальна сума платежу, що визначається зобов'язаннями, розрахунками між державами, фізичними та юридичними особами без диференціації на окремі їх види.

Платіжний баланс – співвідношення між валютними надходженнями до країни і відповідно платежами держави за кордон протягом певного часу; статистичний звіт про результати зовнішньоекономічної діяльності країни за певний період, зазвичай за рік.

Платіж – погашення зобов'язання, що виникло за поточний або попередні бюджетні періоди.

Повноваження на майбутні бюджетні зобов'язання – повноваження на взяття бюджетного зобов'язання здійснювати платежі в бюджетному періоді, що настає після закінчення поточного бюджетного періоду.

Податки державні – податки, які збираються Урядом країни на підставі державних законодавчих актів і спрямовуються до Державного бюджету.

Податки за економічним змістом – це фінансові відносини між державою та платником податків з метою створення загальнодержавного централізованого

фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

Податки місцеві – податки і збори, ставки з яких визначаються представницькими органами державної влади, а оподатковані суми складають доходи місцевих органів державної влади і використовуються ними.

Податкова політика – діяльність держави у сферах запровадження правової регламентації та організації справляння податків і податкових платежів до централізованих фондів держави.

Податкова ставка – законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

Податковий контроль – спеціалізований контроль з боку державних органів за виконанням податкового законодавства, правильним нарахуванням, повнотою та своєчасністю сплати податків та інших обов'язкових платежів юридичними та фізичними особами.

Податковий кредит – одна з податкових пільг, яка полягає у відстроченні сплати податку.

Податкові канікули – визначений період часу, протягом якого платникові податків надається пільга у вигляді звільнення від сплати податків.

Податкові пільги – зменшення податкових ставок або повне звільнення від податків окремих підприємств або виробництв залежно від їхнього профілю, характеру вироблюваної продукції і виконаних робіт, використаної робочої сили, зони розміщення.

Позабюджетні кошти – кошти, що формуються з метою цільового фінансування видатків не передбачених державним бюджетом.

Позика державна – форма залучення коштів до Державного бюджету на основі кредиту, коли держава виступає головним чином як боржник (позичальник). Розрізняють внутрішні та зовнішні позики. Заборгованість за державною позикою зараховують до суми загального державного боргу країни.

Портфельні фінансові інвестиції – вкладення капіталу у частку паю об'єкта інвестування, яке має на меті приріст суми вкладеного капіталу або отримання поточного доходу.

Поточні видатки – видатки бюджету на фінансування підприємств, установ, організацій і органів, визначені на початок бюджетного року, а також на

фінансування заходів щодо соціального захисту населення.

Преференції – переваги, пільги, що надаються для підтримки окремих напрямів та видів діяльності. Надаються у формі зниження податків, знижок з мита, звільнення від платежів, надання пільгових (вигідних) кредитів. Преференції надаються державою і мають чітку адресну спрямованість.

Прихований бюджетний дефіцит – виникає в результаті завищення обсягів планових доходів та включення у склад доходів джерел покриття бюджетного дефіциту.

Прогнозування – науково обґрунтоване передбачення ймовірного розвитку подій або явищ у майбутньому на основі статистичних, соціологічних, економічних та інших досліджень.

Проект бюджету – проект плану формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду, який є невід'ємною частиною проекту Закону про Державний бюджет або проекту рішення відповідної ради про місцевий бюджет.

Профіцит бюджету – перевищення доходів бюджету над його видатками.

Пряме субсидювання – форма урядових виплат виробникам або споживачам з відповідним відображенням у бюджеті (виробник збуває свій товар за вищою (нижчою) ціною завдяки здійсненню прямого субсидювання).

Прямі інвестиції – вкладення капіталу здійснює безпосередньо інвестор у об'єкт інвестування.

Реальні інвестиції – це вкладення коштів у основний капітал та у приріст виробничих запасів.

Регулюючі доходи – це доходи, передбачені в Законі про Державний бюджет на поточний рік, які перерозподіляються між різними ланками бюджетної системи.

Рішення про місцевий бюджет – нормативно-правовий акт Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи відповідної ради, виданий в установленому

законодавством України порядку, що містить затверджені повноваження відповідно Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевій державній адміністрації або виконавчому органу місцевого самоврядування здійснювати виконання місцевого бюджету протягом бюджетного періоду.

Розпорядники бюджетних коштів – бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету.

Свідомий бюджетний дефіцит виникає внаслідок дискреційної фіскальної політики, яка передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних витрат, податків і сальдо Державного бюджету.

Світовий банк – юридично самостійна міжнародна наднаціональна валютно-кредитна організація, надає допомогу у зростанні виробництва через довгострокове фінансування проектів і програм розвитку переважно країнам, що розвиваються. До складу Світового банку входять: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) – головна установа Світового банку. Заснована у 1944 р. Місце перебування – Вашингтон. Розпочав діяльність у 1946 р. Надає довгострокові кредити під державні програми тільки урядам та центральним банкам країн-членів. Членами (МБРР) можуть бути лише члени МВФ. Вступивши до МВФ, Україна стала і членом МБРР (квота 10 678 акцій на загальну суму близько 5 млрд дол. США). Позики МБРР надаються як правило на термін 15–20 років, і мають п'ятирічний пільговий період. Відсоткова ставка позик змінюється кожні шість місяців і орієнтується на рівень відсоткових ставок міжнародних ринків позичкового капіталу.

- Міжнародна фінансова корпорація (МФК) заснована у 1959 р.

- Міжнародна асоціація розвитку (МАР) заснована у 1960 р. Надавала безвідсотковий кредит на термін до 50 років. З 1986 р. термін надання кредитів скорочено до 35–40 років. Погашення кредиту розпочинається з одинадцятого року після початку використання.

- Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (БАГІ) засновано у 1988 р.

- Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів (МЦВІС) заснований у 1966 р.

Секвестр – 1) скорочення витрат бюджету в межах надходження доходів за всіма статтями (крім захищених). Застосовується у випадках, коли при виконанні бюджету рівень його дефіциту перевищує встановлений або у разі суттєвого зниження надходжень від прибуткових джерел; 2) арешт майна або тимчасова передача спірного майна, на яке претендують обидві сторони третій стороні до вирішення в арбітражі суперечки щодо питання, кому повинно належати майно. Особливо широко застосовується у французькій юриспруденції.

Сек'юритізація – розширення економічного поля для використання цінних паперів в якості інструментів (важелів) регулювання ринкових відносин і руху позичкового капіталу; надання іншим фінансовим інструментам форм, що традиційно притаманні цінним паперам.

Сеньораж – дохід від емісії грошей.

Соціальне забезпечення – система розподільчих відносин, в процесі яких за рахунок частки національного доходу утворюються і використовуються суспільні фонди грошових коштів для матеріального забезпечення громадян по старості, за інвалідністю, у випадку втрати годувальника та інших випадках, передбачених законом.

Соціальний захист – це комплекс законодавчо закріплених соціальних норм, що гарантує держава окремим верствам населення, а також за певних економічних умов всім членам суспільства (зростання інфляції, спад виробництва, економічна криза, безробіття та інше).

Соціально-економічні гарантії – це метод забезпечення з боку держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально визнаних норм.

Спеціальний фонд – це класичний випадок закріплення джерела доходів за статтею видатків, за якою певні види доходів призначаються для фінансування певних видів видатків.

Стратегічні фінансові інвестиції – це вкладення капіталу у контрольний пакет акцій з метою здійснення стратегічного управління компанією.

Структурний бюджет відображає, якими мають бути видатки, доходи і дефіцит, якщо економіка функціонує за потенційного обсягу виробництва (ви-

значається дією дискреційних програм, що запроваджені законодавчо).

Субвенція – форма фінансової допомоги держави місцевим органам влади, що надається з метою забезпечення виконання наперед визначених завдань чи цільових програм. На відміну від дотації субвенція в разі порушення умови її цільового використання підлягає поверненню тому органу, який її надавав.

Субсидія – вид допомоги у грошовій або натуральній формі, що надається із коштів Державного чи місцевого бюджету. Розрізняють прямі і непрямі субсидії. Непрямі субсидії реалізуються через пільгову податкову та грошово-кредитну політику, механізм ціноутворення, прискорену амортизацію.

Таргетування – встановлення цільових орієнтирів грошової системи, регулювання приросту грошової маси, яких дотримуються у своїй політиці центральні банки.

Тезаврація – 1) нагромадження населенням грошей шляхом вилучення їх із обігу та зберігання нагромадженої готівки поза кредитними установами; 2) нагромадження приватними особами золота у формі багатства, скарбу; 3) створення золотого запасу країни.

Технічний кредит – грошовий міждержавний кредит, який надається для закупки певних товарів, може бути погашений або зворотними поставками товарів, або оформленням державної заборгованості.

Тимчасовий касовий розрив – незбіг у часі фінансування видатків та надходження доходів бюджету.

Трансферт – (безвідшкодовна) передача товарів, послуг, грошових виплат (передача права власності на них). Трансферт по суті має односторонній характер, тобто це економічна операція, яка не супроводжується зустрічним потоком грошей, товарів, послуг. Трансферт може здійснюватись як у грошовій, так і натуральній формі.

Трансфертні платежі – грошові виплати із Державного бюджету населенню і приватним підприємцям, які не пов'язані з виконанням ними обов'язків державних службовців, а здійснюються у порядку перерозподілу коштів на користь тих, хто особливо їх потребує через бюджет. Один із способів перерозподілу держбюджетних коштів. Може бути у

формі субсидій приватним підприємцям, виплати процентів по державному боргу, державних грошових виплат на соціальні потреби (пенсії, стипендії, допомога тощо).

Транш – частка валютного кредиту, що надається МВФ та Світовим банком країнам-членам МВФ.

Фактичний бюджет відображає реальні видатки, доходи та дефіцит за певний період.

Фінанси держави – складова частина фінансової системи, її центральна ланка, через яку держава здійснює вплив на економічний і соціальний розвиток країни.

Фінансова звітність – сукупність документів, які містять інформацію про фінансові показники.

Фінансова норма – це науково обґрунтований розмір витрат фінансових ресурсів на різні види діяльності установ у розрахунку на відповідну одиницю. Це форма реалізації економічного нормативу за рахунок бюджетних ресурсів; це грошовий вираз матеріальної норми, визначений на основі державних цін.

Фінансова політика – діяльність держави, підприємства з цільового використання фінансів.

Фінансова система – (а) сукупність сфер і ланок фінансових відносин, взаємопов'язаних між собою (державні фінанси, фінанси підприємств, фінанси населення, страхування); (б) сукупність фінансових установ країни (фіноргани, Міністерство фінансів, Казначейство, Податкова адміністрація тощо).

Фінансова стратегія – комплекс заходів, направлених на досягнення перспективних фінансових цілей.

Фінансове планування – планування фінансових ресурсів і фондів грошових коштів.

Фінансовий апарат – органи, які здійснюють управління фінансами.

Фінансовий звіт – звіт, який дає інформацію про фінансовий стан підприємства, його доходи, витрати, чистий прибуток, використання фінансових ресурсів за певний період часу.

Фінансовий контроль – елемент системи управління фінансами, особлива сфера вартісного контролю за фінансовою діяльністю усіх економічних суб'єктів, дотримання норм фінансового законодавства, доціль-

ністю виробничих витрат, економічною ефективністю фінансово-господарських операцій.

Фінансовий механізм – становить сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання умов діяльності суб'єктів господарювання. Складовими фінансового механізму є фінансове планування і прогнозування, нормативи, ліміти, резерви, а також ціни, податки, мито, пільги, штрафи, санкції, дотації, субсидії, банківський кредитний і депозитний процент, облікова ставка, тарифи.

Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості – гарантований державою в межах наявних бюджетних ресурсів рівень фінансового забезпечення повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та виконавчих органів місцевого самоврядування, що використовується для визначення обсягу міжбюджетних трансфертів.

Фінансові інвестиції – це вкладення коштів у різні фінансові інструменти (цінні папери, депозити тощо).

Фінансові показники – абсолютні величини, які характеризують формування чи використання фінансових ресурсів держави, результати господарської діяльності підприємницьких структур, рівень доходів населення, рух ВВП, опосередкований фінансовими відносинами.

Фінансові ресурси – це грошові доходи, нагромадження та надходження, які формуються у суб'єктів господарювання і держави і використовуються на цілі розширеного відтворення, матеріальне стимулювання працюючих, задоволення соціальних потреб, державне управління та оборону.

Фінансування бюджету визначається надходженням та витратами у зв'язку із зміною обсягу боргу, а також зміною залишку готівкових коштів по бюджету, які використовуються для покриття різниці між доходами і видатками бюджету.

Фінансування державних видатків – плановий, цільовий, безповоротний і безоплатний відпуск грошових коштів для забезпечення виконання загальнодержавних функцій (управління, оборона, безпека тощо), утримання соціально-культурної сфери, забезпечення соціальних гарантій та зобов'язань держави,

який здійснюється при постійному контролі на основі режиму економії.

Циклічний бюджет показує вплив ділового циклу на бюджет та визначає зміни видатків, доходів і дефіциту, які виникають внаслідок того, що економіка працює не за потенційного обсягу виробництва, а перебуває у стані кризи або піднесення (визначається дією автоматичних стабілізаторів).

Чисті інвестиції – вкладення коштів у створення нових виробничих фондів (тобто у розширення виробництва).

Юридична особа – підприємство, яке виступає в якості суб'єкта громадянства, у тому числі господарських прав і обов'язків, яке має самостійний баланс, гербову печатку та розрахунковий рахунок у банку, і діє на підставі статуту або положення, відповідаючи, у випадку банкрутства своїм майном.

Основні показники Зведеного бюджету України у 2001–2005 роках

	2001	2002 (прогноз)	2003 (прогноз)	2004 (прогноз)	2005 (прогноз)
Всього доходів (без приватизації)	46943,2	57155,2	64426,2	73184,9	82458,4
Доходи податкові	35665,1	43580,4	49354,3	56880,9	64848,9
прибутковий податок з громадян	6930,0	9880,0	9133,4	10854,4	12815,5
податок на прибуток підприємств	8487,8	11627,0	12001,7	13626,7	15458,8
ПДВ	11628,7	12551,8	16254,6	18576,3	20965,5
акцизний збір	2855,4	3025,4	3647,6	4242,7	4884,1
Доходи неподаткові	10513,4	12217,6	14230,8	15416,3	16680,2
Інші доходи	764,7	1357,2	841,1	887,7	929,3
Дефіцит (+)/Профіцит (-) (включаючи приватизацію)	5970,4	4278,0	1763,0	1194,0	600,0
Зовнішнє фінансування	391,7	-778,8	-434,8	-1769,6	-3973,6
запозичення	2110,4	3278,1	4971,6	4985,1	3346,0
амортизація	1718,8	4056,9	5406,3	6754,7	7319,7
Внутрішнє фінансування	-391,7	-768,4	-2429,2	-1506,4	258,6

	2001 (план)	2002 (прогноз)	2003 (прогноз)	2004 (прогноз)	2005 (прогноз)
Запозичення	8060,5	1800,0	2957,2	4075,5	7173,1
амортизація	8452,2	2568,4	5386,4	5581,8	6914,4
Приватизація	5970,4	5825,1	4627,0	4470,0	4315,0
ВСЬОГО ВИДАТКІВ	52913,6	61433,1	66189,2	74378,9	83058,4
Всього програмних видатків	46873,3	56489,8	61191,2	69416,7	77989,4
Статті соціального спрямування	27123,2	30603,1	33785,6	40395,6	47489,3
соціальний захист та соціальне забезпечення	12058,1	11872,7	13134,9	16354,8	19848,0
освіта	8357,8	10459,8	11534,5	13470,2	15524,7
охорона здоров'я	5797,7	6978,9	7695,9	8987,4	10358,2
духовний та фізичний розвиток	909,6	1291,7	1420,3	1583,2	1758,3
Статті економічного спрямування	8260,6	9876,4	9732,4	9409,2	9011,0
економічна діяльність	7230,1	8919,7	8696,0	8308,9	7835,1
житлово-комунальне господарство	1030,6	956,7	1036,4	1100,3	1175,9

Силові структури	6171,5	7968,7	8787,4	9702,3	10572,2
Оборона	2857,2	3856,2	4252,4	4695,2	5116,1
громадський порядок, безпека та судова влада	3314,2	4112,5	4535,0	5007,2	5456,1
Загальні функції державного управління	4668,2	7291,9	8041,1	8878,3	9674,4
Охорона навколишнього природного середовища	649,8	749,7	844,6	1031,2	1242,5
Обслуговування державного боргу	6040,3	4943,3	4998,0	4962,2	5069,0
<i>Довідково:</i>					
Видатки на охорону здоров'я, гривень, на одну особу	114	143	159	187	217
Видатки на освіту, гривень, на одну особу	168	215	239	281	326
Екологічні видатки, гривень, на одну особу	7	15	17	22	26
Державний борг на кінець періоду, % ВВП	31,9%	27,5%	23,9%	20,1%	17,5%
Обслуговування державного боргу до доходів загального фонду Державного бюджету, %	18,1%	14,4%	12,3%	10,7%	9,7%
Обслуговування державного зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг	3,0%	3,0%	2,5%	2,5%	2,2%

**Зведений баланс фінансових
ресурсів України
2000–2002 рр.**

	2000	2001 (очікуване)	2002 (прогноз)
I. Ресурси бюджетів	49117,9	52860,5	61785,6
доходи бюджетів (без приватизації)	46826,8	48660,5	57155,2
надходження від приватизації державно- го майна	2291,1	4200,0	5825,1
II. Ресурси підприємств і організацій, всього	44784,6	53673,0	57442,0
з них			
прибуток після спла- ти податку	26784,6	35373,0	38742,0
амортизаційні від- рахування	18000,0	18300,0	18700,0
III. Ресурси фондів (без коштів, що спрямову- ються до Державного бюджету), всього	15709,0	22849,3	25752,1
з них			
доходи Пенсійного фонду	15708,8	19426,7	21461,8
доходи Фонду соці- ального страхування з тимчасової втрати пра- цездатності *	–	1492,1	1698,2**
доходи Фонду соці- ального страхування від нещасних випадків на виробництві та профе- сійних захворювань	0,2	677,2	1086,5

	2000 (звіт)	2001 (очікуване)	2002 (прогноз)
доходи Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття *		1253,3	1505,6
IV. Довгострокові кредитні ресурси на розвиток економіки, надані банками України	776,0	1666,0	1064,0
V. Кошти іноземних інвесторів на розвиток економіки	3175,3	4352,0	5880,0
ВСЬОГО ДОХОДІВ	113562,8	135400,8	153118,4
<i>Напрями використання фінансових ресурсів:</i>			
I. Видатки бюджетів	48148,6	52860,5	61433,1
II. Видатки підприємств і організацій, всього	44784,6	53673,0	57442,0
<i>з них</i>			
кошти, що залишаються в розпорядженні підприємств (прибуток після сплати податку та амортизаційні відрахування)	44784,6	53673,0	57442,0
III. Видатки фондів (без коштів, що спрямовуються до Державного бюджету), всього	14293,4	22825,3	26248,2
<i>з них</i>			
видатки Пенсійного фонду	14293,2	19426,7	21461,8

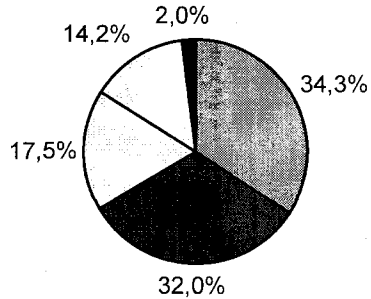
	2000 (звіт)	2001 (очікуване)	2002 (прогноз)
видатки Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності *	–	1468,1	2174,3**
видатки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	0,2	677,2	1086,5
видатки Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття *	–	1253,3	1525,6
IV. Видатки на реалізацію національних програм розвитку економіки за рахунок довгострокових кредитів	776,0	1666,0	1064,0
V. Витрати іноземних інвесторів на розвиток економіки	3175,3	4352,0	5880,0
ВСЬОГО ВИДАТКІВ	111177,9	135376,8	152067,3
САЛЬДО ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ	2384,9	24,0	1051,0

* Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у 2000 році зараховувалися до бюджету.

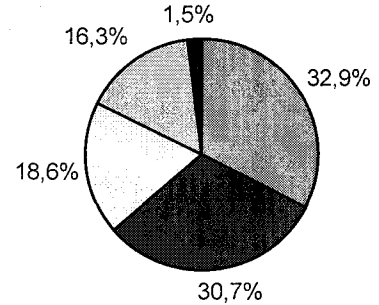
** Зазначені суми надходжень розраховані на базі діючих нормативних документів (страховий тариф 2,97%), а видатки приведені з урахуванням витрат на виплату допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку з 01.01.2002.

Структура видатків загального фонду Державного бюджету України за 2001–2002 роки

2001 рік

2002 рік (проект)

■ Загальні функції державного управління*
 ■ Соціальний блок**
 □ Силкові структури (правоохоронна діяльність та оборона)
 □ Економічна діяльність
 ■ Інші видатки

■ Соціальний блок
 ■ Загальні функції державного управління*
 □ Силкові структури (правоохоронна діяльність та оборона)
 □ Економічна діяльність
 ■ Інші видатки

* До загальних функцій державного управління також входять видатки на міжнародну діяльність, обслуговування державного боргу та фундаментальні дослідження.

** Для співставлення даних із суми видатків по соціальному блоку виключено видатки на покриття заборгованості по заробітній платі, враховані по загальному фонду Державного бюджету у 2001 році.

**Видатки Зведеного бюджету України
на 2002 рік**

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0100	Загальнодержавні функції	12235245,8	11753657,4	481588,4
0110	Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність	4915487,4	4724442,1	191045,3
0111	Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування	1574032,0	1518840,4	55191,6
0112	Фінансова та фіскальна діяльність	2546380,3	2425876,6	120503,7
0113	Зовнішньополітична діяльність	795075,1	779725,1	15350,0
0130	Інші загальні функції державного управління	1389169,6	1278698,3	110471,3

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0131	Управління системою державної служби	2814,0	1 951,8	862,2
0132	Загальнодержавне планування та статистика	174126,6.	155 191,5	18935,1
0133	Інша діяльність у сфері державного управління	1212229,0	1 121 555,0	90 674,0
0140	Фундаментальні дослідження	531813,3	384979,5	146833,8
0150	Дослідження і розробки у сфері державного управління	159001,5	125 763,5	33 238,0
0160	Проведення виборів та референдумів	296431,4	296431,4	
0170	Обслуговування боргу	4 943 342,6	4943342,6	
0171	Обслуговування внутрішнього боргу	1 580 079,9	1 580 079,9	
0172	Обслуговування зовнішнього боргу	3363262,7	3363262,7	
0200	Оборона	3856203,5	2631 802,3	1224401,2
0210	Військова оборона	2563221,8	2135712,5	427509,3
0220	Цивільна оборона	753109,9	107758,7	645351,2

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0240	Військова освіта	195043,2	182494,2	12 549,0
0250	Дослідження і розробки у сфері оборони	51350,0	300,0	51050,0
0260	Інша діяльність у сфері оборони	293478,6	205536,9	87941,7
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада	4112 450,6	3534976,7	577473,9
0310	Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю та охорона державного кордону	1 831 637,0	1464705,5	366931,5
0320	Протипожежний захист та рятування	517431,1	437919,2	79511,9
0330	Судова влада	329549,8	323849,8	5700,0
0340	Кримінально-виконавча система та виправні заходи	466486,2	404190,7	62295,5
0350	Діяльність у сфері безпеки держави	580978,1	577033,9	3944,2
0360	Нагляд за дотриманням законів та представницькі функції в суді	162614,3	162564,3	50,0

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0370	Дослідження і розробки у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	11211,3	10171,3	1040,0
0380	Інша діяльність у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади	212 542,8	154542,0	58000,8
0400	Економічна діяльність	8919663,0	5809807,3	3109855,7
0410	Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	789 643,5	486437,7	303 205,8
0411	Загальна економічна та торговельна діяльність	703230,0	442785,0	260445,0
0412	Регулювання трудових відносин	86413,5	43 652,7	42 760,8
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	1585152,9	1196497,3	388655,6
0421	Сільське господарство	1449873,0	1064217,4	385655,6
0422	Лісове господарство та мисливство	100526,5	98846,5	1680,0

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0423	Рибне господарство	34753,4	33433,4	1320,0
0430	Паливно-енергетичний комплекс	2325181,0	2179404,7	145776,3
0431	Вугільна галузь та інші галузі по видобутку твердого палива	2278056,1	2138000,0	140056,1
0433	Електроенергетична галузь	4867,5	4847,5	20,0
0434	Інші галузі паливно-енергетичного комплексу	42257,4	36557,2	5700,2
0440	Інша промисловість та будівництво	440273,7	77073,7	363200,0
0441	Видобувна промисловість по рудних і нерудних корисних копалинах	15000,0	15000,0	
0442	Обробна промисловість	59976,3	58776,3	1200,0
0443	Будівництво	3297,4	3297,4	
0444	Відтворення мінерально-сировинної бази	362000,0		362000,0
0450	Транспорт	1383886,2	767396,2	616490

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0460	<i>Зв'язок, телекомунікації та інформатики</i>	43687,9	24729,3	18958,6
0470	<i>Інші галузі економіки</i>	150847,5	143946,5	6901,0
0472	Туризм та готельне господарство	2118,3	2118,3	
0473	Багатоцільові проекти розвитку	148729,2	141828,2	6901,0
0480	<i>Дослідження і розробки в галузях економіки</i>	241796,9	202011,3	39785,6
0481	Дослідження і розробки у сфері економічної, торговельної та трудової діяльності	18008,2	17464,2	544,0
0482	Дослідження і розробки у сфері сільського господарства, лісового господарства та мисливства, рибного господарства	98625,4	81883,8	16741,6
0483	Дослідження і розробки у сфері паливно-енергетичного комплексу	12114,8	12114,8	

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0484	Дослідження і розробки в інших галузях промисловості та будівництві	17114,8	17114,8	
0485	Дослідження і розробки у сфері транспорту	1935,3	1935,3	
0486	Дослідження і розробки у сфері зв'язку, телекомунікації та інформатики	100,0	100,0	
0487	Дослідження і розробки в інших галузях економічної діяльності	93898,4	71398,4	22500,0
0490	<i>Інша економічна діяльність</i>	1959193,4	732310,6	1226882,8
0500	Охорона навколишнього природного середовища	749725,4	561212,4	188513,0
0510	<i>Попередження та ліквідація забруднення навколишнього природного середовища</i>	541645,8	472314,8	69331,0

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0511	Охорона та раціональне використання природних ресурсів	74408,5	69387,0	5021,5
0512	Утилізація відходів	37878,0	28250,0	9628,0
0513	Ліквідація іншого забруднення навколишнього природного середовища	429359,3	374677,8	54681,5
0520	Збереження природно-заповідного фонду	25131,8	21530,4	3601,4
0530	Дослідження і розробки у сфері охорони навколишнього природного середовища	25668,2	25058,2	610,0
0540	Інша діяльність у сфері охорони навколишнього природного середовища	157279,6	42309,0	114970,6
0600	Житлово-комунальне господарство	956733,8	899072,3	57661,5
0610	Житлове господарство	364684,1	360697,3	3986,8

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0620	Комунальне господарство	591669,7	537995,0	53674,7
0630	Дослідження і розробки у сфері житлово-комунального господарства	380,0	380,0	
0700	Охорона здоров'я	6978866,0	6144182,5	834683,5
0800	Духовний та фізичний розвиток	1291728,2	1182058,2	109670,0
0810	Фізична культура і спорт	307166,6	299862,3	7304,3
0820	Культура та мистецтво	20670,2	20596,6	73,6
0821	Театри	509933,5	450191,6	59741,9
0822	Художні колективи, концертні і циркові організації	37118,4	37118,4	
0823	Кінематографія	23067,0	22568,0	499,0
0824	Творчі спілки	3030,0	3030,0	
0825	Бібліотеки	25226,1	24380,1	846,0
0826	Музеї і виставки	22357,3	20636,8	1720,5
0827	Заповідники	20639,9	18246,9	2393,0
0828	Клубні заклади	2683,4	2683,4	
0829	Інші заходи і заклади в галузі культури та мистецтва	30834,9	30704,9	130,0

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
0830	<i>Засоби масової інформації</i>	283400,3	246566,6	36833,7
0831	Телебачення і радіомовлення	197 183,1	161 178,7	36 004,4
0832	Преса	62 824,0	62 824,0	
0833	Книговидання	15 557,4	14728,1	829,3
0834	Інші засоби масової інформації	7 835,8	7 835,8	
0840	<i>Дослідження і розробки у сфері духовного та фізичного розвитку</i>	5081,8	4 953,8	128,0
0850	<i>Інша діяльність у сфері духовного та фізичного розвитку</i>	518,8	518,8	
0900	Освіта	10459785,7	8533012,0	1926773,7
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	11872741,7	7973247,4	3899494,3
1010	<i>Соціальний захист у випадку непрацездатності</i>	601191,8	541191,8	60000,0
1020	<i>Соціальний захист пенсіонерів</i>	4921063,0	3578917,0	1342146,0

Код	Найменування видатків згідно з функціональною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
1030	Соціальний захист ветеранів війни та праці	349003,0	349003,0	
1040	Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	1040050,7	1040050,7	
1050	Соціальний захист безробітних	40000,0	40000,0	
1060	Допомога у вирішенні житлового питання	2996297,4	568552,4	2427745,0
1061	Допомога на проживання	2701658,4	461658,4	2240000,0
1062	Допомога на забезпечення житлом	294639,0	106894,0	187745,0
1070	Соціальний захист інших категорій населення	1838272,9	1838272,9	
1080	Дослідження і розробки у сфері соціального захисту	454,4	454,4	
1090	Інша діяльність у сфері соціального захисту	86408,5	16805,2	69603,3
РАЗОМ ВИДАТКІВ		61433143,7	49023028,5	12410115,2

Показники державного бюджету на 2002 рік

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
100000	Податкові надходження	29574332,7	28172053,7	1402279,0
110000	<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	10213771,0	10043326,0	170445,0
110100	Прибутковий податок з громадян			
110200	Податок на прибуток підприємств	10213771,0	10043326,0	170445,0
120000	<i>Податки на власність</i>			
120200	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів			
130000	<i>Збори за спеціальне використання природних ресурсів</i>	633120,0	271120,0	362000,0
130200	Збір за спеціальне використання водних ресурсів та збір за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту	175100,0	175100,0	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
130400	Збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок Державного бюджету	362000,0		362000,0
130500	Плата за землю			
130700	Плата за використання інших природних ресурсів	1520,0	1520,0	
130100	Збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду	47200,0	47200,0	
130101	Збір за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення	47200,0	47200,0	
130300	Платежі за користування надрами	47300,0	47300,0	
130301	Платежі за користування надрами загальнодержавного значення	47300,0	47300,0	
140000	Внутрішні податки на товари та послуги	16345401,7	15642507,7	702894,0
140200	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів	2542450,0	2130820,0	411630,0

140300	Акцизний збір з ввезених на територію України товарів	675700,0	324436,0	291264,0
140700	Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності			
140100	Податок на додану вартість	12887831,7	12887831,7	
140101	Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	7777831,7	7777831,7	
140102	Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів (робіт, послуг)	5110000,0	5110000,0	
140600	Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності	239420,0	239420,0	
140601	Податок на промисел			
140602	Плата за видачу ліцензій та сертифікатів	130000,0	130000,0	
140603	Плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності			
140605	Плата за ліцензії на виробництво спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів	5300,0	5300,0	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
140606	Плата за ліцензії на право експорту, імпорту та оптової торгівлі спирту етилового, коньячного та плодового	1700,0	1700,0	
140607	Плата за ліцензії на право експорту, імпорту алкогольними напоями та тютюновими виробами	5000,0	5000,0	
140608	Плата за видачу дозволу на здійснення діяльності по випуску та обігу цінних паперів	220,0	220,0	
140610	Плата за ліцензії на право оптової торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами	3900,0	3900,0	
140611	Плата за ліцензії на право роздрібної торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами			
140612	Грошовий (ліцензійний) збір за видачу ліцензій за кабельне мовлення, ретрансляцію, проводове (кабельне) мовлення і час мовлення	8000,0	8000,0	

140614	Плата за видачу ліцензій на використання радіочастот	80000,0	80000,0	
140615	Плата за ліцензії, видані Національною комісією регулювання електроенергетики	5300,0	5300,0	
150000	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	2187040,4	2131200,0	55840,0
150300	Кошти, отримані за вчинення консульських дій	132340,0	119400,0	12940,0
150100	Ввізне мито	2048700,0	2005800,0	42900,0
150101	Мито на товари, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності	1862100,0	1862100,0	
150102	Мито на товари, які ввозяться (пересилаються) громадянами	100800,0	100800,0	
150105	Мито на нафтопродукти, транспортні засоби та шини до них, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності та громадянами	85800,0	42900,0	42900,0
150200	Вивізне мито	6000,0	6000,0	
150201	Мито на товари, що вивозяться суб'єктами підприємницької діяльності	6000,0	6000,0	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
160000	Інші податки	195000,0	83900,0	111100,0
160100	Місцеві податки і збори			
160200	Надходження плати за надання послуг з оформленням документів на право виїзду за кордон	10300,0	10300,0	
160400	Фіксований сільськогосподарський податок			
160500	Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва			
160600	Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства	111100,0		111100,0
160300	Податки, не віднесені до інших категорій	73600,0	73600,0	
160301	Штрафи та санкції, сплачені за порушення податкового законодавства	66600,0	66600,0	
160302	Інші податки	7000,0	7000,0	
200000	Неподаткові надходження	11789539,0	5496410,0	6293129,0

210000	Доходи від власності та підприємницької діяльності	1947861,3	1362380,0	585481,3
210200	Надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України	200000,0	200000,0	
210300	Надходження від грошово-речових лотерей	50000,0	50000,0	
210400	Надходження до бюджету сум відсотків банків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами			
210800	Інші надходження	595481,3	35000,0	560481,3
211100	Надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва	25000,0		25000,0
210500	Дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств	438900,0	438900,0	
210501	Дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, які є у державній власності	438900,0	438900,0	
210600	Рентна плата	638480,0	638480,0	
210601	Рентна плата за нафту, що видобувається в Україні	141400,0	141400,0	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
210602	Рентна плата за природний газ, що видобувається в Україні	497080,0	497080,0	
220000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	806350,0	806350,0	
220200	Плата за утримання дітей у школах-інтернатах			
220600	Плата за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ	2600,0	2600,0	
220800	Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого майна	150000,0	150000,0	
220900	Державне мито	70250,0	70250,0	
221000	Митні збори	495000,0	495000,0	
221100	Єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України	88500,0	88500,0	
230000	Надходження від штрафів та фінансових санкцій	104000,0	104000,0	

230100	Суми, стягнені з винних осіб за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації	700,0	700,0	
230200	Перерахування підприємцями частки вартості нестандартної продукції, виготовленої з дозволу на тимчасове відхилення від вимог відповідних стандартів щодо якості продукції, виданого Державним комітетом України по стандартизації, метрології і сертифікації	1700,0	1700,0	
230300	Адміністративні штрафи та інші санкції	100000,0	100000,0	
230400	Надходження штрафних санкцій за порушення правил пожежної безпеки	1600,0	1600,0	
240000	Інші неподаткові надходження	8931327,7	3223680,0	5707647,7
240100	Надходження коштів від реалізації конфіскованого митними органами майна	29000,0	29000,0	
240200	Надходження коштів від реалізації товарів та інших предметів конфіскованих правоохоронними та іншими уповноваженими органами	80000,0	80000,0	
240300	Надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, організацій та установ, щодо яких минув строк позовної давності	14000,0	14000,0	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
240500	Надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших, утворених згідно з законодавством військових формувань та правоохоронних органів	607260,0	260000,0	347260,0
241500	Пеня за порушення термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності та за невиконання зобов'язань	110000,0	110000,0	
240600	Інші надходження	2631270,0	2597180,0	34090,0
240601	Відрахування від плати за транзит природного газу через територію України	2240000,0		2240000,0
240602	Збори за послуги, пов'язані з охороною прав на інтелектуальну власність	6050,0		6050,0
240603	Інші надходження	78120,0	78120,0	
240605	Відрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових виробів та/або алкогольних напоїв	1000,0		1000,0

240606	Надходження коштів з рахунків виборчих фондів	10000,0	10000,0	
240611	Відрахування від надходжень за транспортування нафти магістральними нафтопроводами	223000,0	223000,0	
240612	Відрахування від плати за транспортування аміаку через територію України аміакопроводом	19500,0	19500,0	
240614	Збір за використання радіочастотного ресурсу	22000,0	22000,0	
240615	Надходження до Державного спеціалізованого фонду фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях	15000,0	3000,0	12000,0
240617	Портовий (адміністративний) збір	15600,0	1560,0	14040,0
240618	Надходження до страхового фонду безпеки авіації	1000,0		1000,0
240810	Відрахування від перевищення розрахункової величини фонду оплати праці на підприємствах-монополістах	3500,0	3500,0	
241100	Доходи від операцій з кредитування та надання гарантій	130289,3	130000,0	289,3
241102	Плата за користування позиками, наданими за рахунок коштів, залучених державою	130000,0	130000,0	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
241103	Відсотки за користування державним пільговим кредитом, наданим індивідуальним сільським забудовникам	100,0		100,0
241104	Відсотки за користування пільговим довгостроковим державним кредитом, наданим молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) житла	189,3		189,3
241200	Власні надходження бюджетних установ і організацій	3826008,4		3826008,4
241400	Додаткові збори на виплату пенсій	150000,0		150000,0
241401	Сплата збору з купівлі-продажу валюти	955000,0		955000,0
241210	Плата за послуги, що надаються бюджетними установами	3807632,6		3807632,6
241220	Інші джерела власних надходжень бюджетних установ	18375,8		18375,8

241402	Сплата збору з торгівлі ювелірними виробами із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння	6000,0		6000,0
241403	Сплата збору при відчуженні легкових автомобілів	178000,0		178000,0
241404	Сплата збору з виробництва та імпорту тютюнових виробів	155000,0		155000,0
241405	Сплата збору з операцій купівлі-продажу нерухомого майна	66000,0		66000,0
241406	Сплата збору з послуг стільникового рухомого зв'язку	140000,0		140000,0
300000	Доходи від операцій з капіталом	736990,0	121000,0	615990,0
330000	Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	20000,0	20000,0	
310000	Надходження від продажу основного капіталу	51000,0	51000,0	
310100	Надходження коштів від реалізації безхазяйного майна, майна, що за правом спадкоємства перейшло у власність держави, та скарбів	45000,0	45000,0	
310200	Надходження коштів від Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння	6000,0	6000,0	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
310300	Надходження від відчуження майна, яке належить Автономній Республіці Крим та майна, що знаходиться у комунальній власності			
320000	Надходження від реалізації державних запасів товарів	665990,0	50000,0	615990,0
320100	Надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву	615990,0		615990,0
320200	Надходження від реалізації розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву	50000,0	50000,0	
400000	Офіційні трансферти	77200,0		77200,0
420000	Із-за кордону	77200,0		77200,0
420100	Надходження від секретаріату ООН за участь українського контингенту у миротворчих операціях	77200,0		77200,0
500000	Цільові фонди	121400,0		121400,0
500700	Платежі до Фонду України соціального захисту інвалідів	80000,0		80000,0

500800	Збір за забруднення навколишнього природного середовища	41400,0		41400,0
501100	Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади			
РАЗОМ ДОХОДІВ (без урахування міжбюджетних трансфертів)		42299461,7	33789463,7	8509998,0
400000	Офіційні трансферти	3091047,8	3091047,8	
410101	Кошти, що надходять до Державного бюджету з інших бюджетів	3091047,8	3091047,8	
410201	Дотації вирівнювання, що одержуються з Державного бюджету			
410302	Субвенції, що одержується з Державного бюджету на ліквідацію наслідків стихійного лиха			
410306	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на фінансування пільг та субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення та послуг зв'язку			

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
410315	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на виплату допомог сім'ям з дітьми, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам			
410316	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на надання пільг ветеранам війни і праці (крім пільг на оплату електроенергії, природного і скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, житлово-комунальних послуг та послуг зв'язку)			
410317	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на будівництво житла військово-службовцям, учасникам бойових дій в Афганістані та воєнних конфліктів у зарубіжних країнах, членам сімей військово-службовців, що загинули під час виконання ними службових обов'язків			

410318	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на погашення основної суми боргу за кредитами, наданими у 1999 році відкритим акціонерним товариством «Державний ощадний банк України» Закарпатській обласній державній адміністрації на ліквідацію наслідків стихійного лиха			
410319	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на надання пільг та субсидій населенню на оплату твердого та рідкого пічного побутового палива, скрапленого газу, квартирної плати, вивозу сміття та побутових відходів			
ВСЬОГО ДОХОДІВ		45390509,5	36880511,5	8509998,0
400000	Внутрішнє фінансування	4929318,5	4598496,3	330822,2
401000	Довгострокові зобов'язання	-1062468,0	-1062468,0	
401200	Погашення	-1062468,0	-1062468,0	
402000	Середньострокові зобов'язання	240859,7	150859,7	90000,0
402100	Випуск	390000,0	300000,0	90000,0
402200	Погашення	-149140,3	-149140,3	
403000	Короткострокові зобов'язання та векселі	-74185,4	-74185,4	
403100	Випуск	1282591,4	1282591,4	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
403200	Погашення	-1356776,8	-1356776,8	
407000	Надходження від приватизації державного майна	5825112,2	5584290,0	240822,2
407100	Надходження від приватизації державного майна (крім об'єктів, для яких передбачено окремий розподіл коштів відповідно до Державної програми приватизації на 2000–2002 роки) та інших надходжень, безпосередньо пов'язаних з процесом приватизації та кредитування підприємств	5750000,0	5577500,0	172500,0
407200	Надходження від приватизації об'єктів незавершеного будівництва, фінансування яких здійснювалось виключно за рахунок централізованих капітальних вкладень	4000,0	3880,0	120,0
407300	Надходження від приватизації об'єктів незавершеного будівництва, що споруджувались відповідно до Чорнобильської будівельної програми	500,0		500,0

407400	Надходження від приватизації, одержані від продажу об'єктів приватизації, в тому числі віднесених відповідно до пункту 5 Державної програми приватизації на 2000–2002 роки до об'єктів групи Ж (крім об'єктів незавершеного будівництва), що виділяються з балансів підприємств	3000,0	2910,0	90,0
407500	Надходження від приватизації, отримані внаслідок продажу акцій відкритих акціонерних товариств за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України, для ліквідації наслідків аварії на очисних спорудах міста Харкова	37000,0		37000,0
407600	Надходження від приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України	30612,2		30612,2
500000	Зовнішнє фінансування	-746360,7	-1690692,9	944332,2
501000	Довгострокові зобов'язання	-746360,7	-1690692,9	944332,2
501100	Випуск	3339931,1	1860417,6	1479513,5
501200	Погашення	-4086291,8	-3551110,5	-535181,3
ЗАГАЛЬНЕ ФІНАНСУВАННЯ		4182957,8	2907803,4	1275154,4
РАЗОМ ВИДАТКІВ (без урахування міжбюджетних трансфертів)		39788314,9	36838436,2	7939867,8

**Показники місцевих бюджетів України
на 2002 рік**

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
100000	Податкові надходження	14871429,0	14871429,0	605200,0
110000	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	11293229,0	11293229,0	
110100	Прибутковий податок з громадян	9880000,0	9880000,0	
110200	Податок на прибуток підприємств	1413229,0	1413229,0	
120000	Податки на власність	590000,0		590000,0
120200	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	590000,0		590000,0
130000	Збори на спеціальне використання природ- них ресурсів	1677300,0	1677300,0	

130200	Збір за спеціальне використання водних ресурсів та збір за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту	2600,0	2600,0	
130400	Збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок Державного бюджету			
130500	Плата за землю	1670000,0	1670000,0	
130700	Плата за використання інших природних ресурсів			
130100	Збір за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками Лісового фонду	1700,0	1700,0	
130101	Збір за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення	1700,0	1700,0	
130300	Платежі за користування надрами	3000,0	3000,0	
130301	Платежі за користування надрами загальнодержавного значення	3000,0	3000,0	
140000	Внутрішні податки на товари та послуги	315000,0	299800,0	15200,0
140200	Акцизний збір з вироблених в Україні товарів			
140300	Акцизний збір з ввезених на територію України товарів			

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
140700	Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	230000,0	214800,0	15200,0
140100	Податок на додану вартість			
140101	Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)			
140102	Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів (робіт, послуг)			
140600	Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності	85000,0	85000,0	
140601	Податок на промисел	5000,0	5000,0	
140602	Плата за видачу ліцензій та сертифікатів	1000,0	1000,0	
140603	Плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності	20000,0	20000,0	

140605	Плата за ліцензії на виробництво спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів			
140606	Плата за ліцензії на право експорту, імпорту та оптової торгівлі спирту етилового, коньячного та плодового			
140607	Плата за ліцензії на право експорту, імпорту алкогольними напоями та тютюновими виробами			
140608	Плата за видачу дозволу на здійснення діяльності по випуску та обігу цінних паперів			
140610	Плата за ліцензії на право оптової торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами			
140611	Плата за ліцензії на право роздрібною торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами	59000,0	59000,0	
140612	Грошовий (ліцензійний) збір за видачу ліцензій за кабельне мовлення, ретрансляцію, проводове (кабельне) мовлення і час мовлення			

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
140614	Плата за видачу ліцензій на використання радіочастот			
140615	Плата за ліцензії, видані Національною комісією регулювання електроенергетики			
150000	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції			
150300	Кошти, отримані за вчинення консульських дій			
150100	Ввізне мито			
150101	Мито на товари, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності			
150102	Мито на товари, які ввозяться (пересилаються) громадянами			
150105	Мито на нафтопродукти, транспортні засоби та шини до них, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності та громадянами			

150200	Вивізне мито			
150201	Мито на товари, що вивозяться суб'єктами підприємницької діяльності			
160000	Інші податки	995900,0	995900,0	
160100	Місцеві податки і збори	500000,0	500000,0	
160200	Надходження плати за надання послуг з оформленням документів на право виїзду за кордон			
160400	Фіксований сільськогосподарський податок	95900,0	95900,0	
160500	Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва	400000,0	400000,0	
160600	Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства			
160300	Податки, не віднесені до інших категорій			
160301	Штрафи та санкції, сплачені за порушення податкового законодавства			

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
160302	Інші податки			
200000	Неподаткові надходження	1329150,0	427020,0	902130,0
210000	Доходи від власності та підприємницької діяльності	36000,0	36000,0	
210200	Надходження від перевищення валових доходів над видатками Національного банку України			
210300	Надходження від грошово-речових лотерей			
210400	Надходження до бюджету сум відсотків банків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами			
210800	Інші надходження			
211100	Надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва			

210500	Дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, які є у державній власності			
210501	Надходження дивідендів (частини прибутку) від суб'єктів підприємницької діяльності			
210600	Рентна плата			
210601	Рентна плата за нафту, що видобувається в Україні			
210602	Рентна плата за природний газ, що видобувається в Україні			
220000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	255150,0	255150,0	
220200	Плата за утримання дітей у школах-інтернатах	900,0	900,0	
220600	Плата за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ			
220800	Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого майна	60000,0	60000,0	
220900	Державне мито	194250,0	194250,0	
221000	Митні збори			
221100	Єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України			

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
230000	Надходження від штрафів та фінансових санкцій	67330,0	65200,0	2130,0
230100	Суми, стягнені з винних осіб за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації			
230200	Перерахування підприємцями частки вартості нестандартної продукції, виготовленої з дозволу на тимчасове відхилення від вимог відповідних стандартів щодо якості продукції, виданого Державним комітетом України по стандартизації, метрології і сертифікат	2130,0		2130,0
230300	Адміністративні штрафи та інші санкції	65200,0	65200,0	
230400	Надходження штрафних санкцій за порушення Правил пожежної безпеки			
240000	Інші неподаткові надходження	970670,0	70670,0	900000,0
240100	Надходження коштів від реалізації конфіскованого митними органами майна			

240200	Надходження коштів від реалізації товарів та інших предметів конфіскованих правоохоронними та іншими уповноваженими органами			
240300	Надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, організацій та установ, щодо яких минув строк позовної давності	6670,0	6670,0	
240500	Надходження коштів від реалізації надлишкового озброєння, військової та спеціальної техніки, іншого майна Збройних Сил України та інших, утворених згідно з законодавством військових формувань та правоохоронних органів			
240800	Надходження сум перевищення розрахункової величини фонду оплати праці на підприємствах-монополістах			
241500	Пеня за порушення термінів розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності та за невиконання зобов'язань			

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
240600	Інші надходження	64000,0	64000,0	
240601	Відрахування від плати за транзит природного газу через територію України			
240603	Інші надходження	64000,0	64000,0	
240604	Надходження коштів за користування послугами урядового зв'язку			
240605	Відрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових виробів та/або алкогольних напоїв			
240611	Відрахування від надходжень за транспортування нафти магістральними нафтопроводами			
240612	Відрахування від плати за транспортування аміаку через територію України аміакопроводом			

240614	Збір за використання радіочастотного ресурсу			
240615	Надходження до Державного спеціалізованого фонду фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях			
240617	Портовий (адміністративний) збір			
240618	Надходження до страхового фонду безпеки авіації			
241100	Доходи від операцій з кредитування та надання гарантій			
241102	Плата за користування позиками, наданими за рахунок коштів, залучених державою			
241103	Відсотки за користування державним пільговим кредитом, наданим індивідуальним сільським забудовникам			
241104	Відсотки за користування пільговим довгостроковим державним кредитом, наданим молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) житла			
241200	Власні надходження бюджетних установ і організацій	900000,0		900000,0
241201	Надходження спеціальних коштів	400000,0		400000,0

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
241202	Кошти, отримані на виконання окремих до- ручень	300000,0		300000,0
241203	Інші власні надходження	200000,0		200000,0
241400	Додаткові збори на виплату пенсій			
241401	Сплата збору з купівлі-продажу валюти			
241402	Сплата збору з торгівлі ювелірними виробами із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння			
241403	Сплата збору при відчуженні легкових автомобілів			
241404	Сплата збору з виробництва та імпорту тютюнових виробів			
241405	Сплата збору з операцій купівлі-продажу нерухомого майна			

241406	Сплата збору з послуг стільникового рухомого зв'язку			
300000	Доходи від операцій з капіталом	255000,0		255000,0
330000	Надходження від продажу землі і нематеріальних активів	180000,0		180000,0
310000	Надходження від продажу основного капіталу	75000,0		75000,0
310100	Надходження коштів від реалізації безхазяйного майна, майна, що за правом спадкоємства перейшло у власність держави, та скарбів			
310200	Надходження коштів від Державного фонду дорожніх металів і дорожнього каміння			
310300	Надходження від відчуження майна, яке належить Автономній Республіці Крим та майна, що знаходиться у комунальній власності	75000,0		75000,0
320000	Надходження від реалізації державних запасів товарів			
320100	Надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву			
320200	Надходження від реалізації розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву			

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
400000	Офіційні трансферти			
420000	З-за кордону			
420101	Надходження від секретаріату ООН за участь українського контингенту у миротворчих операціях			
500000	Цільові фонди	186600,0		186600,0
500700	Платежі до Фонду України соціального захисту інвалідів			
500800	Збір за забруднення навколишнього природного середовища	96600,0		96600,0
501100	Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	90000,0		90000,0
РАЗОМ ДОХОДІВ (без урахування міжбюджетних трансфертів)		16642179,0	14693249,0	1948930,0

400000	Офіційні трансферти	8570817,5	6160372,5	2410445,0
410101	Кошти, що надходять до Державного бюджету з інших бюджетів			
410201	Дотації вирівнювання, що одержуються з Державного бюджету	4111736,7	4111736,7	
410302	Субвенції, що одержується з Державного бюджету на ліквідацію наслідків стихійного лиха	20000,0	20000,0	
410306	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на фінансування пільг та субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення та послуг зв'язку	2240000,0		2240000,0
410315	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на виплату допомог сім'ям з дітьми, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам	1076743,4	1076743,4	
410316	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на надання пільг ветеранам війни і праці (крім пільг на оплату електроенергії, природного і скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, житлово-комунальних послуг та послуг зв'язку)	285382,4	285382,4	

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
410317	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на будівництво житла військово-службовцям, учасникам бойових дій в Афганістані та воєнних конфліктів у зарубіжних країнах, членам сімей військовослужбовців, що загинули під час виконання ними службових обов'язків	170445,0		170445,0
410318	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на погашення основної суми боргу за кредитами, наданими у 1999 році відкритим акціонерним товариством «Державний ощадний банк України» Закарпатській обласній державній адміністрації на ліквідацію наслідків стихійного лиха	32000,0	32000,0	
410319	Субвенція, що одержується з Державного бюджету на надання пільг та субсидій населенню на оплату твердого та рідкого пального побутового палива, скрапленого газу, квартирної плати, вивозу сміття та побутових відходів	634510,0	634510,0	

ВСЬОГО ДОХОДІВ		25212996,5	20853621,5	4359375,0
400000	Внутрішнє фінансування			
401000	Довгострокові зобов'язання			
401200	Погашення			
402000	Середньострокові зобов'язання			
402100	Випуск			
402200	Погашення			
401000	Короткострокові зобов'язання на векселі			
403100	Випуск			
403200	Погашення			
407000	Надходження від приватизації державного майна			
407100	Надходження від приватизації державного майна (крім об'єктів, для яких передбачено окремий розподіл коштів відповідно до Державної програми приватизації на 2000–2002 роки) та інших надходжень, безпосередньо пов'язаних з процесом приватизації та кредитування підприємств			

Код	Найменування показників згідно з бюджетною класифікацією	Всього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
407200	Надходження від приватизації об'єктів незавершеного будівництва фінансування яких здійснювалось виключно за рахунок централізованих капітальних вкладень			
407300	Надходження від приватизації об'єктів незавершеного будівництва, що споруджувались відповідно до Чорнобильської будівельної програми			
407400	Надходження від приватизації, одержані від продажу об'єктів приватизації, в тому числі віднесених відповідно до пункту 5 Державної програми приватизації на 2000–2002 роки до об'єктів групи Ж (крім об'єктів незавершеного будівництва), що виділяються з балансів підприємств			
407500	Надходження від приватизації, отримані внаслідок продажу акцій відкритих акціонерних товариств за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України, для ліквідації наслідків аварії на очисних спорудах міста Харкова			

407600	Надходження від приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України			
500000	Зовнішнє фінансування			
501000	Довгострокові зобов'язання			
501100	Випуск			
501200	Погашення			
ВСЬОГО ФІНАНСУВАННЯ				
РАЗОМ ВИДАТКІВ (без урахування міжбюджетних трансфертів)		22116189,5	17756814,5	4359375,0
ВСЬОГО ВИДАТКІВ		25212996,5	20853621,5	4359375,0

Надходження до Зведеного бюджету України за 1999–2002 рр.

Доходи	1999 рік	2000 рік	2001 рік	2002 рік
ВВП	130442	172952	196200	246725
РАЗОМ ДОХОДІВ	32054,6	46324,1	47011,1	57155,2
1. Податкові надходження	25130,4	31317,5	35665,1	43580,4
Прибутковий податок з громадян	4434,4	6377,7	6930,0	9880,0
Податок на прибуток підприємств	6352,5	7698,4	8487,8	11627,0
ПДВ	8409,2	9441,4	11628,7	12552,0
Акцизний збір	1787,6	2239,7	2855,5	3025,4
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	1238,2	1560,7	1726,4	1875,4
2. Неподаткові надходження	2580,1	10368,7	10513,4	12217,6
Трансферт НБУ	248,1	500	500,0	500,00

Рентна плата за нафту і газ, що видобувається в Україні	77,5	176,2	485,4	521,9
Адміністративні збори	329	885	874,6	1031,5
Відрахування від плати за транзит природного газу через територію України	136,8	235,5	2454,1	2240,0
Відрахування від плати за транзит нафти і аміаку по території України нафтопроводом	155,3	283,3	260,0	242,5
Власні надходження		5383,7	2629,8	4318,7
Додаткові збори на виплату пенсії		1030,3	1200,0	1300,0
3. Доходи від операцій з капіталом	436,9	68,7	358,5	992,0
4. Офіційні трансферти	0,6		61,7	77,2
5. Цільові фонди	3907,6	5079,2	422,4	288,0
ІСЦ		128,2	118,4	109,5
ІСЦ		120,8	112,6	109,8

Випуск облігації місцевої позики

Місто	Величина емісії (тис. грн.)	Обсяг продажу (тис. грн.)	Початкова дата випуску	Термін погашення	Ставка доходу	Інформація про погашення
Дніпропетровськ	21000	0	01.06.95	01.07.96 – 30.09.98	Облікова ставка НБУ + 10%	Випуск не відбувся
Донецьк	1952	554	01.11.95	01.11.95 – 01.07.98	0,1 кв. м житла за облігацію номіналом 50 грн.	Випуск не відбувся
Київ	51320	1842,8	01.06.95		10% річних	Облігації погашено
Львів	2000	1500	01.05.96	01.05.98	Депозитна ставка державного комерційного банку по прикінечних депозитах	Позика погашена

Одеса	61000	61000	01.05.97	15.05.98 – 15.07.98	50% річних	Погашено 2,1 мільйона
Харків	10200	2137	01.04.97	Інформація відсутня	1 т пшениці або соняшнику	Погашено
Бровари	10000	500	14.04.98	14–18 липня 1999 р.	27% річних	Позика погашена
Дніпро- петровськ	35000	6306	22.04.96	22.10.96	64,8% річних	Погашено
Крим, республі- канська	5000	3200	25.06.96	Щоквартально	60% річних	Погашено
Черкаси	4000	516	01.02.95	01.06.97 – 01.09.98	Квартири	25 квартир передано. Борг – 36 квартир
Комсо- мольськ	1500	52	25.12.95	25.08.98	Інформація відсутня	36 квартир погашено

Державний внутрішній борг України

	31.12.1998	31.12.1999	31.12.2000	31.12.2001	Прогноз 31.12.2002
Державний внутрішній борг, тис. грн.	11360065,8	14977330,7	20780632,4	20992895,7	20561172,6
Внутрішній борг (гривнева частка), тис. грн.	11360065,8	14977330,7	13622738,0	13551161,5	12790158,1
Заборгованість перед банківськими установами	2344521,2	3503493,9	3438565,6	3332354,7	3174482,6
Заборгованість перед юридичними особами	9015544,6	11473836,8	10184172,4	10218806,8	9615675,5
Внутрішній борг (доларова частка)*, тис. дол. США	-	-	1317121,3	1317121,1	1317121,1
Граничний розмір державного внутрішнього боргу					
Гривнева частка, тис. грн.	16961069,9	20260949,4	29278315,3	14050807,7	12790158,1
Доларова частка, тис. дол. США			1317121,1	1317121,1	1317121,1

Державний зовнішній борг України

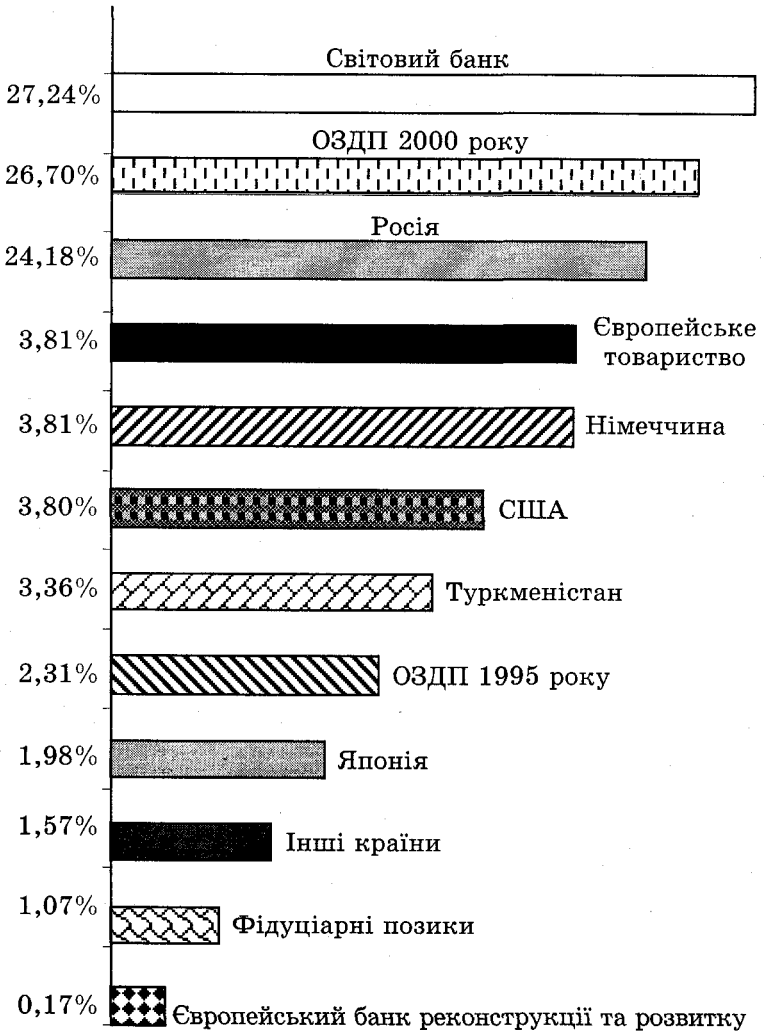
	31.12.1998	31.12.1999	31.12.2000	31.12.2001	Прогноз 31.12.2002
Державний зовнішній борг	8482560,7	9333784,8	7999351,2	8158215,0	7993079,7
1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	1916296,8	2345000,4	2390255,6	2818343,5	3077889,3
Європейське Співтовариство	333755,0	344577,8	319161,5	345529,0	354627,2
Європейський банк реконструкції та розвитку	-	351,2	834,0	58756,8	22713,5
Світовий банк	1582541,8	2000071,4	2070260,2	2414057,8	2700548,6
2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	3528946,4	4242201,1	3135582,5	2982013,6	2820091,7
Іспанія	4868,2	1441,2	13656,8	-	-
Італія	65463,4	56988,5	57667,1	57382,4	51195,2
Німеччина	492282,0	279439,4	303692,3	289512,2	251636,9
Росія	1896190,2	3074000,0	1974355,9	1876605,9	1778855,9

Продовження табл.

	31.12.1998	31.12.1999	31.12.2000	31.12.2001	Прогноз 31.12.2002
США	395807,6	289616,9	301540,3	289616,7	273235,2
Туркменістан	457785,7	316928,6	281714,3	281714,3	281714,3
Франція	37401,8	35516,7	35219,7	32097,0	28609,2
Швейцарія	4217,0	2171,2	2119,2	1931,8	1691,7
Японія	174930,5	186098	165617,0	153153,4	153153,4
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	1882317,6	1698500,4	111127,6	87004,1	89734,4
Bankers Trust Luxembourg S. A.	585535,0	502300,0	2921,8	1006,2	891,3
Chase Manhattan Bank Luxembourg S. A.	679478,6	863713,6	14885,5	547,3	542,5
E/ M/ Sovereign Investments B. V.	503738,0	258415,0	3904,0	400,4	357,8

Societe Generale, New York Branch	-	-	1858,8	5255,7	8148,2
Westdeutsche Landesbank (Europa) AG	61257,2	53265,7	49336,8	44962,5	44962,5
Баварський об'єднаний банк	52308,7	20806,1	38220,8	34832,0	34832,0
4. Зовнішня заборгованість, не віднесена до інших категорій	1155000,0	1048082,9	2362385,4	2270853,7	2005364,4
ОЗДП 1995 року	1155000,0	1048082,9	178965,0	178965,0	176965,0
ОЗДП 2000 року	-	-	2183420,4	2091888,7	1828399,4
Граничний розмір державного зовнішнього боргу**, тис. дол. США			12492214,3	10845577,9	7993079,7
Державний борг України, тис. грн.	40429801,4	63665152,5	64253106,5	67086810,2	67720343,1
Державний борг України, тис. дол. США	11797432,6	12205040,4	11823186,4	11873771,7	11478024,3

**Структура прямого Державного
зовнішнього боргу України
станом на 30.06.2001
(за типом кредитора)**

Місцеві податки та збори

№	Види місцевих податків та зборів	Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки (граничні розміри)	Строки сплати у бюджет
1	2	3	4	5	6
1	Податок з реклами	Юридичні та фізичні особи	Вартість послуг за розміщення реклами	–0,1% вартості послуг за розміщення одноразової реклами на довгий термін та 0,5% за розміщення реклами на тривалий час	Стягується при сплаті послуг. Строки перерахування у місцевий бюджет визначають органи самоврядування
2	Комуніальний податок	Юридичні особи, крім бюджетних установ, плановодотацийних організацій та сільськогосподарських підприємств	Річний фонд оплати праці підрахований за розміром нмдг* та середньосписочною чисельністю	10% річного фонду оплати праці, обчисленого виходячи з розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян	Стягується у порядку, визначеному місцевими Радами

* ндмг – неоподаткований мінімум доходів громадян.

№	Види місцевих податків та зборів	Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки (граничні розміри)	Строки сплати у бюджет
1	2	3	4	5	6
Місцеві збори					
3	Готельний збір	Особи, які проживають у готелях	Добова вартість житла (без додаткових послуг)	20% добової вартості найматого житла (без додаткових послуг)	Стягується під час оплати найматого житла. Строки перерахування в бюджет визначаються Радами
4	Збір за паркування авто-транспорту	Юридичні та фізичні особи, які паркують автомобілі у спеціально обладнаних або відведених місцях	Час паркування автотранспорту	3% нмдг в спеціально обладнаних місцях 1% нмдг у відведених місцях	Сплачуються водіями на місці парковки. Строки перерахування у бюджет встановлюються Радами

№	Види місцевих податків та зборів	Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки (граничні розміри)	Строки сплати у бюджет
1	2	3	4	5	6
5	Ринковий збір	Юридичні і фізичні особи, які реалізують сільськогосподарську та промислову продукцію та інші товари	Торгові місця на ринку за кожен день торгівлі	20% мзп* для громадян 3% мзп для юридичних осіб залежно від ринку та виду продукції	Стягується до реалізації продукції. Строки перерахування у бюджет визначає Рада
6	Збір за видачу ордера на квартиру	Особи, які отримують документ	Вартість послуг, пов'язаних з видачею документа	30% нмдг	Сплачуються в бюджет через установи банків до отримання ордера
7	Збір з власників собак	Власники собак, які проживають у будинках державного і громадського житлового фонду, а також приватизованих квартирах	За кожен собаку	10% нмдг щорічно	Стягується у порядку, визначеному Радами, органами житлово-комунального господарства

* мзп – мінімальна заробітна плата.

№	Види місцевих податків та зборів	Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки (граничні розміри)	Строки сплати у бюджет
1	2	3	4	5	6
8	Курортний збір	Громадяни, які приїжджають у курортну місцевість крім тих, які звільнені від сплати Декретом Кабінету Міністрів України	Кожен громадянин, який прибув у курортну місцевість	10% нмдг	Стягуються не пізніше 3 днів з дня прибуття у курортну місцевість. Строки перерахування у бюджет встановлюються Радами
9	Збір за участь у бігах на іподромі	Юридичні і фізичні особи, які виставляють своїх коней на змагання комерційного характеру	Кожен кінь, вищений на змагання комерційного характеру	3 нмдг	Стягується до початку змагань. Строки перерахування в бюджет устанавлюються Радами

№	Види місцевих податків та зборів	Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки (граничні розміри)	Строки сплати у бюджет
1	2	3	4	5	6
10	Збір за виграш на бігах	Особи, які виграють у грі на тоталізаторі на іподромі	Сума виграшу	6% від суми виграшу	Стягується під час сплати виграшу. Строки перерахування у бюджет встановлюються Радами
11	Збір за право використання місцевої символіки	Юридичні та фізичні особи, які використовують місцеву символіку у комерційних цілях	Використання символіки в комерційних цілях	0,1% вартості виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг для юридичних осіб; 5 нмдг – для громадян – підприємців	Сплачуються у порядку, визначеному Радами

№	Види місцевих податків та зборів	Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки (граничні розміри)	Строки сплати у бюджет
1	2	3	4	5	6
12	Збір за право проведення кіно- і телезйомок	Комерційні кіно- та телеорганізації, включаючи організації з іноземними інвестиціями, які проводять зйомки за допомогою додаткових заходів	Додаткові заходи з боку місцевих органів державної виконавчої влади (охорона території зйомок та інше)	Фактичні витрати на проведення названих заходів	Сплачуються у порядку, визначеному Радами
13	Збір за право проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей	Юридичні та фізичні особи, які мають дозвіл на проведення цих заходів	Вартість замовлених до місцевих аукціонів товарів, або суми, на яку випускаються лотереї	0,1% вартості товарів або суми, на яку випускаються лотереї	За три дні до проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу або під час отримання дозволу на випуск лотереї. Сплачується у порядку, визначеному Радами

№	Види місцевих податків та зборів	Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки (граничні розміри)	Строки сплати у бюджет
1	2	3	4	5	6
14	Збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон	Юридичні і фізичні особи, які виїжджають за кордон	Автотранспорт, який прямує за кордон у залежності від потужності марки	0,5 нмдг з юридичних і фізичних осіб з України; від 5 дол. до 50 дол. США з юридичних і фізичних осіб інших країн	Сплачується у порядку, визначеному обласною Радою
15	Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг	Юридичні і фізичні особи, які реалізують сільськогосподарську і промислову продукцію та інші товари	Послуги, пов'язані з оформленням та видачею дозволу на торгівлю у спеціально відведених для цього місцях у залежності від площі торгового місця, його територіального розміщення та виду продукції	20 нмдг для суб'єктів, які постійно торгують у спеціально відведених місцях; 1 нмдг в день за одноразову торгівлю	Сплачується у порядку, визначеному Радами

№	Види місцевих податків та зборів	Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки (граничні розміри)	Строки сплати у бюджет
1	2	3	4	5	6
16	Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі	Особи, які беруть участь у грі на тоталізаторі	Процентна надбавка до оплати за участь у грі	5% надбавки	Під час придбання квитка на участь у грі
17	Податок з продажу імпортованих товарів	Юридичні і фізичні особи, які зареєстровані як суб'єкти підприємства	Сумарна вартість товарів за ринковими цінами, що значаться у декларації	3% виручки від реалізації	Стягується у порядку, визначеному місцевими Радами

П р и м і т к а. У відповідності з пунктом 3 статті 15 Закону України «Про систему оподаткування» обов'язковими для встановлення сільськими, селищними і міськими радами при наявності об'єкта оподаткування або умов, з якими пов'язане введення цих платежів, є тільки комунальний податок та збори: за парковку автотранспорту; ринковий; за видачу ордера на квартиру; за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі і сфери послуг; із власників собак. Інші місцеві податки та збори можуть не вводитися органами місцевого самоврядування.

Суб'єкти, об'єкти та ставки збору на обов'язкове державне пенсійне страхування

Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
1) Суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності, їх об'єднання, бюджетні, громадські та інші установи та організації, об'єднання громадян та інші юридичні особи	Фактичні витрати на оплату праці працівників, які включають витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат, у тому числі у натуральній формі, які визначаються згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону України «Про оплату праці» (108/95-ВР) (крім сум виплат, що не враховуються при визначенні бази нарахування страхових внесків відповідно до пункту 2 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», а також винагороди, що виплачуються громадянам за виконання робіт (послуг) за угодами цивільно-правового характеру	32% від об'єкта оподаткування

Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
Підприємства, установи і організації, де працюють інваліди	— —	4% від об'єкта оподаткування для працюючих інвалідів та за ставкою 32% від об'єкта оподаткування для інших працівників такого підприємства
Підприємства Всеукраїнських громадських організацій інвалідів, де кількість інвалідів становить не менше 50% загальної чисельності працюючих	— —	4% від об'єкта оподаткування для всіх працівників цих підприємств
Фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують працю найманих працівників	Сума оподаткованого доходу (прибутку), яка обчислена в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України	32% від об'єкта оподаткування
2) Філії, відділення та інші відокремлені підрозділи платників податку, зазначених у пункті, що не мають статусу юридичної особи, розташовані	Фактичні витрати на оплату праці працівників, які включають витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати та інших заохочувальних	32% від об'єкта оподаткування

<p>на території іншої, ніж платник збору, територіальної громади</p>	<p>та компенсаційних виплат, у тому числі у натуральній формі, які визначаються згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону України «Про оплату праці» (108/95-ВР) (крім сум виплат, що не враховуються при визначенні бази нарахування страхових внесків відповідно до пункту 2 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», а також винагороди, що виплачуються громадянам за виконання робіт (послуг) за угодами цивільно-правового характеру</p>	
<p>Юридичні особи та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які мають найманих працівників, але не здійснюють витрат на оплату їх праці (протягом місяця і більше)</p>	<p>Умовний фонд оплати праці – сума коштів, що визначається розрахунково як добуток визначеного законом мінімального розміру заробітної плати на кількість працівників такого платника збору, на яких здійснюється нарахування заробітної плати;</p>	<p>32% від об'єкта оподаткування</p>

Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
3) фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які не використовують працю найманих працівників, а також адвокати, їх помічники, приватні нотаріуси, інші особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності і займаються діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу	Сума оподаткованого доходу (прибутку), яка обчислена в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України	32% від об'єкта оподаткування
4) фізичні особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), та фізичні особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими договорами, в тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок тощо	Сукупний оподатковуваний дохід, обчислений відповідно до законодавства України	1% від об'єкта оподаткування, якщо сукупний оподатковуваний дохід не перевищує 150 гривень; 2% від об'єкта оподаткування, якщо сукупний оподатковуваний дохід перевищує 150 гривень; для осіб льотних екіпажів повітряних суден цивільної авіації (пілотів, штурманів,

бортінженерів, бортмеханіків, бортрадистів, льотчиків-наглядачів) і бортоператорів, які виконують спеціальні роботи в польотах;

1% від об'єкта оподаткування, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить менше 150 гривень;

2% від об'єкта оподаткування, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить від 150 до 250 гривень;

3% від об'єкта оподаткування, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить від 250 до 350 гривень;

4% від об'єкта оподаткування, якщо сукупний оподатковуваний дохід становить від 350 до 500 гривень;

5% від об'єкта оподаткування, якщо сукупний оподатковуваний дохід перевищує 500 гривень;

Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
5) Юридичні та фізичні особи, які здійснюють операції з купівлі-продажу валют*	Сума операції з купівлі-продажу валют	1% від об'єкта оподаткування
6) Суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють торгівлю ювелірними виробами із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння	Вартість реалізованих ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і дорогоцінного каміння	5% від об'єкта оподаткування
7) Юридичні та фізичні особи, які набувають права власності на легкові автомобілі при відчуженні легкових автомобілів, крім легкових автомобілів, якими забезпечуються інваліди, та тих автомобілів, які переходять у власність спадкоємцям за законом	Вартість легкового автомобіля	3% від об'єкта оподаткування

8) Суб'єкти підприємницької діяльності (у тому числі нерезиденти) – виробники та імпортери тютюнових виробів	Кількість вироблених ними в Україні тютюнових виробів, що підлягають продажу, обміну на інші товари (продукцію, роботи, послуги), безоплатній передачі або з частковою їх оплатою, в тому числі своїм працівникам; та кількість тютюнових виробів, що ввозяться (імпортуються) на митну територію України	1,5 грн. за 1000 штук сигарет без фільтра та 2,5 грн. за 1000 штук сигарет з фільтром
9) Підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та фізичні особи, які придбавають нерухоме майно, за винятком державних підприємств, установ і організацій, що придбавають нерухоме майно за рахунок бюджетних коштів, установ та організацій іноземних держав, що користуються	Вартість нерухомого майна, зазначена в договорі купівлі-продажу такого майна	1% від об'єкта оподаткування

* Дію п. 5 зупинено на 2003 рік в частині операцій з купівлі-продажу готівкової валюти згідно з Законом № 380-IV від 26.12.2002.

Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
імунітетами і привілеями згідно із законами, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також громадяни, які придбавають житло і перебувають у черзі на одержання житла або придбавають житло вперше		
10) Підприємства, установи та організації, фізичні особи, які користуються послугами стільникового рухомого зв'язку, а також оператори цього зв'язку, які надають свої послуги безоплатно	Вартість будь-яких послуг стільникового рухомого зв'язку, сплачена споживачами цих послуг оператору, що їх надає, включаючи вартість вхідних та вихідних телефонних дзвінків, абонентську плату, плату (надбавку) за роумінг, суму страхового завдатку, авансу, вартість інших спеціальних послуг, зазначених у рахунку на оплату послуг стільникового рухомого зв'язку	6% від об'єкта оподаткування

<p>Для платників збору (фізичних осіб, працюючих на умовах трудового договору (контракту)), які мають статус державного службовця або працюють на посадах, робота на яких зараховується до трудового стажу, що дає право на одержання пенсії за підвищеним тарифом</p>	<p>Сукупний оподатковуваний дохід, обчислений відповідно до законодавства України</p>	<p>1% з частини доходу, що не перевищує 150 грн.; 2% з частини доходу від 151 до 250 грн.; 3% з частини доходу від 251 до 350 грн.; 4% з частини доходу від 351 до 500 грн.; 5% з частини доходу від 501 і більше грн.</p>
--	---	--

Примітка. Для пунктів 5)–10) продовжена до 1 січня 2004 року згідно з Законом України № 380-IV (380-15) від 26.12.2002. Платники збору визначені п. 5–10 збір на обов'язкове державне пенсій страхування сплачують на рахунок Кримського республіканського, Київського і Севастопольського міських управлінь Пенсійного фонду України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України і використовуються виключно для рівномірного погашення заборгованості районів і міст з виплати пенсій.

**Суб'єкти, об'єкти та ставки збору
на обов'язкове соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності
та витратами, зумовленими народженням та похованням**

Категорії суб'єктів оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
<p>1) Суб'єкти підприємницької діяльності незалежно від форм власності, їх об'єднання, бюджетні, громадські та інші установи та організації, об'єднання громадян та інші юридичні особи, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують працю найманих працівників</p>	<p>Фактичні витрати на оплату праці працівників, які включають витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати та інших видів заохочень і виплат, виходячи з тарифних ставок, у вигляді премій, заохочень, у тому числі в натуральній формі, які підлягають обкладанню податком на доходи фізичних осіб (прибутковим податком з громадян). До цих витрат не відносяться витрати на оплату виконаних робіт (послуг) згідно з цивільно-правовими договорами, виплату доходів у вигляді дивідендів, процентів тощо, а також інші витрати, які не враховуються при обчисленні середньомісячної заробітної плати для призначення пенсій, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України</p>	<p>2,9% від об'єкта оподаткування</p>

<p>2) Підприємства Всеукраїнських громадських організацій інвалідів, де кількість інвалідів становить не менше 50 відсотків загальної чисельності працюючих і за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить не менше 25 відсотків суми витрат на оплату праці.</p>	<p>Сума фактичних витрат на оплату праці найманих інвалідів. Сума оплати праці, що включає основну та додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, в тому числі в натуральній формі, які підлягають обкладанням прибутковим податком з громадян</p>	<p>0,7% від об'єкта оподаткування для працівників інвалідів; 2,9% від об'єкта оподаткування для інших працівників;</p>
<p>3) Підприємства та організації товариств УТОУ і УТОС</p>	<p>Сума фактичних витрат на оплату праці найманих робітників, що включає витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, які визначаються згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону України «Про оплату праці» (108/95-ВР) та підлягають обкладанню прибутковим податком з громадян</p>	<p>0,5% від об'єкта оподаткування;</p>
<p>4) Наймані працівники</p>	<p>Сума оплати праці, що включає основну та додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати,</p>	<p>0,5% для найманих працівників; 0,25% для найманих працівників-</p>

Категорії суб'єктів оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
	в тому числі в натуральній формі, які підлягають обкладанню прибутковим податком з громадян	інвалідів, які працюють на підприємствах і в організаціях товариств УТОГ і УТОС.
5) Фізичні особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), та фізичні особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими договорами, в тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок тощо, а також громадяни України, які працюють за її межами та не застраховані в системі обов'язкового соціального страхування країни, де вони перебувають	Сукупний оподатковуваний дохід, обчислений відповідно до законодавства України	3,4% від об'єкта оподаткування

**Суб'єкти, об'єкти та ставки збору на загальнообов'язкове
державне соціальне страхування на випадок безробіття**

Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
1) Роботодавці	Суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, що включають витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, у тому числі в натуральній формі, що визначаються згідно з нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону України «Про оплату праці» (108/95-ВР) та підлягають обкладанню прибутковим податком з громадян	1,9% від об'єкта оподаткування
2) Наймані працівники	Суми оплати праці, що включають основну та додаткову заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні	

Суб'єкт оподаткування	Об'єкт оподаткування	Ставки збору
	виплати, у тому числі в натуральній формі, які підлягають обкладанню прибутковим податком з громадян	0,5% об'єкта оподаткування
3) Фізичні особи, які беруть участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на добровільних засадах, забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок; особи, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими угодами, а також громадянами України, які працюють за її межами та не застраховані в системі обов'язкового державного соціального страхування країни, в якій вони перебувають	Сума оподаткованого доходу (прибутку), яка обчислена в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України	2,4%

П р и м і т к а. Підприємства, організації громадських організацій інвалідів, де кількість інвалідів становить не менше 50% загальної чисельності працюючих та їх фонд оплати праці не 25% від суми витрат на оплату праці, підприємства та організації товариств УТОГ і УТОС від сплати внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття звільняються.

Список рекомендованої літератури

1. Конституція України. Затверджена ВРУ 28.06.96 № 254/96-ВР // Відомості ВРУ.- 1996.- № 30.

2. Бюджетний кодекс України. № 2542-III від 21.06.2001 // Український інвестиційний журнал.- 2001. № 4.- С. 3-38.

3. Декрет КМУ від 20 травня 1993 року № 56-93 «Про місцеві податки та збори».

4. Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України.- 1998.- № 23.- Ст. 121.- С. 378-390.

5. Закон України «Про державний внутрішній борг України» // Закони України: В 11 т.- Верховна Рада України. Інститут законодавства.- К., 1996.- Т. 4.- С. 43-44.

6. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» // Закони України: В 11 т.- Верховна Рада України. Інститут законодавства.- К., 1996.- Т. 4.- С. 247-266.

7. Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» // Закони України: В 11 т.- Верховна Рада України. Інститут законодавства.- К., 1996.- Т. 5.- С. 13-20.

8. Закон України «Про державну податкову службу» // Закони України: В 11 т.- Верховна Рада України. Інститут законодавства.- К., 1996.- Т. 1.- Ст. 37-7.

9. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням № 2240-III від 18.01.2001 р. // Відомості ВРУ, 2001.- № 11.

10. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» № 400/97-ВР від 26.06.97 // Відомості ВРУ.- 1997.- № 37.

11. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» // Відомості Верховної Ради, 1999.- № 46-47.- Ст. 403.

12. Закон України «Про місцеве самоврядування в

Україні» // Відомості Верховної Ради України.- 1997.- № 24.- Ст. 170.- С. 379-429.

13. Закон України «Про зайнятість населення» № 803-ХІІ від 1.03.91 // Відомості ВРУ, 1991.- № 14.

14. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1978-ХІІ від 13.12.91 // Відомості ВРУ, 1992.- № 12.

15. Закон України «Про Державний бюджет України на 2002 рік» / Офіційний вісник України. 2002.- № 2.- С. 68-217.

16. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» // Закони України: В 11 т.- Верховна Рада України. Інститут законодавства.- К., 1996.- Т. 1.- С. 301-308.

17. Закон України «Про загальну середню освіту» № 651-ХІV / Відомості ВРУ.- № 999. № 28.- Ст. 230 від 13.05.1999.

18. Закон України «Про пенсійне забезпечення» № 1788-ХІІ від 5.11.91 // Відомості ВРУ, 1992.- № 2.

19. Закон України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» № 315/96-ВР від 11.07.96 // Відомості ВРУ, 1996.- № 43.

20. Закон України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування». № 2213-ІІІ від 11.01.2001 р. // Відомості ВРУ, 2001.- № 11.

21. Закон України «Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист» // Відомості Верховної Ради України.- 1998.- № 40-41.- Ст. 249.- С. 818-822.

22. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС» № 796 ХІІ від 28.02.91 // Відомості ВРУ, 1991.- № 16.

23. Закон України «Про страхування» № 85/96-ВР від 7.03.96 // Відомості ВРУ, 1996.- № 18.

24. Закон України «Про фінансування дорожнього господарства України» № 724/97-ВР від 16.12.97 // Відомості ВРУ, 1998.- № 14.

25. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2.03.2000 р. № 1533-ІІІ // Відомості Верховної Ради, 2000.- № 22.- Ст. 171.

26. Закон України «Про державну підтримку ма-

лого підприємництва» № 2063-III від 19.10.2000 // Відомості ВРУ, 2000.- № 51-52.

27. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002. № 2984-III.- Голос України № 43. 05.03.2002.

28. Інструкція про порядок обчислення і сплати підприємствами, установами, організаціями та громадянами збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, інші платежі, а також обліку їх надходження до Пенсійного фонду України. Затверджена постановою Пенсійного фонду України 29.11.2001 р. з а № 998/6189 № 4-6 // Офіційний вісник України.- К., 1999.- № 27.- С. 259.

29. Основні напрямки пенсійного забезпечення в Україні (Указ Президента України № 291/98 від 13.10.1998) // Офіційний вісник України.- К., 1998.- № 15.- С. 18.

30. Положення про порядок складання єдиного кошторису доходів і видатків бюджетної установи та організації (Постанова КМУ від 16.02.1998 № 164) // Офіційний вісник України.- К., 1998.- № 7.- С. 85.

31. Положення про проведення перевірок цільового використання бюджетних асигнувань, передбачених для надання населенню субсидій та адресної соціальної допомоги. Затверджено наказом Мінпраці та соціальної політики, Мінфіну, Мінекономіки, Держкомітету у справах сім'ї та молоді, Держкомстату, Держкомбуду, архітектури та житлової політики України 21.07.1999 р. № 119/167/96/114/175/266./Офіційний вісник України.- К., 1999.- № 35.- С. 165.

32. Положення про технічний порядок проведення аукціонів з розміщення облігацій внутрішньої державної позики. Затверджено постановою Правління НБУ від 15.04.1999 р. № 186 // Офіційний вісник України.- К., 1999.- № 16.- С. 100.

33. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Положення про резервний фонд Кабінету Міністрів України» // Відомості Верховної Ради України.- 1996.- № 10.- Ст. 51.- С. 105-107.

34. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення» № 987 від 20.06.2000 р. із доповненнями.

35. Постанова Верховної Ради України «Про струк-

туру бюджетної класифікації» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 42. – Ст. 208. – С. 584–601.

36. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку фінансування системи державного резерву» // Офіційний вісник України. – 1997. – № 39. – С. 14–15.

37. Про вдосконалення касового виконання державного бюджету України. Постанова КМУ і НБУ від 21.01.1998 № 68 // Офіційний вісник України. – К., 1998. – № 3. – С. 208.

38. Про затвердження механізму обмеження витрачання бюджетних коштів (Наказ Мінфіну України від 27.02.1998 № 45) // Офіційний вісник України. – К., 1998. – № 9. – С. 308.

39. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування позабюджетних коштів установ і організацій, що утримуються за рахунок коштів Державного бюджету. Наказ Голодержказначейства України від 25.03.1999 р. № 27 // Офіційний вісник України. – К., 1999. – № 14. – С. 156.

40. Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва (Указ Президента № 727/98 від 3.07.1998) // Офіційний вісник України. – К., 1998. – № 27. – С. 1.

41. Про форми єдиного кошторису (Наказ Мінфіну України від 19.02.1998 № 38 // Офіційний вісник України. – К., 1998. – № 8. – С. 515.

42. Андрущенко В. Л., Федосов В. М. Запорізька Січ як український феномен. – К.: Заповіт, 1995. – С. 173.

43. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К.: Четверта хвиля, 1997. – С. 224.

44. Барановський О. І. Фінансова безпека / НАН України. – К.: Фенікс, 1999. – С. 338.

45. Бескид Й. М. Державний бюджет України // Методичні рекомендації. – Тернопіль, 1996.

46. Білик М. Д., Золотько І. А. Податкова система України: Навч.-метод. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 190.

47. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: Підручник. – 2-ге вид. перероб. й доп. – К.: т-во Знання, КОО. 1999. – С. 305.

48. Бровкова Е. Г., Прондус И. П. Финансово-кредитная система государства. – К.: Сирин. – 1997.

49. *Вавилов Ю. Я.* Государственный кредит: прошлое и настоящее. – М.: Финансы и статистика, 1992. – С. 91.
50. *Василик О. Д., Павлюк К. В.* Державні фінанси України: Підручник. – К.: НІОС. – 2002. – С. 608.
51. *Василик О. Д.* Державні фінанси України: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1997. – С. 383.
52. *Величко О.* Бюджетне фінансування соціальної інфраструктури: Вища школа, 1997.
53. Вісник податкової служби України. Журнал податкової адміністрації.
54. Государственные финансы. Учебник под редакцией д. э. н. *Федосова В. М.* – К.: Либідь, 1991.
55. Государственный бюджет: Учеб. пособие / Под общ. ред. *М. И. Ткачук.* – Минск: Выш. шк., 1995. – С. 240.
56. Держава, податки, бізнес / *В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. Л. Андрущенко:* За ред. *В. М. Федосова.* – К.: Либідь, 1992. – С. 328.
57. *Деркач М., Гордєєва Л.* Бюджет і бюджетний процес в Україні: Навч. посібник. – Дніпропетровськ, Пороги, 1995. – С. 256.
58. Економічна теорія: Політекономія. Підручник / За ред. *В. Д. Базилевича.* – К.: Знання, 2001. – С. 581.
59. *Єпіфанов А. О., Сало І. В., Д'яконова І. І.* Бюджет і фінансова політика України: Навч. посібник. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 303.
60. Загальна теорія фінансів. *В. М. Діденко, В. Д. Попова, В. В. Прядко.* – Чернівці: Ратуша, 2000. – С. 638.
61. *Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовлиєнко Т. С.* Фінансовий словник. – 2-ге видання. – Львів: Центр Європи, 1997.
62. Концепція реформування податкової системи України / *Б. Губський, В. Альошин, І. Белоусова.* – К., 2000. – С. 50.
63. *Кравченко В. І.* Місцеві фінанси України: Навч. посібник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999.
64. *Кравченко В. І.* Фінанси місцевих органів влади України. – Основи теорії і практики. – К.: НДФІ. – 1997.
65. *Мунтіян В. І.* Оборонний бюджет: світовий досвід та можливі шляхи реформування в Україні. – К.: Видавн. центр «Просвіта», 1996. – 240 с.
66. *Новицький В. Е., Плотніков О. В.* Динаміка зов-

нішніх боргових зобов'язань України.- К.: Політична думка, 2000.- С. 330.

67. Общая теория финансов: Учебник / Л. А. Дробозина, Ю. Н. Константинова, Л. П. Окунева и др. / Под ред. Л. А. Дробозиной.- М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995.- С. 256.

68. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): Навч. посібник.- К.: КНЕУ, 1999.- С. 164.

69. Павлюк К. В. Фінансові ресурси держави.- К.: «НІОС».- 1998.

70. Пасічник Ю. В. Бюджетна система: Навчальний посібник.- Черкаси: Відлуння, 1999.- С. 376.

71. Податкова система України: Підручник / За ред. В. М. Федосова.- К.: Либідь, 1994.- С. 463.

72. Райзберг Б. А., Лозовская Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь.- 2-е изд., исправ.- М.: ИНФРА, 1999.

73. Соколовська А. М. Податкова система України: теорія та практика становлення.- К.: НДСІ, 2001.- 372 с.

74. Финансы: Учебн. пособие / В. М. Родионова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др. / Под ред. В. М. Родионовой.- М.: Финансы и статистика, 1995.- С. 432.

75. Финансы: Учебник для вузов / Под ред. проф. Л. А. Дробозиной.- М.: Финансы, ЮНИТИ, 1999.- С. 527.

76. Фінанси зарубіжних корпорацій: Навч. посібник / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, Н. С. Рязанова: За ред. В. М. Федосова.- К.: Либідь, 1993.- С. 247.

77. Фінанси України. Науково-теоретичний журнал Міністерства фінансів України.

78. Фінанси: Навч. посіб. / За ред. С. О. Булгакової, Л. І. Василенко.- К., 1999.- 174 с.

79. Фінансове право: Підручник / Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко та ін.; Керівник авт. колективу і відп. ред. Л. К. Воронова.- Харків: Фірма «Консум», 1998.- С. 496.

80. Черенько Л. М. Оцінка масштабів та рівня бідності населення України.- К., 2000.- С. 80.

81. Шаблиста Л. М. Податки як засіб структурної перебудови економіки.- К., 2000.- С. 218.

82. Юрій С. І., Бескид Й. М. Державний бюджет України. Навчальний посібник.- Тернопіль: ТАНГ, 1998.

Зміст

Передмова	3
Розділ 1. СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ	5
Державні фінанси: сутність, методи дослідження та характерні риси	5
Структура державних фінансів України	11
Розподіл та перерозподіл централізованих фінансових ресурсів держави	15
Зведений фінансовий баланс держави	17
Фінансовий механізм: сутність та структура	18
Правові та організаційні засади державних фінансів	21
<i>Контрольні запитання</i>	23
<i>Завдання</i>	23
<i>Основні поняття</i>	23
Розділ 2. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА І БЮДЖЕТНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ	25
Бюджетна система України: становлення і розвиток	25
Структура бюджетної системи України	27
Принципи бюджетної системи	30
Бюджетний процес	32
Бюджетна класифікація.....	38
Бюджетне регулювання	39
Сучасні проблеми бюджетного процесу	41
<i>Контрольні запитання</i>	46
<i>Тести</i>	46
<i>Основні поняття</i>	47
Розділ 3. ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ: ДОХОДИ ТА ВИДАТКИ. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ	49
Державний бюджет як економічна категорія	49
Класифікація доходів Державного бюджету	51
Фактори, що впливають на формування доходів Державного бюджету України в сучасних умовах	56
Видатки Державного бюджету	56
Особливості формування видатків бюджету в сучасних умовах	60
Бюджетний дефіцит: причини та види	61
<i>Контрольні запитання</i>	65
<i>Тести</i>	65
<i>Завдання</i>	66
<i>Основні поняття</i>	67

Розділ 4. ОПТИМАЛЬНЕ ОПОДАТКУВАННЯ	69
Соціально-економічна сутність податків	69
Податкова політика	74
Принципи побудови оптимальної податкової системи	76
Розподіл податкового тиску на конкурентних ринках	81
Ефект заміщення, ефект доходу та надлишковий податковий тиск	83
Вплив оподаткування доходу на заощадження та інвестиції	85
Надлишкове оподаткування капіталу	86
Оптимізація оподаткування	87
Розподіл податкового тиску в умовах монополії	88
<i>Контрольні запитання</i>	88
<i>Тести</i>	89
<i>Завдання</i>	90
<i>Основні поняття</i>	91
Розділ 5. ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	92
Система місцевих бюджетів	92
Доходи місцевих бюджетів	98
Структура видатків місцевих бюджетів	106
Бюджетне регулювання	114
Фінанси комунальних підприємств.....	119
<i>Контрольні запитання</i>	120
<i>Тести</i>	120
<i>Завдання</i>	121
<i>Основні поняття</i>	121
Розділ 6. ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ	122
Загальна характеристика цільових фондів	122
Пенсійний фонд	124
Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності	130
Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	135
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	140
Фонд Чорнобиля	149
Державний Фонд охорони навколишнього природного середовища	152
<i>Контрольні запитання</i>	156
<i>Основні поняття</i>	156

Розділ 7. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ НАСЕЛЕННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	158
Соціальні гарантії та механізм їх реалізації.....	158
Система соціальних гарантій населення	165
Організація фінансового забезпечення соціальної сфери	172
Фінансування освіти та культурно-освітніх закладів	178
Витрати на охорону здоров'я і фізичну культуру	181
<i>Контрольні запитання</i>	<i>184</i>
<i>Тести</i>	<i>184</i>
<i>Завдання</i>	<i>185</i>
<i>Основні поняття</i>	<i>186</i>
Розділ 8. ВИДАТКИ ДЕРЖАВИ ПОВ'ЯЗАНІ З РЕГУЛЮВАННЯМ ЕКОНОМІКИ	187
Склад видатків на розвиток економіки	187
Фінансова підтримка суб'єктів народного господарства	191
Роль бюджету у здійсненні інвестиційних програм	197
Фінансова підтримка малого бізнесу	205
<i>Контрольні запитання</i>	<i>209</i>
<i>Тести</i>	<i>210</i>
<i>Завдання</i>	<i>211</i>
<i>Основні поняття</i>	<i>212</i>
Розділ 9. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ ТА ДЕРЖАВНИЙ БОРГ	213
Державний кредит	213
Державний борг.....	218
Економічні та соціальні наслідки державного боргу	223
Обслуговування державного боргу	226
<i>Контрольні запитання.....</i>	<i>228</i>
<i>Тести</i>	<i>229</i>
<i>Завдання</i>	<i>230</i>
<i>Основні поняття</i>	<i>230</i>
Розділ 10. УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ. ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ	232
Управління державними фінансами	232
Міністерство фінансів як суб'єкт управління	234
Казначейська система виконання бюджету	236
Місцеві фінансові органи в управлінні фінансами	240

Державний фінансовий контроль: суб'єкти, об'єкти та форми	241
Система суб'єктів державного фінансового контролю	244
Контрольні запитання	249
Тести	249
Основні поняття	250
ГЛОСАРІЙ	251
<i>Додаток 1</i>	271
<i>Додаток 2</i>	274
<i>Додаток 3</i>	277
<i>Додаток 4</i>	278
<i>Додаток 5</i>	289
<i>Додаток 6</i>	308
<i>Додаток 7</i>	328
<i>Додаток 8</i>	330
<i>Додаток 9</i>	332
<i>Додаток 10</i>	336
<i>Додаток 11</i>	337
<i>Додаток 12</i>	345
<i>Додаток 13</i>	354
<i>Додаток 14</i>	357
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	359

Навчальне видання

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Видання 2-ге, доповнене і перероблене

**БАЗИЛЕВИЧ ВІКТОР ДМИТРОВИЧ,
БАЛАСТРИК ЛАРИСА ОЛЕКСАНДРІВНА**

Головний редактор	<i>Гайдук Н. М.</i>
Літературний редактор	<i>Радванська Н. О.</i>
Художнє оформлення та комп'ютерна верстка	<i>Молодід Л. В.</i>
Коректор	<i>Сікорська Л. Л.</i>

Підписано до друку 04.XI 2003 р.

Формат 84×108/32. Папір офсетний. Гарнітура School Book. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 19,32. Тираж 4000. Зам. № 153.

Оригінал-макет виготовлений ТОВ «Атіка»,
04060, Київ-60, вул. М. Берлінського, 9.

Свідоцтво про видавничу діяльність
і розповсюдження видавничої продукції:

Серія ДК № 216 від 11.X 2000 р.

Надруковано ТОВ «Ніка-Прінт»,
04080, м. Київ, вул. Нижньояурківська, 2.